

TAMPEREEN YLIOPISTO

Voiko rahalla ja tavaralla rakentaa rauhaa?
Siviilikriisinhallinnan asiantuntijoiden kokemuksia
toimintakyvystä operaatiossa

Kasvatustieteiden tiedekunta
Kasvatustieteiden pro gradu -tutkielma
MINNA RUOLANTO
Maaliskuu 2017

Tampereen yliopisto

Kasvatustieteiden tiedekunta

MINNA RUOLANTO: Voiko rahalla ja tavaralla rakentaa rauhaa? Siviilikriisinhallinnan asiantuntijoiden kokemuksia toimintakyvystä operaatiossa

Kasvatustieteiden pro gradu -tutkielma, 98 sivua, 4 liitesivua

Maaliskuu 2017

Tutkimuksen tehtävänä oli tarkastella suomalaisen CMC Finlandin järjestämän siviilikriisinhallinnan peruskurssin vaikuttavuutta, selvittää koulutuksen tarkoituksenmukaisuutta sekä löytää konkreettisia ehdotuksia koulutuksen kehittämiseksi. Tukeeko nykymuotoinen siviilikriisinhallinnan peruskurssi operaatiossa tarvittavaa toimintakykyä, kysyttiin kuudelta siviilikriisinhallinnan asiantuntijalta, joilla oli kokemus sekä peruskurssista että työstä vähintään yhdessä operaatiossa.

Tutkimusote oli hermeneuttinen. Teemahaastattelulla kerätty aineisto asetettiin vuoropuheluun aiemmin sotilaspedagogiikassa tutkitun toimintakyvyn teorian kanssa. Toimintakyvyllä, jota tarkasteltiin emeritusprofessori Toiskallion teoria keskiössä, tarkoitetaan yksilön valmiutta toimia luovasti, kehittävästi ja vastuullisesti tehtävissä, tilanteissa ja vuorovaikutusjärjestelmissä, joille muutokset, epävarmuus, ainutlaatuisuus, kompleksisuus, arvo-ongelmat sekä henkilökohtainen vastuun otto ovat ominaisia. Holistinen toimintakyvyn käsite voidaan jakaa fyysiseen, psyykkiseen, sosiaaliseen ja eettiseen osa-alueeseen.

Peruskurssin sisältö ja toteutus arvioitiin yleisesti tarkoituksenmukaiseksi suhteessa operaatioiden vaatimuksiin. Käytännössä hyödylliseksi koettuja teknisiä taitoja, kuten nelivetoajamista, selviytymistä uhkaavassa (hostile) tilanteessa sekä viestivälineiden käyttöä osattiin yhdistää peruskurssilla opituksi. Lisäosaamista kaivattiin epäselvien tilanteiden ratkaisemiseen. Ongelmatilanteiden taustalla näkyivät muun muassa sekä asiantuntijan aiempaan ammattiin peilaava tilannekuva sekä kulttuurien väliset erot. Stressi oli merkittävin asiantuntijan toimintakykyä horjuttava tekijä.

Siviilikriisinhallinnan peruskurssin kehittämisen kohteet näyttäytyivät tutkimuksessa ei-teknisinä, toimintakykyyn liittyvinä teemoina. Asiantuntijan vahva sosiaalinen ja eettinen toimintakyky – niin suhteessa omaan kontingenttiin, missioon kuin paikallisiin ihmisiin – koettiin tärkeäksi tekijäksi operaatioiden vaikuttavuuden kannalta. Laajemmin tarkasteltuna nähtiin tarve käytännölliselle viisaudelle; totuudenmukaiseen päättelyyn kykenevälle toimintavalmiudelle niiden asioiden äärellä, jotka ovat ihmiselle hyviä sekä kykyä ymmärtää, että asia voi olla samaan aikaan hyvä ja paha.

Koulutuksen vaikuttavuuden lisääminen tapahtuisi tämän tutkimuksen valossa asiantuntijan valmentamisella monipuoliseen *ihmisen* ymmärtämiseen ja kohtaamiseen; tavoitteena myös oman inhimillisyyden tiedostaminen. Käytännössä koulutus tulisi rakentaa luontevaksi osaksi itseään kehittävää järjestelmää, jossa yksilöllä on valmiuksia toimia stressiä aiheuttavassa jatkuvan epävarmuuden, erilaisuuden ja rajattomuuden tilassa niin yksin kuin ryhmässäkin.

Tutkimuksen tavoitteena oli myös osallistua laajempaan ajankohtaiseen keskusteluun suomalaisen kriisinhallinnan kehittämisestä. Suomelle keskeisin kriisinhallinnan viitekehys on Euroopan unioni, jonka kriisinhallinnassa pyritään monenväliseen ja kokonaisvaltaiseen otteeseen. Tämä tarkoittaa uudenlaisten yhteistyömallien rakentamista kaikille toiminnan tasoille. Tämä tutkimus ammensi filosofisesta tavasta ymmärtää toimintakykyä, asettuen näkökulmassaan käytännönläheisesti operatiiviselle ja taktiselle tasolle.

Asiasanat: toimintakyky, siviilikriisinhallinta, käytännöllinen viisaus, koulutuksen vaikuttavuus, laadullinen tutkimus, teemahaastattelu, analyysi teorian kanssa

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	4
2	TUTKIMUSASETELMA.....	8
2.1	SIVIILIKRIISINHALLINNAN KÄSITTEESTÄ JA TOIMINTAYMPÄRISTÖSTÄ.....	8
2.2	KOULUTUKSEN VAIKUTTAVUUDEN TARKASTELUA TOIMINTAKYKYÄ TUTKIMALLA.....	11
2.3	TUTKIMUKSEN TAUSTALLA VAIKUTTANEITA TEKIJÖITÄ, VALINTOJA JA TIETEENFILOSOFISIA POHDINTOJA	13
3	TUTKIMUKSEN METODEISTA, ANALYYSISTA JA LUOTETTAVUUDESTA	16
3.1	TUTKIMUSASETELMA KUTSUI LAADULLISEEN LÄHESTYMISTAPAAN	16
3.2	TEEMAHAASTATTELU AVAA IKKUNAN ASiantuntijan MAAILMAAN	19
3.3	AINEISTO ANALYSOITIIN TEORIAN KANSSA	23
3.4	TUTKIMUKSEN LUOTETTAVUUDEN JA EETTISYYDEN TARKASTELUA	26
4	NÄKÖKULMIA TOIMINTAKYKYYN	29
4.1	TOIMINTAKYKY FYYSISENÄ RESURSSINA	31
4.2	SOSIAALINEN TOIMINTAKYKY	36
4.3	PSYYKKINEN TOIMINTAKYKY	47
4.4	EETTINEN TOIMINTAKYKY	57
5	KÄYTÄNNÖLLISTÄ VIISAUTTA.....	68
5.1	MIKÄ FRONESIS?	69
5.2	MAAILMANKUVASTA JA TILANNETIETOISUUDESTA	70
5.3	RISTIRIITOJA, SILLEEN JÄTTÄMISTÄ	73
6	PERUSKURSSIN VAIKUTTAVUUDESTA.....	77
6.1	PERUSKURSSI TÄYTTÄÄ TEHTÄVÄNSÄ HYVIN	77
6.2	LISÄÄ YHDESSÄ TEKEMISTÄ JA OPPIMISTA.....	79
6.3	MITÄ TEKISIN NYT TOISIN?.....	81
7	LOPUKSI.....	86
	LÄHTEET	
	LIITTEET	

1 JOHDANTO

Teoreettisesti toimintakyvyn ymmärtäminen on yhtä vaikea haaste kuin elämän ymmärtäminen (Jarmo Toiskallio, henkilökohtainen tiedonanto 16.11.2016).

Ymmärtämisen vaikeus ei tarkoita sitä, etteikö haasteeseen tulisi tarttua. Toimintakykyä sekä pyrkimystä ilmiön ymmärtämiseen ja kehittämiseen tarvitaan mahdollisesti enemmän kuin koskaan ennen. Ihminen on postmodernissa yhteiskunnassa ihmeissään, kun markkinaehtoisessa maailmassa itsestään selvät perusarvot eivät enää päde eikä selkeitä auktoriteetteja tai varmaa tietoa ole. Vaihtelevat, yllättävät ja oudotkin tilanteet ovat jatkuvasti läsnä, eikä kenelläkään ole niihin valmista toimintamallia. Tässä ajassa yksilönvapaus korostuu ja toisin tekemisen mahdollisuudet ovat rajattomat. Valmista tietoa ei ole, ja siksi ymmärryksen ja näkemyksen merkitys korostuu, *toimintakykyyn* kiteytyen. (Toiskallio 2001, 445—453.) Tämä tutkimus pyrkii ymmärtämään toimintakykyä siellä, missä sitä todella kysytään: kriisissä. Sellaisessa kriisissä, jonka ratkaisemiseen tarvitaan ulkopuolisten toimijoiden tukea, kriisinhallintaa.

Markkinaehtoisessa yhteiskunnassa on samansuuntainen perusvire kuin kriisiin ajautuneessa yhteiskunnassa: totuus ja luottamus ontuvat. Yleisesti kriisien on nähty maailmalla raaistuneen ja monimutkaistuneen. Tämä on nostanut kriisinhallintaa luotaavaan ajankohtaiseen keskusteluun nykyisten kriisinhallintatoimien vaikuttavuuden kriittisen arvioinnin sekä tutkimuksen ja kehitystyön monipuolistamisen tarpeen. Mikään strategia ei toiminnallistu ilman ihmistä. Siksi toimintakyky (engl. action competence) nähdään yhtenä kriisinhallinnan viitekehyksen tärkeimmistä käsitteistä (UM 2009, 9; Toiskallio 2009a, 49) ja tästä syystä se valikoitui myös tutkimukseni keskiöön. Toimintakyvyllä tarkoitan Toiskallioon (2001) peilaten yksilön *valmiutta toimia luovasti, kehittävästi ja vastuullisesti tehtävissä, tilanteissa ja vuorovaikutusjärjestelmissä, joille muutokset, epävarmuus, ainutlaatuisuus, kompleksisuus, arvo-ongelmat sekä henkilökohtainen vastuun otto ovat ominaisia*. Toisin päin sanottuna, kun tässä tutkimuksessa puhutaan valmiudesta, tarkoitetaan sillä toimintakykyä.

Euroopan unionin tapa lähestyä kriisinhallintaa asettaa tälle tutkimukselle ulkoisen viitekehyksen rajat. Euroopan unionin ulko- ja turvallisuuspoliittinen globaalistrategia toteaa maailmassa eletävän eksistentiaalisien kriisien aikoja: toisaalta maailma on entistä verkottuneempi ja monimutkaisempi, toisaalta monenvälisiin sääntöihin perustuva maailmanjärjestys on uhattuna ja vastakkainasettelu korostuu. Kriisien ja konfliktien äärellä pyritään noudattamaan moniulotteista lähestymistapaa, joka hyödyntää tarkoituksenmukaisesti kaikkia käytettävissä olevia keinoja ja välineitä. Näissä pyrkimyksissä kansainvälinen ja kansallinen yhteistyö eri toimijoiden kesken korostuu – puhutaan *monenvälisestä* ja *kokonaisvaltaisesta* lähestymistavasta konfliktiin. (European Union 2016.) Yhteistyön missä tahansa organisoitumisen mallissa paperilta käytäntöön tuovat *ihmiset*, toimintakykynsä raameissa.

Tutkimuksen lähtökohtaisena tehtävänä oli selvittää suomalaisen CMC Finlandin järjestämän siviilikriisinhallinnan peruskurssin vaikuttavuutta. CMC Finland on Kuopiossa toimiva siviilikriisinhallinnan ja kansainvälisen pelastustoimen osaamiskeskus, jonka päätehtäviin siviilikriisinhallinnan asiantuntijoiden koulutus kuuluu (CMC Finland 2016). Siviilikriisinhallinnalla tarkoitetaan Euroopan unionissa ulkopuolisen, ei-sotilaallisen asiantuntija-avun lähettämistä kriisialueille yhteiskunnan toimintaedellytysten palauttamiseksi. Avun keskeisenä tavoitteena on vahvistaa julkishallinnon, oikeusvaltion periaatteiden, ihmisoikeuksien ja demokratian rakenteita. (VNK 2014, 7–12.) Siviilikriisinhallinnan peruskurssin, käytännössä kymmenen lähiopetuspäivän mittaisen koulutuksen suorittaa vuosittain noin 40 asiantuntijaa, jotka on valittu yli kahden sadan hakijan joukosta (CMC Finland, henkilökohtainen tiedonanto 22.12.2016). Suomalaisia siviilikriisinhallinnan asiantuntijoita lähetetään maailmalle vuosittain noin 150 (ks. kuva 1, CMC Finland 2017).

Siinä, missä toimintakyvyn käsite on moniulotteinen, samoin on myös koulutuksen vaikuttavuuden käsite, joka nähdään tulkinnanvaraisena eikä sille ole yhtä täsmällistä määritelmää (esim. Rökköläinen & Meriläinen 2014, 6; Raivola 2000, 178). Tutkimusprosessia aloittaessani olin huolellisen määrittelyn edessä: mitä tarkoitan vaikuttavuudella, mihin teoreettiseen keskusteluun tutkimusasetelman kytken ja kuinka tehtävän operationalisoin. Yleisesti koulutuksen vaikuttavuudella tarkoitetaan sitä, että koulutuksella saavutetaan sellaisia tuloksia ja laajempia vaikutuksia, joihin koulutuksella on pyritty. Tutkittaessa koulutuksen vaikuttavuutta, on siis oleellista tarkastella *tavoitteiden saavuttamista* (Laukkanen 2014, 64–66). CMC Finlandin (2016) siviilikriisinhallinnan peruskoulutuksen tavoite on antaa osallistujalle valmiudet toimia kaikissa niissä operaatioissa, joihin Suomi asiantuntijoita lähettää. Toimintakyky kietoutuu tähän määritelmään valmiuksien kautta.

Kahden keskeisen käsitteen ja jatkuvassa liikkeessä olevan viitekehyksen asetelmassa valitsin lähestyä tutkimusongelmaa hermeneuttisella ja konstruktiiivisella otteella. Koska tämän tutkimuksen aikaraameissa oli käytännössä mahdotonta selvittää siviilikriisinhallintaoperaatioiden toimialueilla asuvien paikallisten ihmisten näkemyksiä toimien vaikuttavuudesta ja suhteuttaa näkemykset peruskurssin tavoitteisiin, tarkastelin toimintakykyä suomalaisten asiantuntijoiden kokemusten kautta. Tutkimusaineisto kerättiin teemahaastattelulla, johon osallistui kuusi asiantuntijaa.

Tutkimusotteeni oli vahvasti aineistolähtöinen. Toimin käytännössä niin päin, että koetin tuoda Toiskallion filosofiaan ja erityisesti eettiseen toimintakykyyn painottuvaa teoriaa käytännössä sovellettavalle tasolle. Abstraktimman pohdinnan ohella pyrin löytämään tutkimusongelmaan myös konkreettisia ja käytännönläheisiä vastauksia. Sovelsin pohdinnassa aikaisemmassa ammatissani lentoturvallisuusasiantuntijana oppimaani käsitystä inhimillisen tekijän (Human Factors, Human Performance Limitations) vaikutuksesta ihmisen toimintaan ja tekemisen suuntaan. Lukijalle tämä tausta näkyy konkreettisimmin siinä, että miellän koulutuksella kehitettävän joko ihmisen teknisiä tai ei-teknisiä taitoja. Teknisillä tarkoitetaan ihmisen ja jonkin konkreettisen laitteen tai ohjeen välistä suhdetta, ei-tekniinen ilmentää ihmisen suhdetta abstrakteihin asioihin, kuten viestintään, johtamiseen, tilannetietoisuuteen tai resilienssiin (ks. esim. EASA 2016). Toisin sanoen, tekninen asia on usein sellainen, että on olemassa oikea toimintamalli, jonka osaaminen voidaan testata kuka-kuinkin aukottomasti ja ei-tekniinen asia elää rajattomassa valinta-avaruudessa.

Tutkimus toi esiin kiinnostavia suurempia linjoja kuten sen, että tietoinen pyrkimys asiantuntijoiden sosiaalisen ja eettisen toimintakyvyn tukemiseen koulutusvaiheessa voisi vahvistaa operaatioissa tarvittavaa osaamista. Lisäksi tutkimus herätti aivan yksityiskohtaiselle tasolle meneviä kysymyksiä siitä, millainen pedagoginen malli siviilikriisinhallinnan peruskurssin taustalla on. Keskeinen kysymys koulutuksen vaikuttavuuden arvioinnin taustalla koko analyysin kattavasti oli, nähdäänkö koulutus osana itseään kehittävää järjestelmää, jonka tavoitteena on muuttaa todellisuutta (vrt. Toiskallio 1998b, 7) vai onko koulutustapahtuma luonteeltaan toteuttavaa ja järjestettyä? Tutkimuksen kiinnostavimmat löydökset liittyivät asiantuntijoiden ei-teknisiin taitoihin.

Ulkoasiainministeriö (UM) vastaa siviilikriisinhallinnan poliittisesta ohjauksesta sekä siitä, mihin operaatioihin suomalaisia asiantuntijoita lähetetään. UM linjaa, että kriisinhallinnan arvioinnin tulisi olla suoraan kytkettynä toimintaan siten, että tuloksia voidaan hyödyntää välittömästi. Lisäksi UM edellyttää, että vuoropuheluun sekä yhteistyöhön yliopistojen ja muiden tutkimuslaitosten että kansalaisjärjestöjen kanssa tulee kiinnittää erityistä huomiota. (Ulkoasianministeriö 2009, 10, 50.)

Vaikuttavuus on Kriisinhallintakeskuksessa tehtävän tutkimuksen ja projektitoiminnan painopisteenä tulevana vuosina (Mäntymäki 2015, 5). Laajemmassa viitekehyksessä tämän tutkimuksen tavoite on osallistua keskusteluun ja koulutuksen vaikuttavuuden tutkimukseen *operatiivisella ja taktisella tasolla* etsimällä siviilikriisinhallinnan kontekstissa tarvittavan toimintakyvyn keskeisiä elementtejä, tuoda kehityskohteita näkyviin ja tehdä konkreettisia ehdotuksia koulutuksen kehittämiseen.

Kuten edellä jo viittasin, keskeinen kiinnostuksen kohteeni tutkijana on turvallisuuskriittisillä toimialoilla työskentelevien ihmisten osaamisen kehittäminen, tätä ennen erityisesti kaupallisen matkustajalentoliikenteen toimintaympäristössä. Kontekstilla on vahva vaikutus siihen, kuinka asiat tutkijalle näyttäytyvät ja mihin hän kiinnittää huomiotaan (Abbott 2004, 140—141; 192—198). Näin ollen koulutuksen tuottaman toimintakyvyn tarkastelu itselleni uudessa toimintaympäristössä oli minulle henkilökohtaisesti vahva heuristinen liike. En myöskään löytänyt toista tutkimusta, jossa sotilaspedagogiikan, lentoturvallisuuden ja siviilikriisinhallinnan kontekstit sekoittuisivat toisiinsa. Kaikissa edellä mainituissa konteksteissa keskiössä on ihminen, joka työskentelee monin tavoin ennalta arvaamattomassa ja rajaamattomassa toimintaympäristössä sekä yksin että ryhmässä, jolloin toimintakyvyn tarkastelu tällä asetelmalla ei tunnu keinotekoiselta vaan kiinnostavalta uudelta tavalta pohtia koulutuksen kehittämistä. Tavoittelen tässä raportissa tutkimusprosessini mahdollisimman kattavaa esittämistä, pyrkien jakamaan puheenvuoroja tasaisesti sekä muille tutkijoille, tutkimukseen osallistuneille asiantuntijoille sekä lukijalle.

Tutkimus on luonteeltaan hermeneuttinen, jolloin teoria ja empiria ovat jatkuvassa vuorovaikutuksessa keskenään. Esittelen tälle keskustelulle varatun viitekehyksen luvussa kaksi, jossa kuvaan siviilikriisinhallinnan kontekstia, yleistä toimintaympäristöä, johon tutkimus sijoittuu. Sen jälkeen määrittelen tutkimustehtävän sekä sen äärellä tehdyt rajaukset pohtien myös koulutuksen vaikuttavuuden arvioinnin haasteita. Luvussa kolme avaan käyttämäni tutkimusmenetelmät sekä sen, kuinka aineiston analysoin. Toimintakykyä, tutkimuksen teoreettista ydintä, tarkastelen tutkimuksen tulosten valossa ensin luvussa neljä edellä mainittuun neljään osa-alueeseen jaettuna. Luvussa viisi palaan toimintakyvyn osa-alueet jälleen yhteen ja peilaan holistista käsitettä käytännöllisen viisauden ajatukseen. Luvussa kuusi pohdin koulutuksen vaikuttavuuden arviointia tutkimuksen kertoman valossa ja lopulta päätän raportin lukuun seitsemän, jossa keskityn tämän tutkimuksen äärellä heränneisiin kysymyksiin sekä esittelen vaihtoehtoisen tapaan kuvata toimintakyvyn käsite.

2 TUTKIMUSASETELMA

Tässä luvussa esittelen tutkimuksen asetelman kuvaamalla ensin siviilikriisinhallinnan kontekstia, yleistä toimintaympäristöä ja laajaa viitekehystä, johon tutkimus sijoittuu. Sen jälkeen suhteutan tutkimuksen tavoitteen, siviilikriisinhallinnan peruskurssin vaikuttavuuden arvioinnin kuvattuun kehykseen. Pohdin koulutuksen vaikuttavuuden arvioinnin haasteita yleisesti ja tältä pohjalta johdan tutkimustehtävän asettelun perusteet. Kerron myös, kuinka lopulta määrittelin tutkimusongelman ja sen alle asettuneet kolme pääkysymystä. Aivan luvun lopuksi avaan prosessin, jonka kautta löysin tutkimukseen osallistuneet henkilöt ja keräsin tutkimusaineiston.

2.1 Siviilikriisinhallinnan käsitteestä ja toimintaympäristöstä

Siviilikriisinhallintaa pidetään yleisesti jäsentymättömänä käsitteenä, jolla ei ole yhtä ainoaa määritelmää. Yhtä mieltä ollaan siitä, että käsite on monitahoinen ja sitä käytetään eri yhteyksissä, eri merkityksessä ja eri asiayhteyksiin muokaten määriteltynä. Sekin, mitä *siviili* tarkoittaa, voidaan nähdä monin eri tavoin. (Langinvainio 2005, 34—37, 60.) Tässä tutkimuksessa siviilikriisinhallinnalla tarkoitetaan *ulkopuolisen, ei-sotilaallisen asiantuntija-avun lähettämistä kriisialueille yhteiskunnan toimintaedellytysten palauttamiseksi* (VNK 2014, 7—12).

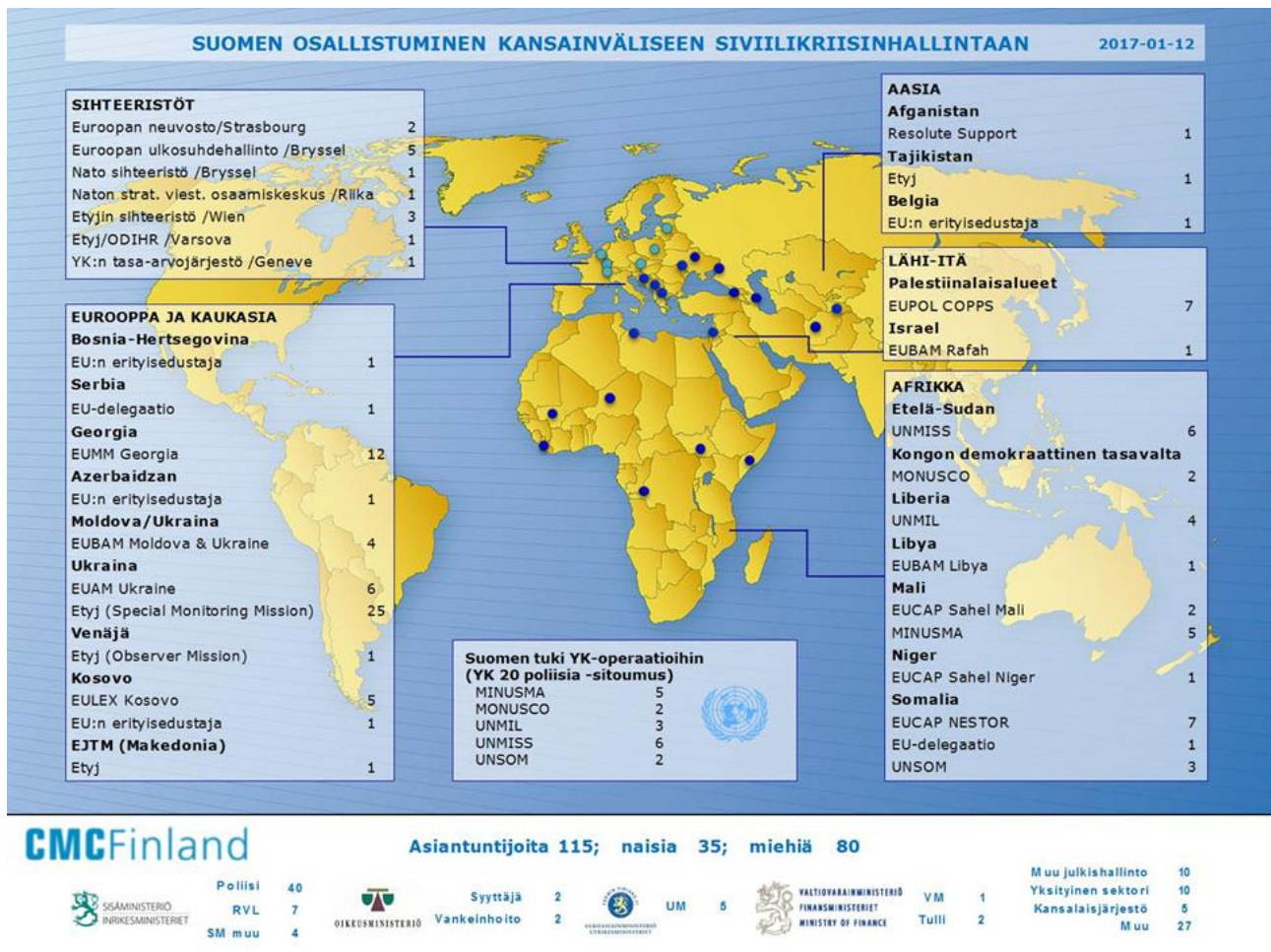
Siviilikriisinhallinnan keskeisenä tavoitteena on vahvistaa julkishallinnon, oikeusvaltion periaatteiden, ihmisoikeuksien ja demokratian rakenteita alueilla, joissa toimitaan. Tavoitteeseen pyritään järjestämällä konfliktien ehkäisemistä sekä rauhan ja vakauden ylläpitämistä tukevia toimia, jotka ovat esimerkiksi tuki-, tarkkailu- neuvonanto- ja koulutustehtäviä. Kaikkiaan siviilikriisinhallinnan toimintaympäristö on varsin laaja: yli viisikymmentä valtiota maailmassa voidaan luokitella hauraksi ja yli 1,5 miljardia ihmistä elää väkivaltaisten konfliktien ja väkivallan keskellä. (VNK 2014, 7—12.) Luonteeltaan siviilikriisinhallinta on tavallisesti arvaamattomissa konfliktiympäristöissä tapahtuvaa, pitkäkestoista toimintaa. Näissä ympäristöissä on samanaikaisesti läsnä useita eri toimijoita – sekä paikallisia että ulkopuolisia – jokainen omine tavoitteineen ja keinoineen (Mäntymäki 2015, 6), jotka luonnollisesti voivat olla keskenään ristiriitaisia.

Konfliktit ja kriisit tapahtuvat yhä useammin yhden maan rajojen sisällä, maan omien kansalaisryhmien välillä. Paikallinen siviiliväestö on yhä useammin julmuuksien kohteena, suoraan ja tarkoituksella: konfliktit ovat raaistuneet. (Palm 2005, 153). Tämän lisäksi paikallinen infrastruktuuri, tai oikeammin sen puute, asettaa käytännön kriisinhallintatyölle monenlaisia haasteita. Arjessaan siviilikriisinhallinnan tehtävissä toimivat asiantuntijat kohtaavat tänä päivänä myös yhä useammin järjestäytyneen rikollisuuden kaltaisia, monitahoisia ilmiöitä. Tätä taustaa vasten toimintaympäristön turvallisuuden kehittyminen sekä eri kriisinhallintaan keskittyvien toimijoiden yhteistyökyky ovat keskeisiä arjessa huomioitavia elementtejä. (UM 2009, 32—35.) Oman mausteensa tämän päivän kriiseihin tuovat kyberuhat, joita tosin ei tässä tutkimuksessa tarkastella.

Suomelle tärkein siviilikriisinhallinnan viitekehys on Euroopan unioni, jonka toiminnassa painotetaan oikeusvaltiokehityksen huomioimista. Tähän perustuen toiminnan käytännön painopisteitä ovat poliisitoiminnan kehittäminen, siviilihallinnon ja oikeusvaltioperiaatteen vahvistaminen, tarkkailutehtävät ja yhä enenevissä määrin rajaturvallisuustehtävät. Suomen tarjoaman siviilikriisinhallinnan tarkoitus on edistää rauhaa, vakautta ja kestävästä kehitystä oikeusvaltioperiaatteen mukaisesti. Tätä tavoitellaan kansainvälisesti koordinoitun, ihmisoikeuksien kunnioitukseen, demokratiaan, tasa-arvoon ja yhdenvertaisuuteen perustuvan asiantuntijatoiminnan kautta. (VNK 2014, 7—13.) Euroopan unionin ensimmäinen siviilikriisinhallintaoperaatio oli poliisivetoinen EUPM Bosnia-Herzegovinassa vuonna 2003 (Halonen 2005, 24). Aivan uusi asia siviilikriisinhallinta ei kuitenkaan ole: niitä siviilien suorittamia toimia, joita tänä päivänä siviilikriisinhallinnaksi kutsutaan, on harjoitettu useiden kymmenien, ellei jopa satojen vuosien ajan (Palm 2005, 154).

Tänä päivänä Suomen tavoitteena on kyetä tarjoamaan vaativiin siviilikriisinhallintatehtäviin koulutettuja asiantuntijoita nopeallakin aikataululla. Asiantuntijapoolin koko ja osaaminen pyritään pitämään ajantasaisena suhteessa siviilikriisinhallintaan osallistumisen linjauksiin. (VNK 2014, 17—19.) Käytännössä poolin rekrytoinnista ja kouluttamisesta vastaa Sisäministeriön alainen Kriisinhallintakeskus, CMC Finland, jonka järjestämä *siviilikriisinhallinnan peruskurssi (EU Concept Core Course)* on tämän tutkimuksen viitekehyksen keskiössä. Vuoden 2017 alussa siviilikriisinhallinnan tehtävissä oli 115 suomalaista asiantuntijaa (CMC Finland 2017, ks. kuva 1). Kriisinhallintakeskuksen lakisääteisiin tehtäviin kuuluvat siviilikriisinhallinnan ja kansainvälisen pelastustoimen asiantuntijoiden kouluttaminen, rekrytointi ja varustaminen kansainvälisiin tehtäviin sekä alaan liittyvä tutkimus- ja kehittämistoiminta.

Kuva 1. Suomen osallistuminen kansainväliseen siviilikriisinhallintaan tammikuussa 2017 (CMC Finland 2017/ Eeva Korpelainen, henkilökohtainen tiedonanto 13.01.2017.)

Siviilikriisinhallinnan peruskurssi käsittää kymmenen lähipäivän jakson, jota edeltää omaehtoinen opiskelujakso. Peruskurssin tarkoituksena on antaa osallistujalle valmiudet toimia kaikissa niissä operaatioissa, joihin Suomi asiantuntijoita lähettää. Peruskurssin keskeiset sisällöt peilaavat edellä kuvattua toimintaympäristöä: konfliktien syiden ja seurausten sekä konfliktiin osallistuvien tahojen analysointi, ihmisoikeuksien ja tasa-arvon edistäminen kansainvälisen yhteisön kautta, tarkkailu-, neuvonta- ja mentorointitaidot, toiminta erilaisissa kulttuuri- ja toimintaympäristöissä sekä kenttätyössä tarvittavien välineiden käyttö ja operaatioturvallisuus. (CMC Finland 2016.) Tämän tutkimuksen keskiössä on lähiopetusjakso, jonka teemat on listattu tarkemmin tämän raportin liitteessä 2. Tätä teemalistaa hyödynnettiin tutkimusaineiston keruun ja analyysin yhteydessä.

2.2 Koulutuksen vaikuttavuuden tarkastelua toimintakykyä tutkimalla

Tutkimukseni lähtökohtana oli tehtävä selvittää CMC Finlandin järjestämän siviilikriisinhallinnan peruskurssin vaikuttavuutta. Vaikuttavuuden käsite on sekä moniulotteinen että tulkinnanvarainen eikä sille ole yhtä täsmällistä määritelmää (esim. Räikköläinen & Meriläinen 2014, 6; Raivola 2000, 178). Yleisesti koulutuksen vaikuttavuudella tarkoitetaan sitä, että koulutuksella saavutetaan sellaisia tuloksia ja laajempia vaikutuksia, joihin kyseisen koulutuksen avulla pyritään. Tutkittaessa koulutuksen vaikuttavuutta, on siis oleellista tarkastella *tavoitteiden saavuttamista* (Laukkanen 2014, 64—66); siviilikriisinhallinnan peruskoulutuksen tavoite on antaa osallistujalle valmiudet toimia kaikissa niissä operaatioissa, joihin Suomi asiantuntijoita lähettää.

Koulutustoiminnan vaikuttavuuden arvioinnissa on myös keskeistä määritellä, kenen kannalta vaikuttavuutta arvioidaan. Jos määritellään vaikuttavuuden olevan *muutosta, jolla on seurauksia lopulliseen kohderyhmään* (Räikköläinen & Meriläinen 2014, 6), tulisi vaikuttavuutta arvioida paikallisen omistajuuden näkökulmasta (ks. Häikiö 2015, 3). Tällöin tutkimusaineistoina voisivat olla toiminnasta laaditut raportit sekä haastatteluaineisto, jossa operaatioiden toimintaympäristössä elävät ihmiset kertoisivat näkemyksiään. Siviilikriisinhallintaoperaatioiden tuloksia mittaavat ja arvioivat EU-dokumentit eivät kuitenkaan ole julkisia (esim. Mäntymäki 2015, 8), joten niitä ei voinut tutkimusaineistona tässä yhteydessä käyttää. Toisaalta, koska operaatiot ovat toisistaan monin tavoin poikkeavia ja sijaitsevat maantieteellisesti kaukana toisistaan, olisi edellä kuvattu tutkimusasetelma käytännössä hankala toteuttaa. Näkökulmia vaikuttavuuden arviointiin oli siis etsittävä lähempää.

Yleisesti keskeinen käsite koulutuksen vaikuttavuustarkastelussa on *relevanssi*, jolla tarkoitetaan koulutuksen tarkoituksenmukaisuutta, käyttöön sopivuutta ja hyödyllisyyttä. Koulutustuotosten voidaan arvioida lisäävän, tai ainakin mahdollistavan, *yksilön* toimintakapasiteetin ja potentiaalisen kasvua, potentiaalinen viitatessa kokonaisuutena yksilön hallitsemaan tieto-, taito- ja osaamisvarastoon, hänen asiantuntemukseensa sekä hänen fyysisiin, kognitiivisiin ja sosiaalisiin resursseihinsa. (Raivola, Valtonen & Vuorensyrjä 2000, 17—18.) Näin ollen yksilön, siviilikriisinhallinnan peruskurssille valitun ja operaatioon määrätyn asiantuntijan näkemyksen kurssin relevanssista voidaan katsoa heijastavan kyseisen koulutuksen vaikuttavuutta käytännössä.

Voidakseni tutkia siviilikriisinhallinnan peruskurssin vaikuttavuutta, päädyin asettamaan yksilön omasanaisen kokemuksen tämän tutkimuksen keskiöön. Koska siviilikriisinhallinnan toimintaympäristö on varsin kompleksinen ja mahdollisesti yllättäväkin (ks. Mäntymäki 2015, 6), päädyin kiinnittämään tutkimusongelman yksilön näkemykseen omasta toimintakyvystään eri tilanteissa. Toimintakyvyllä tarkoitetaan tässä tutkimuksessa Toiskallion (2001) määritelmään tukeutuen yksilön *valmiutta* toimia luovasti, kehittävästi ja vastuullisesti tehtävissä, tilanteissa ja vuorovaikutusjärjestelmissä, joille muutokset, epävarmuus, ainutlaatuisuus, kompleksisuus, arvo-ongelmat sekä henkilökohtainen vastuun otto ovat ominaisia.

Lopulta tutkimusongelma täsmentyi muotoon: ”Tuottaako siviilikriisinhallinnan peruskurssi osallistujien kokemusten mukaan sellaista toimintakykyä, jota operaatioissa tarvitaan?” Informantteina käytettiin siviilikriisinhallinnan peruskurssin käyneitä ja ainakin yhdessä operaatiossa palvelleita asiantuntijoita, koska tällä kokemuksella voi olettaa henkilölle muodostuneen henkilökohtainen näkemys ja tarttumapinta tutkimusongelmaan.

Tutkimusongelmaa lähestyttiin kolmen pääkysymyksen avulla:

- 1) Minkälaisia valmiuksia siviilikriisinhallinnan peruskoulutus antaa operaatiossa toimimiseen?
- 2) Millaisia valmiuksia tarvittaisiin nykyisten lisäksi?
- 3) Millaisissa tilanteissa osallistujat ovat kokeneet hyötyneensä peruskoulutuksessa opituista asioista?

Tutkimus oli luonteeltaan laadullinen ja aineisto kerättiin teemahaastattelun keinoin. Haastateltavat löytyivät CMC Finlandin henkilörekisteristä kehittämispäällikkö Jari Mustosen avustuksella: Mustonen valikoi rekisteristä henkilöitä, joiden peruskurssista ei ollut tutkimuksen kannalta kulunut liian kauan aikaa ja jotka olivat jo kotiutuneet operaatiosta. Tälle potentiaalisten haastateltavien joukolle Mustonen lähetti sähköpostikyselyn halukkuudesta osallistua tutkimukseen. Kun suostumus haastatteluun ja yhteystietojen luovuttamiseen minulle oli saatu, olin itse suoraan yhteydessä haastateltaviin sähköpostitse. Haastattelutilanteeseen orientoitumisen tueksi lähetin jokaiselle tutkimusesittelyn (liite 1) samalla, kun sovimme käytännön järjestelyistä. Tutkimusesittelyn suunnittelin Kuulan (2006, 102—132) laatiman, tutkittavien informoinnin tueksi suunnitellun tarkistuslistan tuella.

Koulutuksen vaikuttavuutta tarkastellaan yleisesti helposti mitattavissa olevien tavoitteiden kautta (esim. Laukkanen 2014, 66), mutta kuten edellä todettu, tässä tutkimusasetelmassa selkein tavoite

oli arvioida, onnistuttiinko siviilikriisinhallinnan peruskurssilla tukemaan asiantuntijan toimintakykyä niin, että tämä koki saaneensa *valmiuksia* toimia operaatiossa. Näin ollen tässä tutkimuksessa ei mitattu mitään vaan tarkasteltiin kuuden haastatellun asiantuntijan kertomusten kautta valmiutta, jota toimintakyvyllä ennen muuta tarkoitetaan. Aineiston kertomaa luettiin yhdessä toimintakykyä tutkivan ja ymmärtämään pyrkivän teorian kanssa, tavoitteena tunnistaa kertomuksista koulutuksen vaikuttavuutta ilmentäviä kokemuksia.

2.3 Tutkimuksen taustalla vaikuttaneita tekijöitä, valintoja ja tieteenfilosofisia pohdintoja

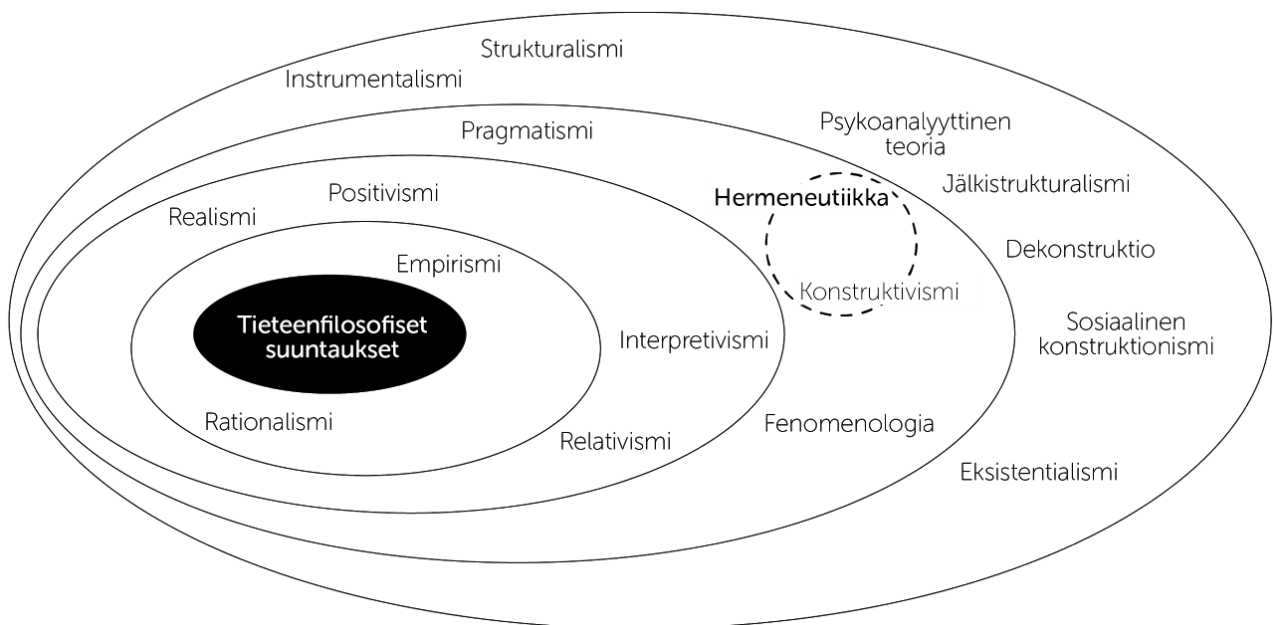
Tämä tutkimus, vaikka prosessissa on pyritty kuulemaan aineistoa tarkalla korvalla, on väistämättä tekijänsä näköinen. Olen taustaltani rannikkojääkärikoulutuksen saanut aktiivinen reserviläinen, joka on työuransa aikana perehtynyt ihmisen toimintaan kriisi- ja katastrofitilanteissa niin maalla, merellä kuin ilmassa. Olen yleisesti kiinnostunut siitä, kuinka koulutuksella voidaan vaikuttaa ihmisen tapaan toimia kulloinkin käsillä olevassa tilanteessa sekä kykyyn nähdä toinen ihminen resurssina. Ihmiskäsitykseni, jos jokin näkemys olisi valittava ylitse muiden, on holistinen. Tämä vaikutti merkittävästi siihen, että kiinnostuin juuri emeritusprofessori Jarmo Toiskallion tavasta määritellä toimintakyvyn käsite ja tutkia sitä.

Viime aikoina, ennen pro gradu -vaiheen aloittamista, olin keskittänyt huomioni erityisesti lentoemäntien ja lentäjien turvallisuusosaamiseen ja sen kehittämiseen, koska työskentelin lentoyhtiössä koulutustapahtumien suunnittelijana ja ohjaajana. Erityinen kiinnostuksen kohteeni on ollut Crew Resources Management (CRM), joka ammentaa ei-tekniseen osaamiseen viittaavista teemoista kuten johtamisesta, tilannetietoisuuden rakentumisesta, viestinnästä, inhimillisen virheen ymmärtämisestä, päätöksentekoprosessista, resilienssin rakentumisesta sekä ryhmätyötaidoista (ks. EASA 2015). Nämä edellä mainitut, lentoliikenteen taustalla vaikuttavista viranomaismääräyksistä tutut teemat ja käsitteet tulivat vastaan myös sotilaspedagogiikassa, johon tutustuin Maanpuolustuskorkeakoulussa JOO-opiskelijana Johtamisen ja sotilaspedagogiikan laitoksella.

Sotilaspedagogiikka on sotatieteisiin kuuluva ala, jonka tieteenfilosofia perustuu pitkälti kasvatustieteisiin. Sotilaspedagogiikan pyrkimyksenä on kehittää yksilön toimintakykyä, *valmiuksia*, oppi-

misen keinoin. (Rantapelkonen & Koistinen 2016, 117—118.) On huomioitava, että valintani asettaa tämän tutkimuksen keskiöön sotilaspedagogiikassa keskeisen toimintakyvyn käsitteen sekä oman esiymmärryksen sotilaan maailmasta, asemoi minut lähtökohtaisesti väistämättä lähemmäs sotilas- kuin siviilitaustaisten henkilöiden maailmaa. Toisin päin ajateltuna, esiymmärrys sotilaan maailmasta tukee yleisesti tutkimusvaatimuksiin liittyvää edellytystä tutkijan kyvystä ensin tunnistaa tutkimansa kohde ja sitten asettaa oma tutkimuksensa yhteiselle tieteellisen tutkimuksen vertailuperustalle (ks. Vilkkä 2015, 31). Minulla oli siis selkeä kohta, johon tämän tutkimuksen toimintaympäristössä kiinnityin.

Tieteenfilosofisesti tutkimukseni liittyy tarkemmin konstruktiviseen ja hermeneuttiseen suuntaukseen (ks. kuva 2). Konstruktivismin mukaan maailmassa ei ole muuttumattomia totuuksia eikä valmiiksi olemassa olevaa tietoa, vaan tieteellinen tieto ja totuus ovat tutkijoiden rakentamia. Vaikka voidaan uskoa olevan olemassa jokin ihmisen havainnoista ja käsityksistä riippumaton reaali-ilma, ei todellisuus rakennu ilman ihmisen ja ympäristön välistä vuorovaikutusta. Ihmisen havainnot, ajattelu ja toiminta rakentavat yksilöllistä todellisuuskäsitystä kielen ja kielellisen ilmaisun kautta; maailma on subjektien välisesti, intersubjektiivisesti, tuotettu rakennelma. (Rantapelkonen & Koistinen 2016, 24, 50; Jyväskylän yliopisto 2015a.)

Kuva 2. Tämän tutkimuksen sijoittuminen tieteenfilosofisten suuntauksien kenttään (mukaillen Jyväskylän yliopisto 2015a)

Tieteenfilosofisessa kentässä konstruktivismin lähelle asettuva hermeneutiikka on oppi tulkinnasta; sen keskiössä on yksilön tapa tulkita ympäristöään ja antaa tulkinnoilleen merkityksiä, jotka pohjautuvat hänen yksilölliseen tapaansa nähdä ja kokea maailma. Tiedon muodostuminen kuvataan jatkuvana tulkinnan prosessina, jossa ilmiötä tarkastellaan suhteessa muihin ilmiöihin ja niiden kehitykseen. Tätä prosessia kutsutaan usein hermeneuttiseksi kehäksi tai spiraaliksi, jossa yksityiskohtien tulkinta vaikuttaa kokonaisuuden tulkintaan ja tutkimuskohteesta tehtyjen tulkintojen uudelleentulkitseminen tuottaa yhä laajenevaa ymmärrystä kohteesta. (ks. Jyväskylän yliopisto 2015b; Rantapelkonen & Koistinen 2016, 35—36, Nakkula & Ravitch, 1998, Ravitch & Carlin, 2016, 13, 235 mukaan.)

Hermeneuttinen lähestymistapa näkee tiedon aina kontekstuaalisena ja tilannesidonnaisena. Tilanteet puolestaan vaativat aina tulkintaa ja ymmärrystä, jolloin tiedon näkeminen jatkuvana tulkinnan prosessina on tässä lähestymistavassa ominaista. Hermeneuttisessa prosessissa tutkija tuo ennalta tuntemaansa käsitykseen jatkuvasti uutta tietoa, jota hän tarkastelaa ja tulkitsee sekä pohjatietoa että toisiaan vasten. Subjektiivinen ulottuvuus on näin ollen aina jollain tavalla läsnä hermeneuttisessa prosessissa ja sen äärellä on syytä olla kriittinen; tutkijan vahvan läsnäolon vaade on ristiriidassa tieteelliseltä tutkimukselta edellytettävän objektiivisuuden kanssa (Rantapelkonen & Koistinen 2016, 36—37).

Ajattelen tutkittavan kontekstin vaihtamisen osaltaan luoneen tilaa objektiivisuuteen pyrkimiselle: ymmärrän ilmiöstä tarpeeksi sitä tutkiakseni, mutta en niin paljon, että voisin tuottaa omakohtaiseen kokemukseen liiaksi kiinnittyviä tulkintoja.

Oppimisen ja osaamisen karttumisen ymmärrän konstruktiivisena ja jatkuvana prosessina. Kontekstilla on vahva vaikutus siihen, kuinka asiat tutkijalle näyttäytyvät ja mihin hän kiinnittää huomiotaan (Abbott 2004, 140—141; 192—198). Näin ollen koulutuksen tuottaman toimintakyvyn tarkastelu, vaikka en aiemmin ollut tätä käsitettä osannut keskusteluun liittääkään, oli teoreettisen keskustelun lisäksi itselleni uuden toimintaympäristön tarkastelu minulle henkilökohtaisesti vahva heuristinen liike.

3 TUTKIMUKSEN METODEISTA, ANALYYSISTA JA LUOTETTAVUUDESTA

Tarkastelen tässä luvussa aluksi tutkimukselle luomaani tilaa laajan linssin läpi. Sen jälkeen tarkennan kuvaa yksityiskohtaisempaan piirrokseen matkasta, jonka tilassa tein aineiston keruusta analyysivaiheeseen ja lopulta tutkimuksen luotettavuuden arviointiin. Toimintakyky on teoreettisesti kutakuinkin yhtä vaikea asia tutkittavaksi kuin hyvä elämä (Jarmo Toiskallio, henkilökohtainen tiedonanto 16.11.2016). Siksi toimintakyvyn käsite ja tutkimusasetelma sen ympärillä kutsuivat laadulliseen lähestymistapaan.

Saadakseni aineistoni puhumaan, olen paneutunut metoditarkasteluun huolellisesti, mutta luovasti. Professori Mirka Koro-Ljungberg (2016) innosti minua purkamaan perinteisiä metodologian rakenteita ja näkemään laadullisen tutkimuksen uudella tavalla. Koro-Ljungberg kuvaa tutkimukselle määritellyä tilaa englanniksi sanalla *fluid*, joka on jatkuvassa liikkeessä oleva tila, jonka sisältö on olemukseltaan joustava ja uudelleenmuotoutuva. Sanalle fluid on tässä yhteydessä vaikeaa löytää yksisanainen suomennos, siksi suomenkielinen kuvaus on alkuperäistä monisanaisempi (henkilökohtainen sähköpostikeskustelu 22.-28.11.2016). Nojauduin tutkimusprosessissa myös dosentti Alecia Y. Jacksonin sekä dosentti Lisa A. Mazzein (2012) ajatteluun aineiston lukemisesta teorian kanssa ”*plugging in*”.

3.1 *Tutkimusasetelma kutsui laadulliseen lähestymistapaan*

Voidakseen tehdä tieteellistä tutkimusta, tulee tutkijan luoda tutkimukselleen tila sekä säännöt, joiden perusteella tässä tilassa liikutaan. Säännöt tarkoittavat valittua metodologiaa, joka perustuu tutkijan tekemiin valintoihin. Metodi on aina poliittinen ja siihen liittyy vallankäyttöä, kuten kuultujen kokemusten hyväksymistä tai hylkäämistä. Metodista ponnistavat valinnat vaikuttavat siihen, kuinka jotain aineiston kertomasta alleviivataan ja kuinka jokin toinen asia jätetään huomiotta. Vaikka lineaarinen ja järjestelmällinen tapa suhtautua laadulliseen tutkimusprosessiin tuo tutkijalle turvaa vaikeiden päätösten äärellä, voi tutkimuksen tilan näkeminen joustavana ja muuttuvana, jatkuvassa

liikkeessä olevana elementtinä, vapauttaa tutkijan näkemään kohteestaan jotain oikeasti odottamatonta. (Koro-Ljungberg 2016, 79—85.) Tällaisen rajatun, silti liikettä rajoittamattoman tilan halusin tutkimukselleni luoda.

Voidakseen päästää aineisto ja teoria yhteisen liikkeen areenalle, oli ensin hieman peruutettava ja ajateltava, millaisissa raameissa tämä vapaa tila elää, jotta prosessi täyttää tieteelliselle tutkimukselle asetetut kriteerit. Helpointa olisi sanoa, että kaikki mitä tieteen nimikkeellä harjoitetaan, on tiedettä. Tiede ei kuitenkaan tarkoita tiedon hallussapitoa vaan totuuden etsintää, tiedon järjestelmällistä tavoittelua tutkimuksen avulla. Tieteen erottaminen epätieteestä on tieteenfilosofian peruskysymys, johon yleispätevän vastauksen antaminen on vaikeaa. Voidaan kuitenkin ajatella, että yksi tieteen keskeinen tunnusmerkki on siinä sovellettu metodi. Metodi-sanana etymologia juontaa kreikkaan, *meta hodos* = tietä pitkin. Tieteen määrittelyä metodiin tukeutuen vaikeuttaa kuitenkin metodien muuttuminen ja kehittyminen historian saatossa – oikeista ja hyväksyttävistä metodeista jopa riidelään. Viime vuosikymmenille tyypillinen metodologinen vastakkainasettelu näkyy kvantitatiivisten ja kvalitatiivisten menetelmien välillä. (Niiniluoto 2002, 30—37.)

On kuitenkin nähtävissä, että puhe laadullisten ja määrällisten tutkimusmenetelmien vastakkainasettelusta on viime vuosikymmeninä muuttanut muotoaan: tutkimustehtävän nähdään sanelevan sen, millaisten menetelmien avulla kysymyksiin voidaan saada parhaiten vastauksia (Syrjäläinen, Eronen & Värri 2007, 7). Tilanteessa, jossa tutkimusasetelma oli luvussa 2 kuvatus kaltainen ja tutkimuksen kohteena ilmiö, jota ei voida esittää numeroina kadottamatta sen oleellista sisältöä (esim. Rantapelkonen & Koistinen 2016, 58), oli luontevaa kallistua menetelmävalinnassa laadullisen tutkimuksen perinteeseen. Silläkin uhalla, että laadullisen tutkimusotteen valitessani altistin itseni tutkijana loputtomien valinnan paikkojen äärelle. Lähdin matkalle maastoon, jossa tiesin harha-askelien olevan ennemmin todennäköisiä kuin poikkeuksellisia. Kvalitatiivisen tutkimuksen kenttä nähdään tätä nykyä niin laajasti pirstoutuneena, että sitä ei ole kenenkään helppo hallita (Syrjäläinen, Eronen & Värri 2007, 10).

Toisaalta Jouni Tuomi ja Anneli Sarajärvi (2009, 165) toteavat, ettei laadullisesta tutkimuksesta edes ole mielekäästä puhua yhtenä kokonaisuutena, vaan näyttäisi järkevältä ajatella laadullinen tutkimus kattokäsitteeksi, joka sateenvarjon tavoin löyhästi yhdistää erilaisia tutkimusperinteitä. Tässä tutkimuksessa näin laadullisen tutkimusprosessin matkana, jonka varrella tiet olivat erilaisia. Tiet etenivät ja risteilivät, eikä niillä ollut selkeää alkua tai loppua (ks. Koro-Ljungberg 2016, 3).

Lähtöpisteen löytämisen äärellä toimin käytännössä niin, että päästin aluksi kaikista käsissäni olevista langoista irti ja niitä pikkuhiljaa kiristäessä, asettui tutkimuksen lähestymistapa hermeneuttisen ja konstruktivistisen tutkimusperinteen välimaastoon.

Hermeneuttinen tutkimusperinne näkee tutkijan tulkkina, jonka tehtävänä on ymmärtää toisen henkilön ajatusjärjestelmän merkityksiä ja tuoda tämä ajatusjärjestelmä, tai osia siitä, tutkittavaan tilanteeseen. Tutkijan tehtävä on ”saada teksti puhumaan” oman ymmärryksensä välityksellä. Käytännössä tutkijan tulisi päästä ’tekstin taakse’, tavoittaa tekstin kieli ja nähdä myös jotain sellaista, jota tekstissä ei ole suoraan sanottu. Tässä prosessissa tutkijaa auttavat hänen omat ennakkokäsityksensä sekä nykyinen horisonttinsa. (Hannula 2007, 119—121.) Tulkki-metaforan, jos sanan arkikielistä merkitystä pohtii, voi ajatella laadullisen tutkimuksen kannalta myös vaarallisena. Tutkijan kun ei ole toistaa sanasta sanaan tulkittavan puhetta, vaan kyetä tuomaan puhe kriittisellä otteella uuteen, juuri nyt tutkittavaan tilanteeseen. Oleellista on tiedostaa, että siinä missä määrällisiin menetelmiin kiinnittyen tutkimusprosessi etenisi järjestelmällisesti, tilastollisten menetelmien viitoittamana, tulee laadullisen tutkimuksen tekijän laatia kartta itse, kulloisenkin tutkimusmaaston ja päämäärän mukaan (ks. Eskola 2001, 179—181).

Vaikka tutkijana olisi tietoinen roolistaan ja siihen liittyvistä lukemattomien valintojen paikoista, ei omaa asemaa ole aina helppo hahmottaa itse. Suomalaiseen klassikkoon, Matti Juntusen ja Lauri Mehtosen Ihmistieteiden filosofisiin perusteisiin viitaten *ihmisen toiminnassa on aina mukana subjektiivinen tulkinta sosiaalisesta todellisuudesta*. Merkityksellistämme todellisuutta jatkuvasti, pääosin itsellemme huomaamatta. Selitämme todellisuutta esimerkiksi kertomalla tarinoita, joihin tiivistämme tietoa, kokemuksia ja emotioita. Tarinat eivät peilaa elämäämme ainoastaan taaksepäin vaan niillä on usein merkitystä myös tulevaisuutta koskevissa päätöksissä: tarinat kiteyttävät päätelmiämme todellisuudesta, sosiaalisista tilanteista ja itsestämme. Tarinoiden kautta tuotamme sekä itsellemme että toisillemme käsityksiä siitä, mikä maailma on ja mikä meidän osamme siinä on. (Lehtonen 2004, 16.)

Tutkijan vahva rooli laadullisen tutkimuksen toteuttamisessa haastaa tieteelle ominaisen pyrkimyksen objektiivisuuteen. Tapa tavoitella tieteellistä tietoa pyrkii tutkimuksen edetessä eliminoimaan tutkimuksesta ei-objektiiviset tekijät; väitteet perustellaan julkisesti, tieteellinen keskustelu käydään julkisesti sekä altistetaan oma tekeminen kritiikille (Niiniluoto 1997, 80—83). Toisaalta, koska laadullisessa tutkimuksessa tulokset perustuvat yleensä tutkijan omaan päättelyyn, on hyvä muistaa, että laadullisella ja määrällisellä tutkimuksella on jo lähtökohtaisesti erilaiset tavoitteet.

Laadullinen tutkimus, jossa teorian ja tutkijan subjektiivinen läsnäolo on keskeistä, ei lähtökohtaisesti pyri määrällisen tutkimuksen keskiössä olevaan tulosten yleistettävyyteen. (Rantapelkonen & Koistinen 2016, 58—60.) Toisaalta, millään metodilla toteutettu tutkimus tai kerätty tieto ei voi olla täysin objektiivista – tutkija päättää tutkimusasetelmasta aina omaan ymmärrykseensä tukeutuen (Tuomi & Sarajärvi 2009, 20).

Tutkimuskirjallisuudessa laadullisen tutkimuksen akilleen kantapääksi mainitaan yleisesti aineiston analyysi. Onkin syytä tiedostaa, että laadullisen tutkimuksen havaintoja ei tule itsessään pitää tutkimuksen tuloksina. Havaintoihin tulee suhtautua johtolankoina, joiden kautta pyritään näkemään niiden ”taakse”. Aineistosta tehtävät havainnot merkitsevät aina jotain, mutta ovat siis eri asia kuin tutkimustulokset. (Alasuutari 2011, 78.) Havaintojen nostaminen raporttiin ”raakana” tuo kuitenkin tekstiin elämää. Tästä syystä tässäkin raportissa on sekä esimerkkeinä että tekstin elävöittämisen tarkoituksissa lainauksia suoraan aineistosta. Lainaukset ovat kiistanalaisia, sillä niiden funktio mielletään usein väärin. Lainauksia ei tule käyttää, eikä tässäkin tutkimusraportissa käytetä, analogioina teoreettisen analyysin argumentoinnille (ks. Tuomi & Sarajärvi 2009, 22).

Kaikkiaan suhtauduin tässä tutkimuksessa laadulliseen lähestymistapaan kokeilevalla ja reippaalla, rohkeasti matkaa tekevällä otteella. Mirka Koro-Ljungbergin (2016) tapa nähdä laadullinen tutkimus metodologiana ilman menetelmää (*methodologies without methodology*), pohjustaa aluksi jopa sekasotkuiselta vaikuttavan tutkimusasetelman, josta ponnistaen tutkija on jatkuvasti vaikeiden valintojen äärellä. Koro-Ljungbergin (2016) maalaama näkymä tutkimuksen tilalle sopii kuvaamaan tämän tutkimusprosessin kulkua alusta loppuun saakka. Ajattelen todellisuuden olevan subjektiivinen käsite, jolloin jokaisesta tekemäänsä havaintoa tai kaikkea rakentamaansa tietoa tulee olla valmis tarkastelemaan uudelleen. Pitkin matkaa otin kiinni kiinnostavista teemoista päästääkseni ne jälleen irti. Pyrin kuitenkin määrätietoisesti järjestykseen kaaoksen keskellä; seuraavaksi esittelen, kuinka aineisto kerättiin ja analysoitiin.

3.2 Teemahaastattelu avaa ikkunan asiantuntijan maailmaan

Teemahaastattelu valikoitui aineistonkeruumenetelmäksi joustavuutensa ja vuorovaikutteisuutensa vuoksi; toimintakyky ei ole kiveen hakattu käsite. Toisaalta, koska olen tutkijankin roolissa oma itseni ja koen saavani uudesta asiasta parhaan otteen nimenomaan kuuntelemalla, tuki valinta mahdollisuuksiani ymmärtää tutkimuskohdetta. Haastattelu aineistonkeruumenetelmänä edusti minulle tuttuutta: en halunnut tässä yhteydessä tehdä metodologista seikkailua, sillä tutkittavan kontekstin

vaihto sekä haastava teoreettinen viitekehys tuntuivat riittävän vahvoilta heuristisilta liikkeiltä suhteessa osaamiseen ja pro gradu -tutkielmalle asetettuihin tavoitteisiin. Kun lisäksi arvioin, että teemahaastattelu tarjoaa asiantuntijan puheelle sen tilan, mitä tämä sillä hetkellä asian äärellä haluaa käyttää, saatoin tällä menetelmällä hankkia sellaisen aineiston, joka ottaisi tässä tutkimuksessa keskeisiin kysymyksiin kantaa.

Hyvä haastattelu ei synny sattumalta (Novak 2002, 128) eikä haastattelu automaattisesti tuota tutkimustarkoituksiin soveltuvaa aineistoa (Silvennoinen 2016, 83), vaan sen toteutusta juuri tähän tutkimusasetelmaan sopivaksi oli pohdittava ennakoon. Silloin, kun haastattelu on tavoitteellista toimintaa, tässä tapauksessa tutkimusaineiston hankkimiseen tähtäävää, määrittyy tilanne *ennalta suunnitelluksi, päämäärähakuiseksi toiminnaksi, joka tähtää informaation keräämiseen*. Oli tärkeää olla tietoinen siitä, että tällainen haastattelu, tässä tapauksessa teemahaastattelu, ei ole mekaaninen kohtaaminen vaan vuorovaikutustilanne, johon tutkimusprosessissa mukana olevat henkilöt tuovat aiemmat kokemuksensa, ja joihin suhteutettuna haastattelu tulkitaan. Haastattelun perusteissa *kielen* käyttöön, oli haastattelijana pyrkimyksenäni saada selville, kuinka haastatellun asiantuntijan asioille antamat merkitykset rakentuvat ja lisäksi huomioda, että haastatteluvastaus heijastaa aina tutkijan läsnäoloa ja tapaa kysyä (vrt. Hirsjärvi & Hurme 2008, 41—42, 48—49, Perttula 2008, 115, 130; Silvennoinen 2006, 82—83.)

Tutkimushaastattelu voidaan toteuttaa monin eri tavoin ja usein ero tehdään sen perusteella, kuinka kiinteästi haastattelukysymykset ja vastaukset on ennalta muotoiltu, ja missä määrin haastattelija jäsentää käsillä olevaa tilannetta (Hirsjärvi & Hurme 2008, 41—42). Koska minulla ei ollut aiempaa kokemusta siviilikriisinhallinnan kontekstista ja en olisi osannut muistinvaraisesti tuoda keskusteluun tutkimuksen kannalta keskeisiä teemoja, tarvitsin haastattelutilanteeseen aihetta ohjaavan struktuurin. Ilman struktuuria jotakin tärkeää olisi voinut unohtua; haastattelu on vuorovaikutuksellisuutensa vuoksi varsin mukaansatempaava tilanne ja minulla tutkijana oli vastuu siitä, että teemat pysyivät sen ympärillä, mitä ollaan tutkimassa. Tätä taustaa vasten teemahaastattelu oli luonnollinen valinta.

Ankkuroidakseni aineistonkeruun tutkimuksen kontekstiin, suunnittelin haastattelurungon (liite 2) CMC Finlandin peruskurssin teemojen pohjalta. Rakentaakseni itselleni ymmärrystä teemalistan ja peruskurssin yhteydestä, keskustelin suunnitteluvaiheessa CMC Finlandin kehittämisspäällikkö Jari Mustosen kanssa puhelimesta useampaan kertaan. Seuraavassa vaiheessa lisäsin teemalistaan kysymyksiä, jotka antaisivat haastateltavalle mahdollisuuden kertoa kokemuksistaan mahdollisimman

vapaasti, omin sanoin. Tässä työssä sain arvokasta palautetta haastatteluun syventävän menetelmäopintojakson opettajaltani Jenni Heleniukselta. Lopuksi tarkistin haastattelurungon yhtymäkohtia toimintakyvyn teoreettiseen viitekehykseen pääohjaajani, professori Veli-Matti Värin avustuksella.

Käytännössä haastattelutilanteet muovautuivat keskustelunomaisiksi hetkiksi, jossa kaikille haastateltaville esitetyt teemat oli suunniteltu ennalta, mutta niitä käsiteltiin haastateltavan puheen kulkua myötäilevässä, vapaassa järjestyksessä. Kaikkien haastateltavien kanssa ei käsitelty kaikkia aiheita samassa laajuudessa; vastaamisen ja asioiden painottamisen vapaudella halusin antaa tilaa ja oikeutta haastateltavien puheelle, pyrkimyksenä saamaan pienellä vastaajamäärällä mahdollisimman syvälle aiheeseen pureutuvaa tietoa. Teemahaastattelun luonteeseen ei kuulu esittää haastateltavalle valmiita vastausvaihtoehtoja vaan haastattelu etenee tutkimuksen kannalta keskeisten teemojen varassa – näin tapahtui tässäkin tutkimuksessa. (Ks. esim. Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006 ja Hirsjärvi & Hurme 2008.)

Teemahaastattelussa on tärkeää asettaa ihmisten tulkinnat ja asioille annetut merkitykset huomion keskiöön sekä huomioida, että tutkimusaineisto syntyy tutkijan ja tutkittavan välisessä vuorovaikutuksessa (Hirsjärvi & Hurme 2008, 41—48). Lukuun ottamatta yhtä haastattelua, joka haastateltavan toiveesta suoritettiin sähköpostitse, oli jokaisessa haastattelutilanteessa varsin luonteva tunnelma eikä haastateltavaa tarvinnut houkutella puhumaan. Käytin haastattelutilanteen tukena haastattelurungon lisäksi siviilikriisinhallinnan peruskurssin reaktiopalautteen teemalistaa (liite 2), jonka haastateltavat olivat nähneet jo aiemmin, kurssipalautteen keräämisen yhteydessä. Teemalistan käyttämisen tavoitteena oli auttaa haastateltavaa palauttamaan mieleensä kurssin sisältöä ja siihen liittyviä kokemuksia. Muutoin haastateltavan kertomaa ei rajattu; jokaisella oli vapaus ottaa puheeksi juuri niitä teemoja, joita itse pitää tärkeinä. Haastattelutilanteissa fokus pysyi haastateltavan puheessa (ks. Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006); pyrin tietoisesti puhumaan itse mahdollisimman vähän ja keskittymään kuuntelemiseen. Välttääkseni haastateltavan ajatuksen ohjailua, kuulivat asiantuntijat varsinaiset haastattelukysymykset vasta haastattelutilanteessa: ennakkoon lähetetty tutkimusesittely (liite 1) taustoitti heille ainoastaan tutkimuksen laajemman viitekehyksen.

Haastatteluista kaksi tehtiin Skype-yhteyden välityksellä, kolme kasvotusten haastateltavan valitsemassa paikassa ja kuten edellä todettu, yksi siten, että asiantuntija valitsi vastata tutkimushaastattelun kysymyksiin (liite 2) sähköpostitse. Sähköpostilla saamani aineiston voi nähdä poikkeavana keskustelun avulla kerättyyn verrattuna, sillä se oli lyhyempi, tiivistetympi ja liikkui yleisemmällä tasolla kuin puheesta litteroimani aineisto, mutta en hylännyt sitä, koska tekstissä oli kirjoitettuna

kaikki se, mitä kyseinen haastateltava halusi asiasta tässä yhteydessä lausua. Kaikki haastateltavaksi lupautuneet asiantuntijat olivat selvästi asennoituneet tilanteeseen positiivisesti ja lähtivät spontaanisti pohtimaan kokemuksiaan varsin seikkaperäisesti.

Arvioni mukaan tämän tutkimuksen aineistonkeruuvaihe sujui teemahaastattelulle luonteenomaisella tavalla:

1. Haastattelun tavoitteena oli saada luotettavaa tietoa tutkimusongelman kannalta tärkeiltä alueilta; haastatteliija oli suunnitellut haastattelun ennalta, tutustunut tutkittavaan ilmiöön sekä käytännössä että teoriassa etukäteen ja toimi haastattelutilanteessa tehtäväkeskeisesti.
2. Haastatteliija toimeenpani ja ohjasi haastattelutilannetta etukäteen valittujen teemojen ja tarkentavien kysymysten avulla.
3. Tutkija oli haastattelutilanteessa samaan aikaan sekä osallistuva että tutkiva persoona.
4. Haastatteliija tunsu roolinsa ennalta, haastateltava oppi sen haastattelun kuluessa.
5. Tutkija ja tutkittava puhuivat samaa kieltä, jolloin saatiin vastauksia juuri tutkijan tarkoitamiin teemoihin.
6. Haastateltava voi luottaa annettujen tietojen luottamukselliseen käsittelyyn.

(ks. Hirsjärvi & Hurme 2008, 43; 94—98, Rantapelkonen & Koistinen 2016, 33.)

Silti onnistuneellakaan haastattelulla ei voi ajatella tuotettavan täydellistä kuvaa asioiden tilasta. Haastattelu on sosiaalinen vuorovaikutustilanne, jossa haastateltavan puheen kautta voidaan nähdä väläys jostakin asiasta. (Hirsjärvi & Hurme 2008, 41—42.) Kielellinen ilmaisu on aina valikoinnin tulosta. Käytännössä valikointi ilmenee puheessa siinä, kuinka valitsemme ilmaisun elementit ja missä järjestyksessä ne esitämme. Kielellistä valikointia muovaa myös oma näkökulmamme puheena olevasta asiasta sekä käsityksemme siitä, mitä kanssamme vuorovaikutuksessa olevat ihmiset asiasta tietävät tai ajattelevat. (Lehtonen 2004, 38—39.)

Haastattelu, englanniksi *interview*, sanan etymologia avaa menetelmän luonnetta kuvaavasti: sanan perustana on ranskankielinen *entrevue*, verbistä *entrevoir*, mikä tarkoittaa ”nähdä epätäydellisesti”, ”nähdä vilaukselta” (Hirsjärvi & Hurme 2008, 41—42). Puutteistaan huolimatta haastattelu on koettu tehokkaimmaksi tavaksi kerätä tietoa toiselta ihmiseltä – olettaen, että haastatteliija osaa asettaa kysymyksensä niin, että haastateltava voi vastata niin spontaanisti kuin mahdollista (Novak 2002, 127). Tähän, kuten edellä todettu, teemahaastattelu sopi hyvin – asioita ei ollut pakko käsitellä tietyssä järjestyksessä ja haastateltava sai kuljettaa ajatustaan tilanteessa vapaasti.

Yhden haastattelukierroksen teemahaastattelussa voi ajatella päästävän korkeintaan *kurkistamaan* asiantuntijan maailmaan. Laajempi asiantuntijan toimintakyvyn ja koulutuksen vaikuttavuuden tarkastelu, jos samaa aineistonkeruumetodia olisi käytetty, olisi edellyttänyt useampaa haastattelukierrosta sekä teemojen ja kysymysten kehittelyä kierrosten välillä. Tässä tutkimuksessa käytetty haastattelumetodi kuitenkin täytti tehtävänsä suhteessa tutkimusasetelmaan sekä Tampereen yliopiston pro gradu -tutkimukselle asettamiin tavoitteisiin.

3.3 Aineisto analysoitiin teorian kanssa

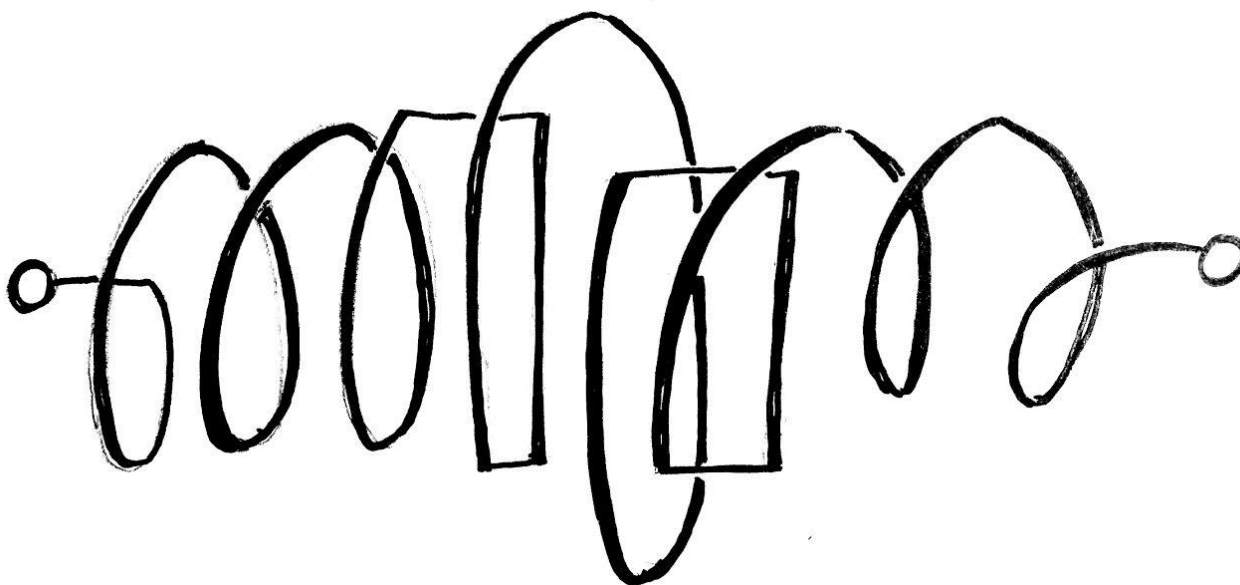
Edellä kuvaamani teemahaastattelun avulla keräämäni puhuttu aineisto kerrytti litteroituna 39 sivuisen tekstin (Calibri: kirjasinkoko 11, riviväli 1). Tutkin keräämäni aineistoa sisällönanalyysin avulla, saadakseni näkyviin, *mitä* haastateltavat tutkimuskysymyksiin vastasivat: mitä he puhuivat koulutuksen vaikuttavuudesta ja toimintakyvystä. Sisällönanalyysillä tarkoitan aineiston näkemistä kielen avulla rakentuneena, todellisuutta kuvaavana puheena, ja tämän puheen uudelleenkuvaamista mahdollisimman selkeäsanaisessa muodossa (ks. esim. Tuomi & Sarajärvi 2009, 47, 108). Ja vaikka Salo (2015, 183) argumentoi edellä kuvatun määritelmän olevan liian yksinkertaistava ja mekaaninen käsitys kielestä, päätin kuitenkin, todellisuuden subjektiivisuuden huomioon ottaen, pitäytyä ajatuksessa, että kieli on tässä yhteydessä tutkimuskohteen sijaan väline, jonka avulla voin tarkastella sitä, mitä haastateltavat ajattelevat ja kokemuksistaan kertovat.

Kuten luvussa 3.1 kuvasin, ajattelin tutkimuksen tilan joustavana, jatkuvassa liikkeessä olevana elementtinä. Aineiston analyysi tapahtui siis tilassa, jossa tutkimuksen eri elementit kohtasivat, muuttivat muotoaan, sulautuivat toisiinsa ja jotkut jopa katosivat tai menettivät merkityksensä. (ks. Koro-Ljungberg 2016, 83—86.) Analysoin aineistoa toimintakyvyn teoreettisen viitekehyksen *tuella ja kanssa*, (”plugging in”), mikä tarkoittaa, että tutkimus nähtiin ennemminkin tiedon rakentamisen prosessina kuin konseptina, jonka mukaan toimia. Toisin sanoen, tietoa järjesteltiin uudelleen, huomioita sovitettiin yhteen ja taas järjesteltiin. (Ks. Johnson & Mazzei 2012.)

Tutkimuksen tehtävänä oli löytää siviilikriisinhallinnan peruskoulutuksen käytännön onnistumisia ja kehityskohteita toimintakyvyn teorian toimiessa vastakappaleena, johon aineisto ”kytkettiin”. Käytännönläheisyys ja operatiivisen tason näkökulma olivat analyysissa jatkuvasti läsnä. Kuten edellä todettu, olin ennen muuta kiinnostunut aineiston sisällössä siitä, *mitä* haastateltavat toimintakyvystä kertovat. Tästä syystä, vaikka analysoin aineistoa mielessäni jo haastatteluvaiheessa, asetin aineiston litteroidun version analyysin keskiöön. Koska haastateltavilla oli vapaus painottaa juuri

niitä kokemuksia, joista itse halusivat kertoa, tuli aineistosta sisällöltään varsin värikäs ja moni-ilmeinen, vaikka en siirtänyt äänensävyjä enkä puheen taukoja tai kuvauksia puheen rytmistä litte-
rointiin.

Teknisesti ajattelin siis *analyysia teorian kanssa*; analyysi oli kokeilevaa ja kehkeytyvää, enkä osaa kuvata sitä mustavalkoisesti ja pilkuntarkasti. Tutkimusprosessi noudatti pääpiirteittäin perinteistä lineaarista kaavaa, jossa aineisto ensin hankitaan, sitten analysoidaan ja raportoidaan, mutta vaiheiden välillä tapahtui paljon liikettä suuntaan ja toiseen – ennemminkin prosessia voisi kuvata hermeneuttiseen kehään peilaten (kuva 3). Kun havaitsin aineistosta jotain tärkeää, hain lisää tukea teoriasta ja sen jälkeen palasin aineiston ääreen uusin silmin. Toisaalta, kun aineistoa ajatellaan teorian kanssa, tietoa onkin juuri tarkoitus tuottaa uudella tavalla ja pitämällä merkitykset liik-
keessä – ja samalla ottaa se riski, että analyysi tuntuu tutkijasta vaikealta. (Ks. Salo 2015, 181—
182, Jackson & Mazzei 2012.)

Kuva 3. Tälle tutkimusprosessille ajateltu tila

Rehellisyyden nimissä, riski vaikeasta analyysivaiheesta realisoitui. Saadakseni kumpuilevaan ja ulottuvuudesta toiseen karkailevaan, vaikeasti rajattavaan ajattelunvirtaan jotain tolkkua ja järjes-
tystä, etsin aineistosta järjestelmällisesti teoriaan tukeutuen ilmaisuja, joilla kuvataan toimintaky-
vyn neljää dimensiota: fyysistä, psyykkistä, sosiaalista ja eettistä. Käytännössä käytin eri värisiä
kyniä, joilla merkitsin tekstiin kohdat, joissa haastateltava puhui kustakin toimintakyvyn dimensi-

osta tavalla tai toisella. Tämän jälkeen järjestin aineiston kertoman ensin dimensiokohtaiseen käsitkarttaan ja sen jälkeen tämän raportin lukuun neljä. Huomioin myös narratiivit, jotka syntyivät haastateltavien muistellessa erilaisia käytännön tilanteita ja kohtaamisia sekä siviilikriisinhallinnan peruskurssin että operaation ajalta.

Kuten myöhemmin luvussa neljä tarkemmin kuvaan, tässä tutkimuksessa toimintakyky ymmärrettään holistisena, osiinsa jakautumattomana kokonaisuutena, joka rakentuu sekä kasvatuksen että läpi elämän tapahtuvien kokemusten vaikutuksesta, jatkuvassa vuorovaikutuksessa (vrt. Toiskallio 2009, 49). Näin ollen, vaikka tarkastelin analyysivaiheessa edellä mainittuja dimensioita kokonaisuudesta irrotettuina, pyrin kuitenkin tietoisesti välttämään teemojen ”luokittelua” edes ajatuksissa, sillä toimintakyvyn palautuessa holistiseksi ilmiöksi, ei eri dimensioiden rajoja voida tarkasti piirtää. Koin, että tarkkojen rajojen piirtäminen omaan mieleen voisi peittää aineistosta jotakin oleellista ja tärkeää. Tämä valinta näkyy raportissa myöhemmin, kun nostan kunkin dimension vuorollaan valokeilaan – yhtä osa-aluetta ei voi aina tarkastella puhumatta samalla myös toisesta tai kokonaisuudesta. Niistä on osin keskusteltava rinnakkain.

Koska tutkimukselle rajattu tila oli jatkuvassa liikkeessä, oli sen sisälle ajateltava jokin struktuuri, jotain, mistä pitää kiinni. Käytännössä aineiston analyysiprosessi kulki lautapelin tapaan; tilassa edettiin vaihtelevassa tahdissa, kuin nopan osoittaman silmäluvun verran kerrallaan. Ennalta määrittämättömään pelin kulkuun kuuluvat yllättävät haasteet, jollaisia kohtasin myös tutkimusmatkallani: välillä jokin oivallukseni toimi kuin olisi saanut nopan silmäluvuksi kuutosen, vieden analyysia nopeasti eteenpäin – välillä juminin kuin vankilassa, odotellen ulospääsyn mahdollistavaa oivallusta. Sattuipa niinkin, että jokin oivallus vei huomioni pois koko pelilaudalta ja tuntui, että oma nopanheittovuoroni taisi mennä ohi. Sain myös siirtää pelinappulani lähtöruutuun useamman kerran. Lisäksi olin pakotettu hävittämään pelissä hankkimaani omaisuutta, koska se ei enää palvelut maaliin pääsyn tavoitetta – ideani olisi saattanut olla arvokas jossain toisessa, mutta huomasin, ettei ajatus vastannut siihen, mitä tässä tutkimuksessa etsittiin.

Koetin tietoisesti ottaa myös etäisyyttä pelilautaan. Pyrin analyysissa ja raportoinnissa taklaamaan laadulliselle tutkimukselle tunnetusti ominaisen haasteen (ks. Salo 2015, 182): että päätyisin kertomaan sitä, mitä jo ennestään tiedän tai mikä on jo useampaan kertaan nähty, kuultu ja luettu. Tähän valitsemani analyysitapa toimi kokemukseni perusteella mainiosti; lukemisen – jonka käsitan vanhemman tutkijan tai haastateltavan puheen kuunteluna – ja kirjoittamisen vuorottelu lähetti mieleni

uudenlaisille ajatuspoluille. Löysin itselleni entuudestaan tuntemattomia reittejä pelilaudalla ja pyrin kuvaamaan oivalluksiani niin, että ne innostaisivat lukijaa osallistumaan keskusteluun ja eritoten kehittämään ajatuksiani eteenpäin. Aineiston analyysissä sain erityistä tukea menetelmäkursini ohjaajalta, kasvatustieteen tohtori Jari Eskolalta.

Tämän tutkimuksen kaltaista asetelmaa voi pyöritellä loputtomiin. Päätin analyysin ja raportin olevan tältä erää valmis, kun tutkimuksen kysymyksenasetteluun oli vastattu tarkoituksenmukaisella laajuudella ja aineistosta oli luettu myös rivien välit siltä osin, kun kykenin ne näkemään. (ks. Hänninen 2016, 112—113.) Rivien väleissä heränneitä kysymyksiä tuon esiin raportin luvuissa 6 ja 7.

3.4 Tutkimuksen luotettavuuden ja eettisyyden tarkastelua

Tutkimuksen ulkoisen validiteetin näkökulmasta on syytä todeta, että koska haastatellut asiantuntijat valikoituivat tutkimukseen CMC Finlandin Kehittämispäällikkö Jari Mustosen lähettämän sähköpostikutsun perusteella, ovat he todennäköisesti keskivertoa aktiivisempia ja sanavalmiimpia henkilöitä, jotka kokevat tutkimusaiheen itselleen tärkeäksi (ks. Hänninen 2016, 111). Havaintoyksikköjen määrä rajautui kuuteen käytännön syistä: haastattelin kaikki ne henkilöt, jotka ilmoittautuivat määräaikaan mennessä. Totesimme yhdessä ohjaajani, professori Veli-Matti Värriin sekä Mustosen kanssa, että haastateltavien määrä on tässä yhteydessä riittävä ja kerätty aineisto kohdullinen hallittavaksi suhteessa tutkimuksen tavoitteisiin.

Haastattelujen kesto vaihteli 45 minuutista reiluun tuntiin. Hännisen (2016, 112) tuntumanomainen arvio on, että kestoltaan merkittävästi alle puolentoista tunnin haastattelu voi jäädä liian suppeaksi – puheen laadun kuitenkin noustessa määrää tärkeämmäksi tekijäksi. Tässä tutkimuksessa haastateltavat pitivät varsin vähän tuumaustaukoja, jolloin haastatteluun käytetty aika kului pääosin haastateltavan puhuessa. Haastatellut henkilöt olivat suurimmaksi osaksi turvallisuuskriittisten toimialojen ammattilaisia, joille keskustelussa suoraan asiaan meneminen on luontevaa – jaaritteluun tai tuumailuun ei käytetty aikaa. Kun lisäksi jokaisella haastatellulla oli mahdollisuus täydentää lausuntoaan vapaamuotoisesti haastattelun päätteeksi (ks. Liite 2) sekä vielä myöhemmin palata asiaan sähköpostitse, ei heidän vapauttaan tuoda esiin tärkeinä pitämiään näkökulmia rajoitettu. Kukaan haastateltavista ei täydentänyt lausuntoaan sähköpostilla. Näin ollen pidän haastatteluun käytettyä aikaa tässä yhteydessä riittävänä suhteessa tutkimukselle asetettuihin tavoitteisiin.

Haastattelijan ja haastateltavan välisen yhteisymmärryksen ja keskinäisen luottamuksen merkitys sille, syntyykö haastattelumateriaalista sellainen aineisto, jonka perusteella tutkija voi tehdä luotettavia tulkintoja tutkimastaan ilmiöstä, on keskeinen. Esimerkiksi osapuolten välinen sosiaalinen ja kulttuurinen välimatka tai haastattelijan ominaisuuksien vaikutus haastateltavan puhetapaan ovat merkityksellisiä taustatekijöitä haastattelutilanteessa. (Silvennoinen 2016, 82.) Otaksun, että kokemukseni sotilaallisesta kriisinhallinnasta ja korkean riskin toimialoista yleisesti sekä se, että avasin taustani muutamalla sanalla kaikille haastateltaville taustatiedoksi haastattelutilanteen alussa, auttoi haastateltavaa puhumaan: olimme ikään kuin samalla areenalla, joissa suora ja rehellinen puhetapa on hyve. En kokenut, enkä havainnut haastattelutilanteessa neuvottelua valtasuhteista (vrt. Silvennoinen 2016, 82). En myöskään havainnut, että haastateltavat olisivat pyrkineet vastauksissaan sosiaalisesti hyväksyttäviin mielipiteisiin vaan puhuivat omalla, rehellisellä äänellään.

Luottamus on onnistumisen kannalta keskeinen elementti; jos haastattelussa ei onnistuta saavuttamaan luottamusta, tulee ”sanojen otoksesta” vinoutunut. Sanojen otoksella tarkoitetaan haastateltavan *tutkimusaihetta käsittelevää puhetta*, jota kuten edellä viittasin, oli aineistossa runsaasti. Haastateltavat puhuivat asiakeskeisesti argumentoiden. Aineiston sisäinen validiteetti oli riittävä: aineiston sisältö puhui toimintakyvystä siviilikriisinhallintaoperaatioissa ja peilasi sitä CMC Finlandin järjestämään peruskurssiin (vrt. Hänninen 2016, 112).

Muutaman kerran haastateltava varmisti, ettei hänen näkemystään arkaluonteiseksi mielletystä teemasta tai tilanteesta voida yhdistää häneen. Ei voida. Haastateltavien nimet on poistettu litteroinneista ja äänitallenteet on hävitetty ennen tutkimuksen julkaisua. Käytin aineiston analyysissä pääosin litteroitua aineistoa, mutta säilytin ääniraidat analyysivaiheen loppuun saakka voidakseni tarvittaessa palata alkuperäisen puheen äärelle. Haastattelun aikana saavutetun luottamuksen säilyttäminen koko tutkimusprosessin ajan on minulle henkilökohtaisesti merkittävä arvo. Pohdin pienen vastaajamäärän äärellä, tulisiko minun anonyymiteetin nimissä yleiskielistä raportissa käytettyjä sitaatteja haastateltavan persoonallisen puhetavan häivyttämiseksi. Koska kuitenkin halusin raportin toistavan haastateltavan ääntä, en muokannut sitaattien kieliasua kuin täytesanojen osalta, lainaisten luettavuuden parantamiseksi.

Aineiston analyysin laadun voi nähdä aineiston ulkoisen ja sisäisen validiteetin ohella tutkimuksen kolmantena validiteetin ulottuvuutena. Analyysin laatua voi arvioida kysymällä, kuinka hyvin tutkija on kyennyt hyödyntämään aineistoaan tutkimuskysymyksiin vastaamisessa ja määrittelemään,

paljonko analyysia on tarpeeksi. Lopetin aineiston analyysin tässä yhteydessä, kun huomasin uusien kysymyksien ulottuvan tutkimukselle rajatun tilan ulkopuolelle.

Tutkimuksen eettisyys kiteytyy tutkijan eettiseen sitoutuneisuuteen (Tuomi & Sarajärvi 2009, 127). Olen tässä raportissa kuvannut tutkimuksen äärellä tekemiäni valintoja tarkoituksenmukaiseksi arvioimallani tarkkuudella. Ymmärrän tutkimuksen eettisyyden olevan jatkumo, ikään kuin koko prosessia koossa pitävä siima, joka sitoo kaikki palaset lähes näkymättömästi yhteen. On mahdollista, että olen tehnyt myös virheitä ja myöhemmän kriittisen tarkastelun alla jopa heikosti perusteltuja valintoja. Olen kuitenkin kaikissa tutkimuksen vaiheissa pyrkinyt korkeaan laatuun ja rehellisyyteen sekä tutkimusprosessia että itseäni kohtaan; olen aloitteleva tutkija ja ihminen. Kokeilin ensimmäistä kertaa kirjoittaa sellaista tutkimusraporttia, jossa ei noudateta perinteisesti ennen muuta määrälliselle tutkimukselle ominaista rakennetta (vrt. Tuomi & Sarajärvi 2009, 141). Kokeilu oli haastava, mutta varsin mieluisa ja toivon raportin kertovan lukijalle kiinnostavan tarinan siitä, kuinka koulutuksen vaikuttavuuden arviointia voi toimintakykyä tutkimalla kokeilla lähestyä.

Aihevalintani pohjautui kiinnostukseeni turvallisuuskriittisten toimialojen valinneiden henkilöiden toimintakyvyn kehittämiseen koulutuksen keinoin sekä toisaalta koulutuksen ja todellisen elämän yhteyteen. Vaikka tarkasteluni keskiössä oli ammattilaisten näkemykset omasta toimintakyvystään, oli taustalla myös kiinnostus siitä, kuinka henkilöt kuvaavat sitä, ketä varten siviilikriisinhallintatoimia toteutetaan. Peilaten Lyotardiin (1985, Tuomen & Sarajärven 2009, 128 mukaan) vaatimukseen siitä, että ihmistieteiden tulisi olla kiinnostuneita ”ihmisen hyvästä”, olen pyrkinyt vastamaan hyvää tieteellistä käytäntöä kunnioittaen.

4 NÄKÖKULMIA TOIMINTAKYKYYN

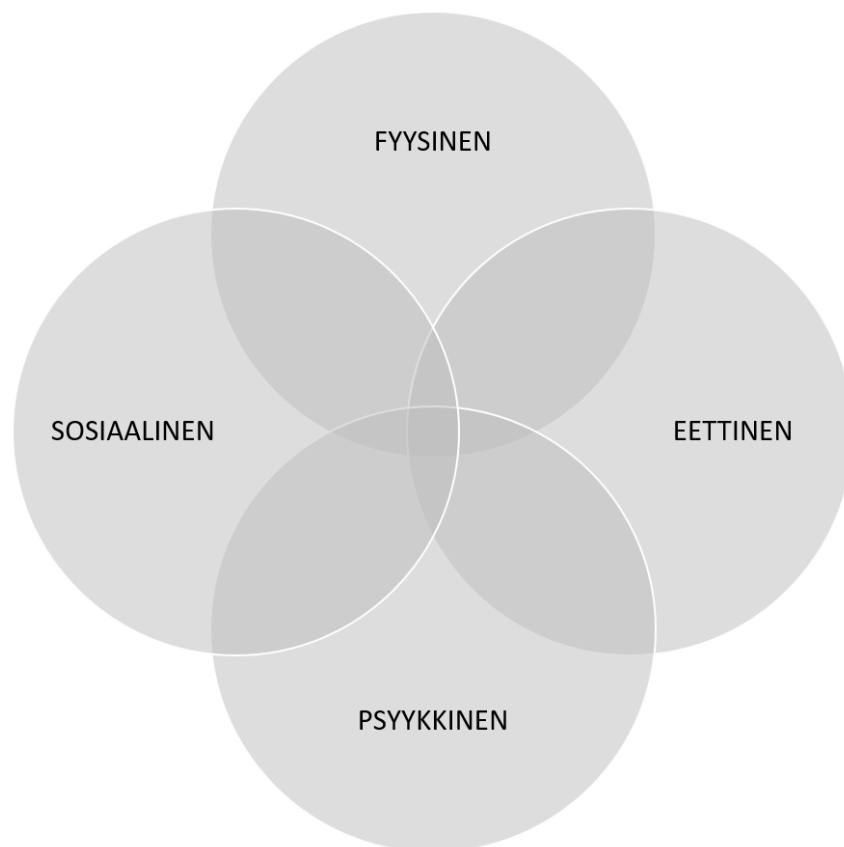
Tässä luvussa valokeila kohdistuu tutkimukseni ytimeen, toimintakykyyn. Kuljetan keskustelussa argumentteja niin aikaisemmasta tutkimuksesta kuin tätä tutkimusta varten kerätyn aineiston kertomasta ammentaen. Oma roolini on toimia keskustelun moderaattorina, jonka ääni kuuluu kahdella tapaa: pyrin pitämään keskustelun sille asetetuissa raameissa sekä esittämään aineistolleni kriittisiä kysymyksiä aiemman tutkimuksen tukemana. Jotta käymäämme keskusteluun voi lukemalla päästä mukaan, selvitän aluksi toimintakyvyn käsitettä siten, kun sitä on tässä tutkimuksessa lähestytty. Tämän jälkeen keskustellaan tutkimusaineiston valossa, Toiskallion (esim. 1998a, 27; 2009a, 49) määritelmään tukeutuen, toimintakyvyn neljästä osa-alueesta: fyysisestä, sosiaalisesta, psyykkisestä ja eettisestä, jokaisesta erikseen.

Mikä tahansa aktiviteetti, suorittaminen, tekeminen tai käyttäytyminen ei ole sama asia kuin *toiminta*. Yleisesti toiminta määritellään niin, että se on mielekästä tai intentionaalista, eli että sillä on merkitys. Toimintaan liittyy vakava harkinta, luovuus – eli jonkin uuden aloittaminen – ja vastuullisuus. (Toiskallio 2009a, 56.) Tämän tutkimuksen keskeisin käsite on *toimintakyky*, jolla tarkoitetaan Toiskallioon (2001, 452) peilaten *ihmisen valmiutta toimia luovasti, kehittävästi ja vastuullisesti tehtävissä, tilanteissa ja vuorovaikutusjärjestelmissä, joille muutokset, epävarmuus, ainutlaatuisuus, kompleksisuus, arvo-ongelmat sekä henkilökohtainen vastuun otto ovat ominaisia*. Siviilikriisinhallinnan kontekstissa toimintakykyinen ihminen pystyy toimimaan tehtävässään kriisialueilla, joiden demokraattiset ja oikeusjärjestelmän rakenteet kaipaavat ulkopuolista vahvistusta, tukea ja koulutusta (CMC Finland 2015, 4).

Toimintakyky on sananmukaisesti *ihmisen* kykyä toimia. Ihmistieteissä oletuksia, käsityksiä ja väitteitä ihmisen kyvystä toimia on lukuisia ja asetelma tekee toimintakyvyn ymmärtämisen varsin vaikeaksi. Luonnontieteissä toimintakyky voidaan tiivistää puhtaasti aivotapahtumiksi tai ärsyke-reaktio-mekanismiksi – toisessa ääripäässä voi nähdä jyrkän ymmärtävän ihmistieteen pyrkimyksen puhdistaa ihmisyyden aineen ja ruumiin painolastista. Yleisesti toiminnan ja toimintakyvyn tutkimuksessa on tavoitteena yrittää ymmärtää ihmisyyttä ja elämää; toimintakyky on pikemminkin *fi-*

losofinen ajatustapa, jonka pyrkimys on kohdata todellisuus kaikkien määrittelyjen takaa. (Toiskallio 2009a, 10; 2009b, 48.) Tässä tutkimuksessa toimintakyky ymmärretään holistisena, osiinsa jakautumattomana kokonaisuutena, joka rakentuu sekä kasvatuksen että läpi elämän tapahtuvien kokemusten vaikutuksesta, jatkuvassa vuorovaikutuksessa (ks. Toiskallio 2009a, 49).

Kuitenkin, yrittäessäni ymmärtää ja rakentaa kokonaiskuvaa toimintakyvystä tämän tutkimusasetelman viitekehyksessä, oli käsitteeseen saatava tarttumapinta. Näin ollen, Toiskallioon (esim. 1998a, 27; 2009a, 49) peilaten, aloitin ajattelemalla toimintakykyä käsitteen neljän eri osa-alueen kautta: fyysisen, psyykkisen, eettisen ja sosiaalisen (ks. kuva 4). Kuvassa toimintakyky esitetään pysähdyskuvana – on syytä olla tietoinen siitä, että tosielämässä osa-alueet ovat jatkuvassa liikkeessä ja niiden keskinäiset suhteet vaihtelevat henkilön tilannekohtaisen tulkinnan ja todellisten valmiuksien voimasta. Näin ollen sillä, missä järjestyksessä ulottuvuudet kuvassa ovat, ei tässä yhteydessä ole merkitystä käsitteen ymmärtämisen kannalta; jatkuvan liikkumisen lisäksi on oleellista tiedostaa, että ulottuvuudet asuvat, rakentuvat ja kohtaavat aina *ihmisessä*.

Kuva 4. Toimintakyvyn neljä ulottuvuutta (mukaillen Toiskallio 1998a, 27; 2009, 49)

Vaikka toimintakyvyllä tarkoitetaan pikemminkin *valmiutta* kuin suoritusta (Toiskallio 1998b, 9), tarkastelen tässä tutkimuksessa pääosin jo tapahtunutta toimintaa haastateltavien kertomusten kautta, siviilikriisinhallinnan peruskurssin teemoihin peilaten. Yleisesti luonnontieteissä toimiva tapa jakaa ilmiö eri tasoihin osiin toimii huonosti sosiaalitieteissä (Abbott 2004, 11), niinpä edellä kuvaamani järjestely toimintakyvyn jakamisesta neljään ulottuvuuteen on osin keinotekoisia, mutta Toiskallioon (1998a, 27; 2009, 49) tukeutuen, tutkimuksen tavoitteen kannalta perusteltu ratkaisu. Jaon tavoitteena oli siis ennen muuta pyrkimys jäsentää ja nähdä tutkittava, holistinen ilmiö mahdollisimman tarkasti.

Koska tutkimuksen tehtävänä oli ottaa kantaa siviilikriisinhallinnan peruskurssin vaikuttavuuteen, todettakoon, että haastateltavan puheesta sen erottaminen, onko tunnistettu, tai ainakin puheessa kuvattu toimintakyky saavutettu siviilikriisinhallinnan peruskoulutuksen vaikutuksena, aikaisemmassa koulutuksessa tai näiden yhteistuloksena, oli vaikea tehtävä. Epäilen, vaikka tutkimuksen fokus olisi ollut pelkästään tässä, eivät haastateltavat olisi itsekään kyenneet aukottomasti redusoidaan toimintakykyään ja tarkentamaan, missä mitään on oppinut. Siksi päädyin asettamaan juuri toimintakyvyn teoreettisena käsitteenä tutkimuksen keskiöön ja sitä kautta katsomaan, millä tavoin aineisto osallistuu keskusteluun koulutuksen vaikuttavuudesta.

4.1 Toimintakyky fyysisenä resurssina

Fyysisyys tarkoittaa ruumiillisuutta, joka on olemisemme ja toimintamme perustava tosiasia

(Toiskallio 2009a, 49).

Perimmiltään jokainen elävä ihminen on toimintakykyinen; ilman ruumistamme emme ole olemassa tässä todellisuudessa ihmisinä emmekä voi ilmentää toimintakyvyn muita dimensioita. Fyysisyys on siis toimintakykymme perusta ja voidaan nähdä myös toimintamme toteutumisen välineenä. Yleisesti fyysisessä toimintakyvyssä (*physical fitness, physical performance*) on kyse yksilön kunnosta, fyysisestä kyvystä suoriutua mistä tahansa toiminnasta. (Toiskallio 1998b, 9—10). Vaikka siviilikriisinhallintaoperaatioissa tarjolla olevien työtehtävien luonne mielletään ennalta fyysisesti kevyiksi asiantuntijatehtäviksi, edellytetään asiantuntijoilta hyvää kuntoa ja terveydentilaa. Tästä edellytyksestä kerrotaan peruskurssille hakeutuville jo hakuvaiheessa ja lisäksi pyydetään hakijalta valmiutta selvittämään oma terveydentilansa. (CMC Finland 2016.)

Toimintakyvystä puhuttaessa, tarkemmin tarkasteltuna, ruumiillisuus tarkoittaa myös muuta kuin biologista kehoa. Kun olemme tilanteissa ruumiillisina, perustuvat tulkintamme tilanteista kehomme kykyyn tehdä havaintoja. Siksi pelkästään ruumista ei tule pitää tarkastelun kohteena – mieltä ei voi siitä erottaa. Näkemystä ruumiillisuuden kokonaisvaltaisuudesta voi tutkia esimerkiksi Johnsonin (2007) teorian valossa, jossa ruumiillisuus esitetään viitenä, ihmisessä aina läsnä olevana ulottuvuutena:

- 1) Ruumis biologisena organismina
- 2) Ekologinen keho; keho, joka on jatkuvassa vuorovaikutuksessa ympäristönsä kanssa
- 3) Fenomenologinen, koettu ja eletty keho
- 4) Sosiaalinen keho; identiteetti, joka rakentuu sosiaalisessa vuorovaikutuksessa erityisesti jaettujen merkitysten kautta
- 5) Kulttuurinen keho; fyysisen ja sosiaalisen ulottuvuuden lisäksi ympäristössä on myös kulttuurisia tuotteita, käytäntöjä ja instituutioita, jotka määrittävät, kuinka ihmisen tulee olla.

(Toiskallio 2009a, 52.)

Johnsonin edellä kuvattu teoria toimi tässä tutkimuksessa aineiston analyysin taustalla ja silmieni avaajana; oli tärkeää tiedostaa, toimintakykyä holistisena käsitteenä tarkastellessa, että ruumis todella on muutakin kuin biologinen keho. Tässä tutkimuksessa ruumiillisuus kietoutuu fyysisen toimintakyvyn osa-alueeseen niiden ilmiöiden kautta, jotka kykenin tutkimuskysymysten ohjaamien vastausten pohjalta rakentuneesta aineistosta valitulla analyysimenetelmällä havaitsemaan. Analyysivaiheessa liitin fyysisen toimintakyvyn ulottuvuuteen myös ajoneuvon ja viestintävälineiden olemassaolon, vaikka niiden käsittely tulee nähdä toimintakyvyn sijaan taitona; toimintakyvyn käsitteessä on kysymys *ihmisestä*. Välineet kuitenkin osaltaan vaikuttivat merkittävästi asiantuntijoiden kykyyn tulla toimeen operaatioympäristössä: niiden kerrottiin tarjonneen ihmiselle mahdollisuuden liikkua toimialueella ja näin olla osa ympäristöään, tarjonneen suojaa ulkoista uhkaa vastaan, mutta toisaalta myös rajoittaneen asiantuntijan liikkumista toimialueella.

Fyysistä toimintakykyä kuvaavia ilmaisuja etsin aineistosta arkiymmärryksen kautta kysyen, mikä haastateltavan puheessa kuvaa kehollista, ruumiillista, fyysistä. Merkittävimpana fyysisen toimintakyvyn haasteista operaatiossa näyttäytyi fyysinen aktiivisuus – tai oikeammin sen puute. Verbi *istua* tai *ajaa* (autolla) esiintyy kaikkien haastateltavien kertomuksissa eri yhteyksissä. Leirissä *istutaan*, autossa *istutaan* ja *kökötetään*. Jatkuva paikallaan istuminen on yleisesti tavallisimpia työn

fyysisiä kuormitustekijöitä, jotka ovat yhteydessä myös työn psykososiaaliseen kuormittavuuteen ja voi ilmetä työntekijän kokemana stressinä (ks. esim. Työturvallisuuskeskus 2016).

Säännöllinen liikunta vaikuttaa ihmisen fyysiseen ja sitä kautta myös muihin toimintakyvyn osa-alueisiin positiivisesti: fyysisesti hyväkuntoinen ihminen kestää ympäristön painetta huonokuntoista paremmin (Mastroianni, Palmer, Penetar & Tepe 2011, 72). Jo melko vähäinenkin liikunta auttaa ihmistä lievittämään hankalia tunteita (Kokkonen 2010, 64), joita haastateltavat tunnistivat operaation aikana monista eri syistä kokeneensa. Tällaisia, negatiivisia tunteita kirvoittaneita syitä olivat fyysisen eristäytyneisyyden lisäksi esimerkiksi huono johtaminen, kuppikuntaisuus oman kontingentin sisällä, koti-ikävä sekä jotkin tilanteet paikallisten toimijoiden kanssa; palaan kaikkiin näihin esimerkkeihin toimintakyvyn muiden osa-alueiden yhteydessä. Vaikka fyysistä paikallaoloa oli kaikkien kokeman mukaan paljon, mainitsi ainoastaan yksi haastateltavista liikuntamahdollisuuksien puutteen selkeänä toimintakykyään heikentävänä tekijänä:

Meil ei ollu kunnon liikuntamahdollisuuksia, niinkun et ainut tapa, mitä oli, oli käydä juoksemassa, tai sit me käytiin pelaamassa rantalentopalloa, mut semmosta niinku outlettia ei ollu. Mä luulen, et se on semmonen, mikä aiheutti stressiä. (H4)

Autolla liikkuminen nähtiin, istumisen rasitteista huolimatta, merkittävänä työssä onnistumisen taustatekijänä ja kaikki haastateltavat nostivat peruskoulutuksessa opetetun nelivetoajotaidon sekä siihen liittyvät oheistaidot, kuten kartanlukutaidot, GPS:n ja viestintävälineiden käytön ensiarvoisen tärkeiksi opeteltaviksi teemoiksi. Haastateltavat jakautuivat peruskurssia edeltäviltä taidoiltaan tältä osin kahteen ryhmään: sotilas- ja poliisitaustaiset henkilöt, joilla oli aiempaa koulutusta ja kokemusta ajamisesta haastavissa olosuhteissa ja siviilitaustaiset henkilöt, joille tema oli uusi. Yhteistä kaikille, ammattitaustasta riippumatta, oli näkemys siitä, että nelivetoajamisen perusteet tulee opetella jo peruskurssilla, ennen operaatioon lähtöä. Autolla ajamisen nähtiin olevan kiinteä osa fyysistä toimintakykyä operaatiossa; ilman autoa ei pääse liikkumaan toimialueella käytännössä lainkaan.

Sanotaan näin, että ne, joilla oli – ei ollu ollenkaan tai vähänlaisesti sitä koulutusta, ni nehan oli sit vaikeuksissa. Tää peruskurssi ei tokikaan riitä yksin, mutta että tulee niinku tietoiseksi niistä asioista, mitä tulee eteen. (H5)

Operaation tehtävien menestyksellisen hoitamisen sekä asiantuntijoiden turvallisuuden kannalta oli tärkeää, että mission organisaatio tietää, missä kukin partio fyysisesti on. Tähän liittyen viestintävälineiden käytön osaaminen oli asiantuntijalle tärkeää. Oli oleellista myös, että ajoneuvo ei ollut mikä tahansa, vaan aluekohtaisten turvallisuusmääräysten mukainen, suojaa tarjoava ja tarvittaessa jopa panssaroitu ajoneuvo. Auton, viestintävälineiden sekä käsiaseen fyysiselle toimintakyvylle tarjoama suoja tuotiin esiin erityisesti uhkaavien tilanteiden yhteydessä. Oli tärkeää varautua ennalta siihen, että tilanne voi muuttua nopeasti.

Oltiin vaan siellä niinku ylhäisessä yksinäisyydessä, kännykällä voi tietty soittaa ja oltiin tiedotettu meidän securitytiimille, että ollaan siellä ja he on tietoisia siitä ja he eivät ole kaukana, mut et istutaan nyt kuitenkin siellä ja sen nyt tietää, että sekunneissa ehtii tapahtua. (H3)

Omasta fyysisestä operaation aikaisesta terveydentilastaan haastateltavat eivät puhuneet yhtä poikkeusta lukuun ottamatta. Tässä tapauksessa yövuorossa ollut henkilö oli ajanut autoa, jonka perässä tulleesta autosta oli osoitettu kirkkaalla laservalolla. Valo osui peilin kautta haastateltavaa suoraan silmään ja aiheutti voimakkaan kipukokemuksen. Laservalo voi vaurioittaa sarveiskalvoa tai verkkokalvoa pitkänkin matkan takaa (Mastroianni, Palmer, Penetar & Tepe 2011, 34—35) ja tästä haastateltava oli varsin tietoinen.

... no sen verran mä tiedän, että niitä on kolmen eri tason lasereita, joista kaksi tasoa on ihmiselle haitallisia ja sit, ku mä rupesin miettimään sitä asiaa siinä, olin yövuorossa ja mitä enemmän mä mietin, ni siinähan mä onnistuin suggeroimaan ihan mielettömän kivun ja mä tunsin, että mun silmään sattuu. (H2)

Vaikka haastateltava kertoi selvinneensä tilanteesta lopulta ilman pysyvää vammaa, koki hän tilanteen herättäneen: fyysisen toimintakyvyn menettäminen operaation aikana voi olla varsin pienestä kiinni. Arjessa ihminen ei useinkaan pohdi oman fyysisen toimintakykynsä rakentumista ennen kuin on tilanteessa, jossa jotain tapahtuu (Mastroianni, ym. 2011, 31). Ylipäättään nopeasti kehittyvät, fyysistä turvallisuutta uhkaavat tilanteet kuvattiin niitä kokeneiden haastateltavien toimesta pelottavina tai vähintäänkin sellaisina, joissa henkilö koki olleensa varautunut ja kerrannut mielessään voimankäytön mahdollisuuksia, jos tilanne muuttuisi sellaiseksi, ettei siitä muutoin selviäisi.

Semmonen tietysti, että koko ajan, ku kävelee kadulla, ni pitää kattoo taakse, pitää kattoo oikeelle ja vasemmalle. Et vähän semmonen, ihan millon tahansa joku jostain hyökkää. (H2)

Yhteistä, selkeää toimintamallia alleviivaavalla koulutuksella voidaan harjaannuttaa yksilö toimimaan etukäteen mahdottomaltakin tuntuvassa, pelottavassa tilanteessa, jossa pelon kokemus voisi lamauttaa ihmisen fyysisen toimintakyvyn (Grossman & Christensen 2008, 35—46). Tunteet tarttuvat ihmisestä toiseen (Holmes 2004, 228), joten pelon mahdollisuuden tiedostaminen jo koulutusvaiheessa on operaatioissa tarvittavan toimintakyvyn kannalta tärkeää. Peruskoulutuksessa harjoiteltu panttivankitilanne ja siitä selviäminen koettiin hyvänä esimerkkinä toimintakykyä lisäävästä, ennakoon harjoitellusta tilanteesta. Koulutusta aiheeseen pidettiin tärkeänä riippumatta siitä, oliko omalle kohdalle sattunut aitoa tilannetta tai ei. Pelkkä panttivangiksi joutumisen mahdollisuus oli haastateltavien mukaan riittävä peruste harjoituksen järjestämiselle. Huomionarvoista oli haastateltavien mukaan myös se, että koulutustaustasta riippumatta, ihmiset voivat reagoida panttivankitilanteeseen varsin eri tavoin ja yhteisen toimintamallin harjoittelu nähtiin tarkoituksenmukaisena.

Tuo oli mieleenpainuvuin kohta koulutuksessa – siinä oli ensin teoreettinen tarkastelu ja sitte semmonen käytännön harjoitus, jossa oli erilaisia tapahtumia siinä matkan varrella ja roolipelaajat pelasivat tehtäviä ja meidät otettiin niinku hostage. Todella hyvin pelattu, siellä osa meistä meni ihan valkoseksi. Eli tärkeä aihe. (H5)

Et tää oli niinku, ei nyt ollu käytäntöä, mut oli se koko ajan mielessä, et jos nyt jotain tapahtuu, ni älä sit ala sekoilemaan vaan se voi tehdä tilanteesta aggressiivisemman. Ja se vaan jotenki rauhoitti, en mä koskaan pelänny siellä. Et jos jotain tapahtuu, ni sit tapahtuu ja mä tiedän, mitä mä teen. (H1)

Kaiken kaikkiaan siviilikriisinhallinnan tehtävät ovat haastateltavien kertoman mukaan enemmän staattisia, paikallaan olevia työtehtäviä kuin liikkuvia. Vaikka ei istuttaisi autossa, ollaan fyysisesti paikallaan esimerkiksi rajanylityspaikalla tai majoituspaikassa. Lisäksi fyysistä liikkumatilaa rajoittivat toimintaympäristössä tavanomaisina kuvatut tilanteet, kuten liikkumiskielto (lock down) tai jokin paikallisväestön keskuudessa koettu yksittäinen uhkaava tilanne, jossa haastateltava oli ollut osallisena. Fyysisen liikkumattomuuden merkitys asiantuntijan kokemukseen toimia ja vaikuttaa operaatiolle käsketyissä tehtävissä tuli esiin muutaman haastateltavan puheessa selkeästi: jos ei liikuta ja olla vuorovaikutuksessa toimintaympäristössä, ei tiedetä, mitä ympärillä tapahtuu. Tiedonmuodostuksessa ihmisen tulee olla osa ympäristöään ja tilannettaan; osana oleminen ei tarkoita passiivista ulkoapäin määräytymistä (Mäkinen 2009, 85), mikä näkyy myös toimintakyvyn sosiaalisessa ja eettisessä osa-alueessa, joista keskustellaan tässä raportissa myöhemmin.

Fyysisen toimintaympäristön asettamat haasteet koettiin todeksi myös vapaa-ajalla; oleskellessaan toimialueella asiantuntija ei oikeastaan ole vapaalla. Asiantuntija ei pääse työpäivän päätteeksi kotiin eikä hän ole vapaa toimialueen turvallisuustilanteesta. Omasta tekemisestä vastuun kantamista pidettiin haastateltavien keskuudessa merkittävänä asiana, sillä kriisialueella toimiessa ja eläessä ”laput silmillä kävelevälle” voi tapahtua mitä tahansa.”

...henkilökohtainen turvallisuus muodostuu hyvin pienistä tekijöistä, mutta kuitenkin sun on niistä itse huolehdittava, vaikka sua ohjeistetaan... (H2)

Avoin mieli ja asenne, jotka esiintyivät aineistossa useaan kertaan, peilautuvat fyysisen toimintakyvyn ulottuvuuteen kaikkien aistien kertomana, jatkuvana tarkkailuna. Toisin päin; jos yksilön fyysinen toimintakyky on syystä tai toisesta heikentynyt, heikkenee myös hänen kykynsä säilyttää avoin mieli ja asenne toimintaympäristöä kohtaan. Ihminen, joka ei luota kehoonsa, stressaantuu ja huomioi sekä kokee ympäristössään mahdollisia uhkia enemmän kuin yksilö, joka luottaa fyysisen toimintakykynsä riittävyyteen tilanteessa. Pitkäkestoisen fyysisen heikkouden ja väsymyksen kokemisen on nähty olevan yhteydessä siihen, kuinka yksilö selviytyy henkisesti haastavista tilanteista (Holmes 2004, 115).

Kaikkiaan toimintakyvyn fyysinen osa-alue ei ollut tutkimusaineistossa erityisen vahvasti esillä. Vaikka stressin kokemus nähtiin ennen muuta toimintakyvyn psyykkisen ja sosiaalisen ulottuvuuden kautta, fyysisen ulottuvuuden ollessa oli enemmän piilossa kuin esillä, arvioin edellä kuvattuun perustuen Stress Managementin fyysisen toimintakyvyn kannalta todennäköisesti merkittävimmäksi peruskurssin teemaksi (ks. liite 2).

4.2 Sosiaalinen toimintakyky

Sosiaalisuus tarkoittaa sitä tosiasiaa, että kukaan ei synny maailmaan yleensä, vaan aina johonkin todelliseen yhteisöön sekä sen kieleen ja kulttuuriin

(Toiskallio 2009a, 49).

Toimintakyky ei ole sisäsyntyistä eikä ainoastaan yksilöllisesti muodostuvaa vaan sen olennainen perusta löytyy kasvatuksesta, jossa on aina kyse sosiaalisen ja yksilöllisen suhteesta (Toiskallio 2009a, 50). Kaikelle toiminnalle merkittävä taustatekijä, yksilön kyky havaita tilanteita ja asioita, määrittyy vahvasti sosiaalisessa ja kulttuurisessa kontekstissa: emme vain havaitse jotakin kohdetta vaan tulkitsemme sen aina joksikin. Toisin sanoen, yksilö antaa havainnolleen merkityksen, joka ei

ole pelkästään subjektiivinen vaan liittyy sosiaaliseen ja kulttuuriseen ympäristöön, jossa hän on. Toiminta heijastuu ulkoisesta ympäristöstä ja tilanteesta takaisin yksilöön hänen havaitsemansa palautteen kautta ja toimintakyky voidaankin nähdä itseään rakentavana järjestelmänä: yksilö peilaa toimintaansa ymmärtämäänsä tavoitteeseen. (Toiskallio 1998, 164—167.) Näin ollen se, kuinka yksilö havaitsee ja tulkitsee ympäristöään ja omaa suhdettaan siihen, näyttäytyy sosiaalisen toimintakyvyn valokeilan keskiössä.

Käytännössä sosiaalisella toimintakyvyllä tarkoitetaan yksilön kykyä vuorovaikutussuhteisiin muiden ihmisten kanssa, kykyä toimia ryhmässä, kykyä tunnistaa omia ja muiden ihmisten tunteita sekä kykyä vaikuttaa muihin ihmisiin. Ryhmän jäsenten sosiaalinen toimintakyky voidaan nähdä ryhmän kiinteyden ja yhteishengen taustalla; sosiaalinen toimintakyky korostuu erityisesti tilanteissa, joissa ryhmä joutuu haastavien tehtävien äärelle. (Eränen & Harala 2016, 64.) Siviilikriisinhallinnan kontekstissa uudella tavalla ratkaisua vaativat työtehtävät olivat haastateltavien mukaan jokapäiväisiä – samoin niihin liittyvät sosiaalista toimintakykyä haastavat asetelmat. Kriisinhallinnan äärellä kun työskentelee varsin monen eri tahon toimijoita, joilla jokaisella on omat intressinsä, jotka voivat liittyä esimerkiksi aika- ja kustannustehokkuuteen, jolloin rajallisia resursseja pyritään koordinoimaan mahdollisimman tarkoituksenmukaisesti. Myös poliittiset linjaukset näyttäytyvät usein operaatioiden taustalla ja arjessa. (Ylitalo, Penttinen, Henriksson & Jukarainen 2009, 11—12.)

Siviilikriisinhallinnan strategiaan tavoitteisiin (ks. UM 2009, 8) kirjattu *käytännönläheisyys* asettui-kin haastateltavien kokemusten perusteella peruskoulutuksen tarjoamista toimintakyvyn rakennusaineista myös sosiaalisen toimintakyvyn keskiöön. Esimerkkinä koulutuksessa opitusta, käytännönläheisestä ja tärkeästä taidosta otettiin myös sosiaalisen toimintakyvyn näkökulmasta nelivetoajaminen: kyky käyttää autoa toimialueella oikein liittää yksilön ryhmään. Eräs haastateltavista kertoi positiivisena esimerkkinä mieleen painuneen tilanteen, jossa että kollega opasti häntä vaihtamaan partioauton renkaan. Se, että kollega tarjosi apua konkreettiseen ongelmaan, vahvisti todennäköisesti molempien osapuolten kokemusta ryhmään kuulumisesta, koska toisen auttaminen on reilua. Reiluuden kokeminen on ihmisen perustarve (Rock 2009, 173) ja reiluuden vaaliminen ryhmässä on sen jäsenten sosiaalisen toimintakyvyn kannalta erityisen merkityksellistä.

Kansainvälisen yhteistyön ja sen rakentumisen ymmärrys nähtiin sosiaalisen toimintakyvyn valossa merkityksellisenä: kaikki toiminta tulee osata tulkita yhtäältä operaation mandaatin näkökulmasta ja toisaalta asetelma tulee kyetä sijoittaa osallisten kulttuuriseen kontekstiin. On aivan eri

asia toimia pelkästään suomalaisten tai pohjoismaalaisten yhteisössä kuin asetelmassa, jossa kansalliset kulttuurit ja esimerkiksi valtakäsitys on keskenään merkittävästi poikkeava. Valta tuli puheeksi erityisesti rekrytointiperusteiden tulkinnassa. Koettiin, että Suomessa ei ole sosiaalisesti hyväksyttävää käyttää viranomaisen valtaa henkilön rekrytointiin kyseenalaisin tai jopa tekaistuin perustein. Tämä on toki myös eettinen kysymys, mutta vaikutti haastateltavien mukaan merkittävästi toimintakykyyn myös sosiaalisesta näkökulmasta. Erilaiset valtakäsitykset vaikuttivat ryhmäkiinteyteen etenkin silloin, kun kyseessä oli eri kansallisuuksien edustajista koostuva asiantuntijaryhmä.

Et jos johki tehtävään kuuluu kapteenin titteli, ni kirjoitetaan sulle siihen kapteenin titteli, ni sä voit hakee tota paikkaa. Meidän on hirveen vaikee myydä se meidän (suomalaisten) umpirehellinen tapa tehdä asioita ni tommoseen sulatusuuniin. Siihen vaan joutuu sopeutuu jollaki tapaa. (H3)

Sit siel on totta kai, mission sisäisesti tavallaan näitä, et eri kansallisuudet vetää vähän omiin suuntiinsa aina. Ni se, että kuka on sijoitettu ja mihin tehtävään, ni siihen liittyy paljon – että noh, noh, taisi olla vähän pelattu paikka. (H4)

Se, miten sitä organisaation henkilöstöhallintoa hoidetaan, oli ehkä se kulttuurishokki enemmän kuin mitkään ihmiset tai mitkään paikalliset tavat. Huonosti me osataan pitää omiemme puolta – etku me ollaan niin asiaihmisiä ja sit kaikki kollegat vetää kotiinpäin, ni jos ei jostain aivan ylitörkeestä asiasta ole kyse, ni se on ihan sama, kun on meidän maanmiehiä, ni tost noin vaan. (H3)

Yleisellä tasolla tarkasteltuna valta voidaan nähdä arkipäiväisen yhteistyön ja vuorovaikutuksen kautta näkyvänä ilmiönä ja toimintana, joka ilmentää päätöksiä tekevän yksilön arvomaailmaa käytännössä. Arjessa kokemus vallan käytöstä syntyy sosiaalisissa tilanteissa; positiivisesti koettu vallankäyttö mielletään mahdollisuuksina vaikuttaa, kun taas negatiiviseksi koetun, yhteistä tavoitetta palvelemattoman vallankäytön, voi havaita turhautumista ja pettymystä ilmentävistä eleistä ja sanoista. (Jabe & Kuusela 2013, 17—23.) Haastateltavien kertoman mukaan valta oli varsin kirjava käsite operaatioissa: sitä sovellettiin varsin vahvasti oman maan standardeja mukaillen. Haastateltavien puheessa kuului ymmärrys siitä, että organisaatioissa valtaa käyttää aina yksilö, *ihminen*, joltain positiolta käsin.

Vallankäytössä suomalaisilla nähtiin olevan oppimisen varaa. Suomalaisten arveltiin vaikuttavan ulkomaalaisten silmissä jopa naurettavilta tilanteissa, joissa sääntöjä ja käskettyjä toimintamalleja noudatettiin pilkulleen. Toisaalta etenkin muiden pohjoismaalaisten koettiin arvostavan sitä, että suomalaiseen voi luottaa sekä käytännössä että paperilla: arvioitiin, että CMC Finlandin operaati-

oon lähettämä asiantuntija oli ominaisuuksiltaan juuri sitä, mitä hänen CV:nsä listaa. Merkittävimpänä kääntöpuolena sântillisyydelle nähtiin suomalaisten olemattomat mahdollisuudet tulla valituksi ammatillisesti nykyistä haastavimpiin positioihin: koettiin, että suomalainen ei osaa ”pelata kotiinpäin” kansainvälisillä areenoilla ja kyvykkäät suomalaisiasiantuntijat jäävät tästä syystä nimistysten ulkopuolelle. Huomionarvoista on, että haastateltavien mukaan suomalainen virkamiesjärjestelmä ei kaikilta osin ole yhteensopiva muiden valtioiden järjestelmien kanssa ja että järjestelmää tulisi voida soveltaa ja tulkita käytännössä nykyistä joustavammin. Edellä kuvatun asetelman kerrottiin heijastuvan sosiaaliseen toimintakykyyn muun muassa yksilön kokemana hämmennyksenä, turhautumisena ja jopa sopeutumisvaikeuksina.

Tiedostettuihin, sosiaalista toimintakykyä haastaviin sopeutumisvaikeuksiin oli löydetty myös lääke: avoin mieli uutta ja erilaista kohtaan. Sitä korostivat kaikki haastateltavat useaan kertaan. Avointa mieltä ja sen kehittymisen tukemista kaivattiin lisää jo peruskurssille, sillä siinä vaiheessa nähtiin rakennettavan perusta operaatiossa tarvittaville vuorovaikutustaidoille. Erityistä positiivista huomiota sai CMC Finlandin tapa järjestää koulutusta moniammatillisissa ryhmissä: järjestelyn koettiin avanneen silmiä erilaisuudelle oman kontingentin sisällä. Sillä, onko siviilikriisinhallinnan asiantuntijalla ammatillinen tausta siviili- vai sotilasorganisaatiosta tai poliisista, nähtiin olevan suuri merkitys sosiaalisen toimintakyvyn rakentumisessa; ammatillinen tausta vaikutti merkittävästi siihen, miten tilanteet käytännössä havaittiin, kuinka niihin reagoitiin ja mitä kollegalta tilanteessa odotettiin. Näin ollen yhteinen peruskoulutus kaikille suomalaisille asiantuntijoille nähtiin vahvasti sosiaalista toimintakykyä tukevana.

... ehkä se, minkä mä sieltä (koulutuksesta) eniten sain, että oli tosiaan sen pari viikkoo hyvin tiiviisti parin sotilaan ja yhden poliisin kanssa, ni se avas sitä, miten piuhoitukset menee joskus eri tavalla. Et tää oli tämmönen, mikä tuli käytännössä hyvin voimakkaasti esiin myös. (H4)

... mä pidän siitä ajatuksesta, että kaikille koulutetaan samat asiat tai työnnetään saman avaimenreiän läpi, että jokaisella siviilikriisinhallintatehtäviin lähtijällä on se tietty koulutus ja kun sä lähdet toisen suomalaisen kanssa jonnekin, ni sä tiedät jo etukäteen, että mitä sille on ainakin opetettu... Se rakentaa luottamusta toiseen. (H2)

Toisen asiantuntijan erilaisen toimintatavan kerrottiin myös hämmentäneen, jopa ärsyttäneen. Toimintakulttuurien erilaisuus kirvoitti joskus jopa ajatuksia siitä, että toinen kollega vähättelee minua tai on tottelematon tilanteessa, jossa olisi syytä toimia proseduurin mukaisesti. Kuvatut tilanteet peilaavat kollegoiden keskinäisen *tunnustuksen* puutetta. Tunnustus on monimutkainen käsite ja

intersubjektiivinen prosessi. Yleisesti tunnustuksella voidaan, Honnethiin viitaten, tarkoittaa sel- laista arvostusta, joka muuttuu itsearvostukseksi, koska sen subjektina on yksilölle relevantti toi- nen ja kohteena yksilölle itselle merkityksellinen ominaisuus tai erityispiirre. Voidaan jopa väittää, että tunnustus on itsearvostuksen välttämätön ehto; hyvässä yhteiskunnassa, tässä tapauksessa yh- teisössä, jokaisella on mahdollisuus saada toisilta riittävästi tunnustusta. (Ikäheimo, Laitinen & Quante 2003, 152—153.) Käytännössä se, että yksilö on kokenut operaatioissa tunnustuksen puu- tetta, oli horjuttanut hänen käsitystään itsestään asiantuntijana.

Tilannetietoisuudessa, *mitä on tapahtunut, mitä nyt tapahtuu ja mitä voidaan olettaa tapahtuvan seuraavaksi*, nähtiin eroavaisuuksia eri ammattitastaisten asiantuntijoiden välillä. Joskus ryhmissä oli oltu eri mieltä siitä, mikä tieto on tilanteessa relevanttia ja mitkä ovat operaation mandaattiin pohjautuen mahdollisia keinoja tiedon hankkimiseen ylipäättään. Tällaiset erimielisyydet koettiin joskus turhauttavina. Turhautuminen on tunne, joka näkyy sitä kokevasta ihmisestä ulospäin ja ai- heuttaa sosiaalisessa tilanteessa reaktion myös muissa ihmisissä. Muiden ihmisten tunteiden käsit- tely vaatii yksilöltä aina omien tunteiden hallintaa ja empatiaa (Goleman 2009, 146). Koska yksin- kertainen tapa välttää epämiellyttäviä tunteita – poistua tilanteesta fyysisesti (Kokkonen 2010, 58) – ei esimerkiksi kesken pitkän partiopäivän onnistu, koettiin, että ennen pitkää tilanteet kärjistyivät ja myös purkautuivat tavalla tai toisella.

Tunteita voidaan tarkastella kaikkien toimintakyvyn ulottuvuuksien kautta; sosiaaliseen toiminta- kykyyn ne vaikuttavat aina ihmisen ollessa ryhmässä. Vaikka emme sanoisi mitään, tuomme tun- teet sosiaaliin tilanteisiin kehossamme ja olemme muun muassa aivojemme peilisolujen ja empa- tiamekanismien kautta herkkiä tartuttamaan tunteemme toisiin ihmisiin. Tilanteessa, jossa toisen ihmisen tunne siirtyy meihin, peilaa koko kehomme toisen tunnetta synkronoimalla sydämen lyön- titiheyden ja hengityksen rytmin, jopa immuunivasteen, vastaamaan toisen ihmisen kehoa. Tuntei- den fysiologisten vasteiden on huomattu tarttuvan myös tuntemattomien ihmisten kesken, erityi- sesti, kun tilanne, jossa toimitaan, on stressaava. (Myllyviita 2016, 132.)

Kun asiantuntijat puhuivat henkilökemioiden merkityksestä vuorovaikutukselle, voi huomion taus- talla nähdä tunteiden vaikutuksen vuorovaikutukseen. Komentoketjun olemassaolo ja sen merki- tyksen ymmärtäminen on oiva käytännön esimerkki tekijästä, jonka havaittiin aiheuttaneen tunne- pohjaista kitkaa asiantuntijoiden välisiin vuorovaikutustilanteisiin. Sotilastaustaiset henkilöt koki- vat siviilitaustaisten asiantuntijoiden kyseenalaistavan komentoketjua väärissä tilanteissa. Sotilas-

kasvatuksessa keskeinen teema, yksilön ohjaaminen käskyjen noudattamisen merkityksen ymmärtämiseen joukon tehokkaan toiminnan ja jopa hengissä selviämisen taustalla sekä toisaalta ryhmäkiinteyden taustalla (esim. Toiskallio 1998, 38) näkyi asiantuntijoiden suhtautumisessa komentoketjun olemassaoloon.

... kun joku määrätään partionjohtajaksi, niin se pitää olla selvä kaikille... Että alkaa semmonen keskustelu, että pannaan ehdolle ja jopa kieltäydytään, että minä en tee tätä taikka tätä. Ni sehän ei, niinku meikäläisenki taustalla, ni se ei tuu kysymyseenkään, vaan kaikki toiminta pitää niinku tähdätä sitä, että tuetaan partionjohtajaa... (H5)

Varsinaista intressiristiriitaa ei komentoketjun erilaisesta ymmärtämisestä suomalaisten keskuudessa kuitenkaan koettu. Keskenään erilaisten toimintamallien ja tulkintojen kärjistämät tilanteet kerrottiin ratkaistun keskustelemalla ja sillä, että hyväksyttiin myös henkilökemian merkitys vuorovaikutukselle: kun toisen kanssa vietetään pitkiäkin aikoja samassa partioautossa, oli motivaatio tulla kollegan kanssa toimeen korkea. Haluttiin tietoisesti ymmärtää, että kollega havaitsee ja tulkitsee tilannetta suhteessa omaan ammattitaitoonsa; haastateltavat olivat käytännön tilanteiden kautta tulleet tietoiseksi myös oman toimintansa taustalla vaikuttavista tekijöistä. Tunteiden automaattinen tarttuminen ei ole pelkästään huono asia; taito ymmärtää tunteiden automaattinen tarttuminen antaa mahdollisuuden kokea tilanne toisen näkökulmasta käsin (Myllyviita 2016, 133).

Toisin sanoen, toisen tekemisen arviointi nähtiin myös omaa itsetuntemusta ja sitä kautta omaa toimintakykyä vahvistavana tekijänä. Kaikissa haastatteluissa vastaaja reflektoi omaa toimintakykyään operaatiossa vahvasti sekä aikaisemman koulutuksensa että ammattinsa kautta. Itsetuntemuksen lisääntymisen nähtiin tukevan oman sosiaalisen toimintakyvyn rakentumista.

Ongelmien ulkoistaminen kertomalla asiasta toiselle ihmiselle on yleisesti toimiva keino sekä asettamaan asia mittasuhteisiin ja avain ratkaisun löytämiseen (Sydänmaanlakka 2008, 91). Kriisinhallinnan kontekstissa esiintyvien ongelmien ulkoistamisen viitekehys on luontevasti komentoketjun ohjaama. Tapa käyttää komentoketjua ongelmien ratkaisun resurssina kuitenkin vaihteli eri kansallisuuksien kesken. Siinä, missä suomalainen on tottunut ratkaisemaan ristiriidat ja ongelmatilanteet aina mahdollisimman matalalla organisaation tasolla, aiheutti toisen maan tapa viedä pienimmätkin pulmat mahdollisimman ylös organisaatiossa, haastateltavien keskuudessa ihmetystä.

Kansallisia eroja nähtiin sosiaalisen toimintakyvyn valossa myös sukupuolten välisessä tasa-arvossa, tai sen puuttumisessa: sukupuolella oli merkitystä, kun oltiin kansainvälisessä ryhmässä ja kun kysymys oli naisesta. Joissain yksittäisissä tilanteissa naiseudesta oli huomattu olleen hyötyä tehtävän suorittamisessa, näin tapahtui erityisesti tilanteissa, joissa paikallinen osapuoli oli myös nainen. Mission sisällä suhtautuminen naiseen toimintakykyisenä ammattilaisena vaihteli.

Tulee lukuisia esimerkkejä mieleen, mutta ne ei aina oo ns. salonkikelpoisia esimerkkejä. Mut et täysin riippumatta siitä, mitä mä teen normaalielämässä, ni mulla on leima otsassa, missä lukee ”nainen”. Ni musta tuli nainen isolla N:llä – et se, mitä mä olen ja mitä mä osaan tehdä on se, että mä olen nainen. (H4)

Suomalaisten keskuudessa sukupuoli ei haastattelujen perusteella ollut toimintakyvyn näkökulmasta erityinen taustatekijä vaan kuten edellä totesin, haastateltavat tarkastelivat sekä omaa että kollegan toimintakykyä vahvasti ammattiin ja koulutuksen peilaten: puhuttiin siviileistä, sotilaista ja poliiseista.

Käytännön esimerkkinä sukupuolten välisen tasa-arvon toteutumisesta suomalaisten keskuudessa eräs haastateltava otti renkaanvaihdon partioautoon: naishaastateltava oli pyytänyt suomalaista mieskollegaansa opastamaan häntä tehtävässä ja kun sopiva tilanne lopulta tuli eteen, neuvoi tämä kollega naista vaihtamaan renkaan siitäkin huolimatta, että paikalliset miehet parveilivat ympärillä kummastelemassa tilannetta ja tarjosivat apuaan. Haastateltava koki mieskollegansa puolustaneen häntä tilanteessa ja tulleen kohdelluksi tasavertaisena ammattilaisena; hän koki saaneensa kollegalta tunnustusta (ks. Ikäheimo, Laitinen & Quante 2003, 152—153).

Riittävä kielitaito koettiin tärkeänä sosiaalista toimintakykyä tukevana tekijänä sekä suhteessa kollegoihin että paikallisiin ihmisiin. Kieli on ikään kuin kartta maastosta, jossa ollaan (Sydänmaalakka 2008, 60). Puutteellista kielitaitoa nähtiin voitavan korvata avoimella asenteella muita kansallisuuksia ja kulttuureja kohtaan, mutta ei toisin päin. Sitä, että CMC Finland tarkistaa operaatioon lähettämiensä asiantuntijoiden kielitaidon, arvostettiin. Hyvästä kielitaidosta huolimatta operaatioissa koettiin tilanteita, joissa paikallisen väestön kanssa yhteistä kieltä ei ollut. Tästä syystä tulkin kanssa työskentelyn peruseriaatteiden oppimista peruskurssilla kiiteltiin omaa sosiaalista toimintakykyä vahvistavana tekijänä.

Tulkin kanssa työskentely, siinä oli tosi hyvää antii – sähän et saa koskaan puhua tulkille vaan sun pitää katsoa sitä afgaania, se on tosi epäkohteliasta, jos mä puhun niinku tulkille ja katson sitä, ja sulla on kenraali tässä, ni tollasia tuli ilmi ja se oli hyvä koulutus. (H1)

Proseduuri- ja sääntöosaaminen kietoutuu vahvasti kielitaitoon, yhteisesti määriteltyihin käsitteisiin ja kuvauksiin, joiden tarkoitus on kielen tavoin rakentaa yhteisesti jaettua tietoisuutta, merkityksiä ja toimintamalleja. Siviilikriisinhallinnan peruskurssilla proseduuriosaamista koulutetaan useamman otsikon alla (vrt. liite 2) ja haastateltavat pitivät teemaa tärkeänä koulutuksen osa-alueena: vaikka kaikissa operaatioissa toimintamallit ovat hieman toisistaan poikkeavat, on jo koulutusvaiheessa tärkeää ymmärtää, että operaatiokohtainen, kaiken toiminnan läpileikkaava normisto on olemassa ja että yksilön tulee tiedostaa tämä kaikessa tekemisessään. Puutteet proseduuriosamisessa aiheuttivat kommunikointivaikeuksien lisäksi luottamuspulaa tai ainakin epävarmuutta kollegan toimintakykyä kohtaan.

Toi personal security ja awareness - et se, mikä meillä on Suomessa käsitys siitä, et miten hyvin meillä proseduureja ja sääntöjä noudatetaan, ni et sä voinu siellä kyllä ku itkeä tai nauraa. (H3)

Poimisin tuolta yhden mielenkiintoisen aiheen, tuon Code of conduct – täähän on semmonen, miten mä sanoisin, helposti naureskellaan tälle ja sivuutetaan se, että totta kai me osataan nää – mutta ei – se on asia, joka ei oo niinku tietoresurssi- vaan asennekysymys. Jos ei ole esitetty ja ymmärretty oikein tätä, ni siinä on niinku mahdollisuus pilata ei ainoastaan oma missio vaan myöskin muuta. (H5)

Ryhmän kiinteys kärsii, kun ei pysytä sovituissa toimintamalleissa. Oman ryhmän sisällä esiintyvän kuppikuntaisuuden koettiin vaikuttavan sosiaalista toimintakykyä heikentävästi sekä yksilö- että ryhmätasolla. Tähän muutama haastateltava näki mahdollisuuden vaikuttaa peruskurssilla nykyistä vahvemmin: voitaisiin tietoisesti nostaa keskusteluun se, mitä kaikkea suomalaisilla asiantuntijoilla on yhteistä. Kalvosulkeisten tarve ja määrä ymmärrettiin, mutta niiden lisäksi koulutuksen aikainen vuorovaikutus eri ammattiryhmien välillä voisi tuoda lisäarvoa valmiuksille toimia operaatiossa.

Koska siinä on se, että ei pelkkä kansallisuus yhdistä kuin tiettyyn rajaan saakka, et siis toi kuuluu Suomen kontingenttiin... Niin, ni tavallaan se, et pystyis miettimään niitä eroja, mutta myös sitä, että mitä sillä pohjalla on yhteistä. Koska se sit helpottaa sitä, kun sä asioit hirveen lauman romanialaisia kanssa – et niinku se, et mikä on se meidän yhteinen arvopohja tähän ja miten me mielletään nää asiat. (H4)

Jokainen haastateltavista otti jollain tapaa kantaa asiantuntijan suhteeseen paikalliseen väestöön, mikä viittaa peruskoulutuksen aiheista ainakin Capacity Building and Local Ownership ja Intercultural Competence and Communication -teemoihin, vaikka kaikki haastateltavat eivät otsikkoja erikseen teemalistalta (liite 2) alleviivanneetkaan. Sosiaaliseen vuorovaikutukseen osallistuminen

nousi puheisiin molempien osapuolten näkökulmasta: jotkut vastaajista peilasivat vahvemmin paikallisen väestön tekemisiä tai tekemättä jättämisiä, kun taas muutamat reflektoivat oman tekemisen merkitystä yhteyden rakentamisen taustalla. Myös se, että jokaisen operaation alueella toimii myös muita organisaatioita, nähtiin merkittävänä paikallisen omistajuuden ja vaikuttavuuden rakentamisen taustalla. Epävirallisilla sosiaalisilla verkostoilla voi parantaa asiantuntijan sosiaalista toimintakykyä ja sitä kautta lisätä operaatioiden paikallista vaikuttavuutta ja vahvistaa sosiaalisia suhteita paikallisiin.

Et jos tulee semmonen olo, et me ei tiedetä tarpeeks, mitä YK tekee ja me ei saada mennä niinku YK:n leiriin, tai me ei saada käydä – niinku viimeisenä vuotena me ei saatu enää käydä lähetystöissä sosiaalisissa juhlissa tai vastaanotoilla, missä sä voisit niinku epävirallisesti verkostoitua ja kysellä – et sulla olis siinä verkostot, et hei mitä te teette, me tehään tällasta, et olis helppo ottaa yhteyttä. Mut ei ollu sellasta mahdollisuutta, niin tota sit siin tulee vähän sellainen olo, että Brysselille riittää, et me istutaan tässä leirissä. Ja sit se on niin absurdi ajatus, että et sä voi kun nauraa sille. (H1)

Ja siit oli hyötyä, et mä rupesin ottamaan niinku kontaktia kaikkiin mahdollisiin järjestöihin, kansainvälisiin avustusjärjestöihin, UN Womeniin, ja sit paikallisiin naisjärjestöihin ja sit tietty EULEXiin ja muihin – ja sitä kautta sain yhteyden näihin sodassa traumatisoituneisiin naisiin... (H3)

Erästä vastaajaa hävetti kollegoiden ylimielinen suhtautuminen paikallisiin ihmisiin ja heidän surkeaksi kuvaamiinsa elinolosuhteisiin; jos asenne tekemiseen on ristiriidassa siviilikriisinhallinnan tavoitteiden kanssa, ei luottamusta paikallisen yhteisön kanssa voi kuvitella rakentavansa. Luottamus ja kyky eläytyä toisen ihmisen asemaan ovat sosiaalisen toimintakyvyn ytimessä (Valkeapää 2016) ja siitä asiantuntijan olisi syytä olla tietoinen. Asenneongelma tunnistettiin myös toisin päin: muutama haastateltava nosti esiin paikallisten epäileväisen suhtautumisen asiantuntijoihin ja operaation tavoitteisiin. Joku kertoi paikallisen väestön kokeneen jopa vihaa asiantuntijoita kohtaan, mikä toki käytännössä rakentaa sosiaalisen vuorovaikutuksen tyrehdyttävän ilmapiirin toimijoiden välille. Peruskoulutuksessa saatuja sosiaalista toimintakykyä rakentavia valmiuksia arvostettiin ja niistä koettiin olleen hyötyä operaatiossa toimimiselle.

Siellä aina sattuu ja tapahtuu, kun asutaan paikallisen yhteisön keskellä. Saattaa tulla mitä vaan, saattaa tulla uhkaavia tilanteita niinku palveluksen ulkopuolellakin – niihin on hyvä, kun vähän valmennetaan. (H5)

Yleisesti ottaen, asenteella nähtiin olevan molemmin puolin keskeinen merkitys asiantuntijoiden ja paikallisen väestön välisten sosiaalisten suhteiden luomisen taustalla. Asenne näyttäytyy tämän tutkimusaineiston valossa ennen muuta yksilön käsityksenä operaation tarkoituksesta ja toimijoiden – asiantuntijoiden sekä paikallisten ihmisten – välisistä suhteista. Rivien välistä voi aistia toiseuden asetelman; joissain kohtaamisissa se on ollut vahvempi, toisissa lievempi. Asiantuntijan toimintakyvyn kehittymisen kannalta on keskeistä, että yksilö kokee oman toimintansa merkitykselliseksi ja tulokselliseksi (Toiskallio 1998c, 175). Näin ollen toimijoiden väliset vuorovaikutussuhteet ja asenteet kietoutuvat voimakkaasti myös toimintakyvyn eettiseen osa-alueeseen, josta keskustellaan tässä raportissa vähän myöhemmin.

Elämän operaatiossa kuvattiin olevan muusta maailmasta eristäytynyttä. Puheessa asetelma kuvattiin kuplaksi tai suojakuoren rakentamiseksi. Tällaisesta kuplasta ja suojakuoresta puhuttiin sekä suhteessa omaan perheeseen Suomessa, mutta myös suhteessa paikallisiin ihmisiin operaatioalueella. Eristäytymisen paikallisista ihmisistä nähtiin sekä haittaavan yksilötason toimintakykyä suhteessa annettuun tehtävään ja sitä kautta myös operaation onnistumista kokonaisuutena. Eräs vastaajista vertasi toimintaa yritysmaailman termeihin: kysyntä ja tarjonta eivät aidosti kohtaa, koska paikalliset toimijat ja asiantuntijat eivät olleet keskenään sosiaalisessa vuorovaikutuksessa.

...mut siis mitä ne eurooppalaiset, jotka istuu leirissä keskenään, ni mitä niillä on niinku annettavaa yhteiskuntaan, josta ketään ei tunne tai ei oo nähny viikkoihin, ni miten me voidaan antaa neuvoja sisäministeriön reformille? (H1)

Nii, ehkä me ei osattu tehdä sellaista ja olla sillä markkina-alueella – me oltiin semmosessa omassa kuplassa. (H1)

Siviilikriisinhallinnan toimintaympäristön voi ajatella olevan kutakuinkin kodin vastakohta: mikään ei ole tuttua eikä ennustettavaa. Kuten edellä todettu, paikalliset ihmiset eivät kaikilta osin näe operaatioiden olemassaolon tarkoitusta tai edes hyväksy niitä, eikä omaa näkemystä asiaan myöskään peitellä. On tavallista, että kriisinhallintaoperaatioissa asiantuntija kohtaa tai kokee kulttuurishokin, joka ilmenee paikallisten ihmisten torjunnan lisäksi sekaannuksina rooleissa, rooliotoituksissa ja arvoissa (Pulkka 2010, 170). Konfliktialueella, yhteiskuntajärjestyksen vähennyttyä tai purkaannuttua kaikenlainen sääntöjen noudattaminen on vähentynyt ja tiedonkulku vaikeutuu; todellista kulttuurista tilannetietoisuutta on vaikea saavuttaa lyhyessä ajassa (Pulkka 2010, 169). Yleisesti myös tolkkua siitä, mikä on totta ja mikä ei, voi olla vaikea saada. Tutusta poikkeavaa kohdataan myös mission sisällä: monikulttuurisissa operaatioissa myös työkaverit ja työskentelytavat ovat erilaisia kuin mihin asiantuntija on kotimaassa tottunut: sopeutumisen vaade on jatkuva.

Kodista ja tutuista sosiaalisista ympyröistä irrallaan oleminen voi aiheuttaa myös aikuiselle ihmiselle koti-ikävä, josta herkimmät yksilöt eivät toivu täysin edes kotiuduttuaan (Holmes 2004, 80—81). Koti voidaan nähdä eräänlaisena yksilön psykologisena ponnahduslautana tai pakopaikkana muusta maailmasta (Vapaavuori & Sorsa 2001, 155). Koti paikkana sekä siihen liittyvät ihmiset edustavat yksilölle tuttuutta ja turvallisuutta, ennustettavaa ympäristöä. Sisäisesti koti-ikävä ilmenee muun muassa murheellisuutena ja jatkuvissa, kotiin liittyvissä ajatuksissa. (Furnham 2005, 20.) Ulospäin koti-ikävä voi näkyä esimerkiksi yksilön sulkeutuneisuutena ja tekemisen kankeutena (rigidity) tai voimakkaana toisten hyväksynnän hakemisena. Koti-ikävä on kokonaisvaltainen tunne: suru, jonka kokemus on subjektiivinen ja jonka on todettu vaikuttavan myös ihmisen omanarvon tuntoon. Työn äärellä koti-ikävä voi ilmetä haluttomuudessa haastaa itseään psyykkisesti; hän vain toivoo, että asiat tapahtuisivat tutulla tavalla. (van Heck, Vingerhoets, Voolstra, Gruijters, Thijs & van Tilburg 2005, 161—163.)

Koti-ikävää tai kulttuurishokkia ei sanoina suoraan haastatteluissa mainittu, mutta yhden asiantuntijan näkemyksen mukaan yhteydet kotiin ovat asiantuntijan toimintakyvyn ydin ja perusedellytys, riippumatta asiantuntijan perhetaustasta.

...että se on mun henkilökohtainen mielipide ja mun henkilökohtainen havainto, kun mä näin sen suomalaisista kollegoista, jotka mä opin tuntemaan hyvin, että suurin meidän toimintakykyyn vaikuttava tekijä on se, miten yhteydet kotiin pelaa. Riippumatta siitä, onko poika- vai ukkomies. (H2)

Kun siellä ei nää, se oma elämä häviää jonneki kauas, sitä rakentaa jonkinlaisen suojakuoren ympärilleen, eikä nää sitä, että muuallakin eletään sitä elämää. Se, kun aina välillä lyö kasvoille, ni se kyllä vaikutti ainaki minun toimintakykyyn ja ilman sarvia ja hampaita sanottuna huomasin, että en ollut ainoa – enkä puhu ai-noastaan suomalaisista vaan kaikista, yleensäkin ihmisistä. (H2)

Koti-ikävä heijastaa mahdollisesti myös asiantuntijan, todennäköisesti tiedostamatonta, kokemusta oman toimintakykynsä rajoista. Koska toimintakyky on vahvasti ihmisyyteen kuuluvaa; on mahdollista, ettei tiedon, kokemuksen ja harjaantumisen myötä rakentunut suorituskky enää kannakaan asiantuntijaa uusissa, oudoissa ja yllättävissä tilanteissa, joissa minuutta haastavat eettiset ongelmat ovat arkipäivää. Jo pelkästään se, miten asioista puhutaan, vaikuttaa vahvasti ajatteluumme ja toimintaamme, jolloin asiantuntijan operaatioarjessa kohtaamat haastavat koko aiemmin opitun maailmankuvan.

Totalitaristisissa valtioissa ja järjestelmissä palvotaan yleisesti vahvaa suorituskkyä – toimintakykyisyyttä tukahduttaen. Tällöin ihmisestä tulee lopulta maailmaton, vailla minuutta. (ks. Toiskallio 2016a, 92—94.) Siviilikriisinhallinnan asiantuntija kohdannee arkisissa tilanteissa jatkuvasti pitkityneen kriisin seurauksena minuutensa tavalla tai toisella kadottaneiden ihmisten kanssa, mikä lopulta näyttäytyy hänelle osin muun muassa kulttuurishokin tai koti-ikävän kokemuksen kautta.

Vaikka haastateltavat puhuivat stressistä ennen muuta psyykkisen toimintakyvyn äärellä, näyttäytyy Stress Management (liite 2) peruskurssin tärkeimpien teemojen listalla myös sosiaalisen toimintakyvyn näkökulmasta; ihminen, joka ei kykene hallitsemaan stressiään, on pitkällä aikavälillä altis operaation, oman ryhmänsä ja itsensä kannalta epäedullisille ratkaisuille. Stressaantuneelle, kuormittuneelle ihmiselle on tyypillistä oikoa proseduureissa tai unohtaa stressin vaikutukset omaan tilannetietoisuuteensa ja sillä tavoin vaikuttaa epäedullisesti ryhmän toimintaan. Puutteet stressinhallinnassa voi nähdä myös itsetuntemuksen ongelmina; puutteellinen itsetuntemus johtaa usein ongelmiin ihmissuhteissa (ks. esim. Ojanen 2011, 7).

Yhtäältä toimintakyvyn ajatellaan olevan yksilön henkilökohtaista valmiutta toimintaan, toisaalta se tarkoittaa nimenomaan *yksilön kykyä olla osallinen yhteisessä toiminnassa* (Toiskallio 1998c, 165). Stressinhallinnan voi näin ollen nähdä rakentavan, tai murtavan, pohjaa kaikelle sosiaaliselle toiminnalle. Myös se, kuinka yhteydet kotiin toimivat ja kuinka vahvana yksilö koti-ikävän tunteen kokee, luo oman suuntansa sosiaalisen toimintakyvyn pohjavireelle.

4.3 Psyykkinen toimintakyky

*Psyykkisyys viittaa siihen kokemusmaailmaan, joka mielessämme syntyy
ruumiillisuutemme ja sosiaalisuutemme kautta*

(Toiskallio 2009a, 49).

Määritellessään *toimintaa*, Toiskallio (1998c, 166) viittaa Habermasiin: toiminta on yleisesti tilanteiden hallintaa, joka pohjautuu yksilön kykyyn uskoa omiin mahdollisuuksiinsa ja voimiinsa.

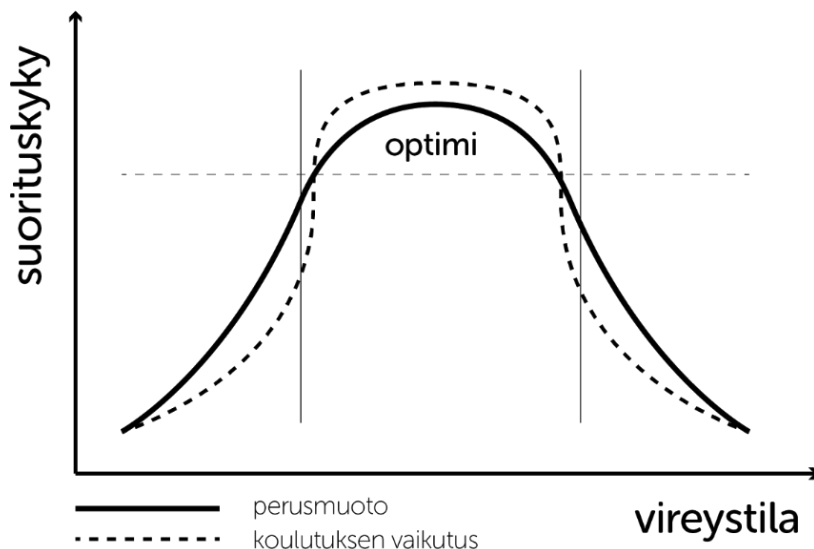
Psyykkinen toimintakyky kietoutuu ihmisen tajunnallisuuteen, joka on tyypillisesti biologiaan ja hermofysiologiaan tunkeutuva psykologian tutkimuskohde (ks. Toiskallio 1998c, 169). Psyykkinen toimintakyky on siis varsin monimutkainen ilmiö tutkittavaksi. Käytännössä, tämän tutkimusai-

neiston valossa, tilanteiden hallinta perustuu ennen muuta yksilön kykyyn tunnistaa ja hallita kokemiaan tunteita. Tunteita voidaan tarkastella kehollisinakin kokemuksina, mutta tässä yhteydessä fokus on siinä, kuinka tunteet näyttävät sitoutuvan ihmisen mieleen ja kokemukseen.

Sotilaskontekstissa, josta tämänkin tutkimuksen teoreettinen ydin rakentuu, psyykkistä toimintakykyä on usein lähestytty psykologisen resilienssin käsitteellä, jolla viitataan yksilön kykyyn palautua haastavien tilanteiden, haitallisten olosuhteiden tai posttraumaattisen stressikokemuksen jälkeen toimintakykyiseksi. Hankalasti suomennettava resilienssin käsite tarkoittaa yleisesti joustavuutta ja henkistä kestävyyttä. (Meredith, Sherbourne, Gaillot, Hansell, Ritschard, Parker & Wenn 2011, Paanasen 2015 mukaan). Tässä luvussa sivutaan lopuksi myös resilienssiä, mutta keskustellaan erityisesti stressistä ja tunteista, niiden asettuessa aineiston keskiöön. Haastateltavien kertoman mukaan stressi oli merkittävin yksittäinen psyykkisen toimintakyvyn taustavaikuttaja – ja stressin taustalla vaikuttivat tunteet, vaikka niistä haastateltavat eivät suoraan juuri puhuneetkaan.

Stressi on useammista hallitsemattomista ja voimakkaista tunteista koostuva ilmiö (Myllyviita 2016, 116). Stressillä tarkoitetaan yksilön kokemaa, fyysisinä oireina, mielensisäisinä kokemuksina sekä käyttäytymisen muutoksina ilmenevää olotilaa. Sopiva määrä stressiä vaikuttaa ihmiseen positiivisesti, mutta liiallinen ja liian pitkäkestoinen stressi heikentää ihmisen toimintakykyä. (Peltomaa 2015, 50.) Psykologit Robert M. Yerkesin ja John Dillingham Dodsonin havaitsivat jo 1900-luvun alussa, että minkä tahansa suorituksen ja stressin välillä vallitsee lainalaisuus: optimaalinen suoritus saavutetaan silloin, kun yksilö ei ole ali- eikä ylivirittynyt. Tutkijat mallinsivat tätä vireyden ja stressin määrän suhdetta suoritukseen käännetyllä U-kirjaimella (ks. kiinteä viiva, kuva 4). Käytännössä liian vähäinen tai liian korkea stressitaso näkyy ihmisen suorituskyvyn alentumana. (Vapaavuori & Sorsa 2001, 141.)

Kuva 5. Yerkes – Dodson -stressikäyrä (mukaillen Vapaavuori & Sorsa 2001)

Koulutuksen avulla yksilön optimaalista suoritusalueutta voidaan laajentaa (ks. katkoviiva, kuva 5), jolloin tämä kykenee suorittamaan tavoitetasolla olosuhteista ja sisäisestä vireystilasta huolimatta. Stressi ei ole pelkästään mukavuuskysymys; yksilön psyykkiset voimavarat vapautuvat tarkoituksenmukaiseen käyttöön ainoastaan tasapainotilassa. Stressin hallintaan kuluu runsaasti psyykkistä energiaa ja vaikka ihminen on luonnostaan psyykkisesti sopeutuvainen, on huomionarvoista, että koulutuksesta huolimatta stressi voi ääritilanteessa lukita ihmisen toiminnan. Erityisesti tilanteissa, joissa kuolemanpelko on läsnä, selviytyvät parhaiten ne henkilöt, joilla toiminnan lukkiutumisen rajat ovat luonnostaan kaukana toisistaan. (Vapaavuori & Sorsa 2001, 142—143).

Vaikka stressin oireet näkyisivät ihmisestä ulospäin, on stressi ennen muuta subjektiivinen kokemus. Sen fyysiset oireet vaihtelevat yksilöllisesti: joku tunnistaa stressin psyykkiset oireet fyysisiä paremmin ja toisinpäin. Yleisesti stressi vaikuttaa ihmisen biologiseen immuunijärjestelmään ja altistaa pitkällä aikavälillä yksilön juuri hänelle tyypillisille oireille ja sairauksille (Nummelin 2008, 75), mutta kuten edellä todettu, haastateltavien puheessa ei fyysisiä oireita sivuttu vaan stressi nähtiin ennen muuta psyykkisenä ilmiönä.

Operaation luonteesta ja toimialueesta riippuen psyykkistä toimintakykyä haastava stressi peilautui toisistaan poikkeaviin tilanteisiin, kuten paikallisten ihmisten osoittamaan vihaan, fyysiseen paikallaoloon, loputtomalta tuntuvaan odottamiseen tai psyykkisistä ongelmista kärsineen esimiehen

alaisena toimimiseen. Yleisesti tällaiset tilanteet, joista asiantuntijat puhuivat, eivät olleet nopeasti ohi meneviä vaan pitkäkestoisia ja asioita, joiden tilaan asiantuntijan vaikutusmahdollisuudet olivat syystä tai toisesta rajalliset tai olemattomat. Näin ollen jokainen haastateltavista mainitsi tärkeäksi psyykkistä toimintakykyä ylläpitäväksi voimaksi avoimen ja joustavan mielen; on oltava valmis ymmärtämään, että asiat operaation arjessa eivät yleensä ole sillä tolalla kuin olisi etukäteen ajatellut niiden olevan.

Sen sijaan nopeasti ilmeneviin ja myös nopeasti ohi meneviin, yllättäviin tilanteisiin saatiin henkistä tukea sovituista toimintamalleista ja komentoketjusta. Esimerkkinä tällaisesta tilanteesta ja siihen valmentavasta harjoittelusta haastateltavat ottivat panttivankitilanteen mallintamisen peruskurssilla. Koettiin, että koulutuksen vaikutuksesta pelko väistyi opitun toimintamallin tieltä. Osamista osattiin soveltaa myös muunlaisessa uhkaavassa tilanteessa.

...et sä vaan niinku antaudut siihen tilanteeseen eikä siinä kannata sitte vastustella. Ja se jotenki rauhoitti, että ajatteli, et jos joskus kävisi jotain, ni sitten mitään ei oo menetetty ja sä sit vaan meet sen virran mukana. Et tää oli niinku, ei nyt ollu käytäntöä, mut koko ajan sillee mielessä, et jos nyt jotain tapahtuu, ni älä ala sekoilemaan vaan se voi tehdä siitä tilanteesta aggressiivisemmän. Että jos jotain tapahtuu, ni sit tapahtuu ja mä tiedän, mitä mä teen. Et niin käskettiin Kuopiossa. (H1)

Tehtävässä satutiin ihan sattumalta kohdakkain Venäjän asevoimien partion kanssa ja siinähan oli aluksi kovastikin uhkaava tilanne, kun he väittivät, että me ollaan Etelä-Ossetian puolella – siinä tuli tämmönen, että he ympäröivät meidät ja oli vähän semmonen tuntuma, että näinköhän tästä lähdetään. Mutta sitten kurssilla saatujen ja missiolla saatujen oppien mukaisesti toimien, me päästiin turvallisesti jatkamaan tehtävää. (H5)

Lisäksi aiemman, peruskurssia edeltäneen koulutuksen ja työkokemuksen vaikutus toimintakykyyn oli nähtävissä. Asiantuntija, joka oli tottunut työskentelemään epäselvissä olosuhteissa, henkisesti epävakaiden ihmisten parissa, osasi erottaa aggressiivisessa tunnetilassa olevan ja oikeasti vaarallisen ihmisen toisistaan ja toimia sen tulkinnan perusteella. Kuitenkin samaan aikaan varautuen siihen, että tilanne eskaloituu.

Meidän liikkumistahan ei sinänsä rajoitettu, mut paikallinen poliisipäällikkö sanoi, että älkää liikkuko pimeään aikaan. Et se vaan on, kerjäätte verta nenästä. Sitä ei kyl paljon tehty. Kerran tein. Kerran olin ravintolassa yli kymmeneen illalla ja heti siinä kävi sillee, että miesporukka tuli puristelemaan ranteesta, et mitä sä täällä teet, meidän paikallisia naisia iskemässä vai? Siitä ei ollu kysekään, mut ei se näköjään mitään merkinny. Se oli kuumottava tilanne, mutta ei siinä sen kummempaa. (H2)

Enemmän se oli semmonen hermopaine, kun ne [paikalliset] liikku, ni ihmiset näytti keskisormea autosta tai heristi nyrkkiä – tai esimerkiksi kotitalon rapussa, ku yks mies kyseli, että mitäs poikia te ootte, ni ku sanottiin, että me työskennellään ETYJ:lle, ni se sylkäs siinä. (H2)

Mä vaan totesin, että jaaha, että näin on nyt tilanne, että mulla on niinku ase käsilaukussa, mutta niin kauan, kun se [paikallinen, uhkaavasti käyttäytyvä henkilö] ei jotain pyssyä kaiva, ni en mä nyt sitä ota, pahentaa vaan tilannetta – ja siis mitä mä sit teen, ammun aseetonta ihmistä vai? (H3)

Siihen, että paikallisten ihmisten kanssa toimiessa tulee vastaan erilaisia tilannekuvia, oltiin varauduttu hyvin – ja siihen koettiin peruskurssilta saadun vahvaa tukea. Mutta se, että henkisesti kuormittavat ongelmat tulevat oman kontingentin sisältä, koettiin yllättävänä.

Voisi nopeasti ajatella, että työilmapiiri olisi ennen muuta sosiaalisen toimintakyvyn ulottuvuuteen liittyvä teema, mutta tämän tutkimuksen äärellä asetan sen tarkoituksella psyykkisen toimintakyvyn yhteyteen, sillä sosiaalisissa tilanteissa esiin tulevat työilmapiiriin kielteisesti vaikuttavien ilmiöiden juuret voidaan nähdä yksilön kokemassa negatiivisessa stressissä. Yksilö voi tuntea stressaavassa tilanteessa jännitystä, vihaa tai masennusta, mikä voi näkyä työyhteisössä pinnan kiristymisenä tai ihmissuhteiden yliherkkyytenä, mikä synnyttää helposti ristiriitoja (Manka 2015, 58). Eräs haastateltavista pohti itsetuntemuksen ja yksilöllisen vastuun merkitystä psyykkisestä toimintakykyä haastavassa toimintaympäristössä; ettei yksilö omalla toiminnallaan lisäisi työyhteisön painetta:

...joissain paikoissa on todella tulehtunut ja mä oon niinku yllätynyt siitä, koska luulis, että jokainen itsessään kiinnittäis huomiota siihen, että ton tason jengissä sitä pitäis niinku tietoisesti välttää. (H3)

Erityisen haastavaksi työilmapiiri ja mahdollisuudet onnistua työssä ylipäättään, koettiin silloin, kun ilmapiiriä haastava henkilö oli esimies. Hyvään johtajuuteen mielletään suunnan näyttäminen, vastuun kantaminen, alaisista huolehtiminen ja yhä enenevissä määrin myös sosiaalinen osaaminen, neuvottelutaidot ja kyky kuunnella ja myöntää oma puutteellisuutensa uuden oppimisen äärellä (Huhtinen 2010, 54). Siviilikriisinhallintaoperaatioissa työtä tehdään asiantuntijaorganisaatioissa, joissa on lupa odottaa hyvää johtamista. Haastateltavien kertomuksissa oli lukuisia esimerkkejä siitä, että ”mikään ei oikein etene, jos esimies ei hallitse hommaa”. Hyvän johtajuuden puuttuminen koettiin turhauttavana.

Pitkittyessään, turhautuminen, joka voidaan erillisen tunteen sijaan nähdä vihan esiasteena, on haitallinen sekä kokijalleen että muulle organisaatiolle. Työyhteisössä viha voi näkyä äkkipikaisina päätöksinä, strategisina virheinä tai henkilösuhdeongelmina. Toisaalta esimiehen vääränlaiseksi koetun vallankäyttö ja ylpeys saattavat heijastua haitallisesti ryhmän sosiaalisiin suhteisiin; kollektiivista ylpeyttä ei voida kokea, jos esimiestä ei voida arvostaa. (ks. Rantanen 2011, 127—129, 212—213.) Turhautuminen huonoon johtamiseen ei liittynyt asiantuntijan ammatilliseen taustaan; hyvää johtajuutta odottivat kaikki.

Tunteet tarttuvat automaattisesti ihmisestä toiseen, mutta tunteiden jakaminen on tietoista. Ihminen ei jaa tunteitaan, ellei koe luottamusta. Toisin päin ajateltuna tunteiden ilmaisun hyväksyminen ja luottamuksen vaaliminen edistävät sosiaalisia suhteita ja vähentää konflikteja. Käytännössä, kun tunnistamme itsessämme jonkin epämiellyttävän tunnereaktion, voimme luottamuksellisessa ilmapiirissä tarkistaa toiselta, onko arviomme tilanteesta oikea. (Myllyviita 2016, 132—133.) Tulehtunutta ilmapiiriä voi siis ennaltaehkäistä ymmärtämällä tunteita. Vaikka asiantuntijat eivät käyttäneet käsitettä tunneäly, voi rivien välistä tulkita tunneälyn tukeneen sosiaalista toimintakykyä opeeraatioissa.

Yleisesti haastateltavat näkivät, kukin omalla tavallaan, että itsetuntemus on toimiva keino parantaa sopeutumista toimialueen arkeen. Itsetuntemus on moni-ilmeinen käsite, joka voidaan ymmärtää ihanteena tai tavoitteena tuntea itsensä niin täydellisesti kuin mahdollista. Itsetuntemuksen arvioinnin haasteena on löytää perusteet sille, milloin voidaan sanoa, että henkilön itsetuntemus on hyvä. Kuka sen määrittää, henkilö itse vai joku muu? Oleellista siviilikriisinhallinnan kontekstissa itsetuntemuksen kannalta olisi ainakin tunnistaa omien tekojensa motiivit sekä löytää ymmärrys oman käyttäytymisensä hallintaan. Liialliseen itsensä tarkasteluun ei opeeraatioympäristössä ole kuitenkaan syytä mennä, sillä itsetuntemuksen karttuessa ihmiselle voi paljastua hyvinkin ahdistavia asioita; oman minuuden pohdinta voi viedä niin syvälle suohon, että toimintakyky opeaatioissa kärsii. Myös sosiaalista toimintakykyä vahvistavat itsetuntemus ja ihmistuntemus liittyvät kuitenkin aina toisiinsa. (ks. Ojanen 2005, 10—11, 126.)

Tulkitsen asiantuntijoiden tarkoittaneen itsetuntemuksella tässä yhteydessä ennen muuta kykyä *riittävään itsehillintään*, jonka puute ajaa ihmistä yleisesti vaikeuksiin. Itsehillinnän puute voi näkyä monin tavoin: jollekin vastuullisuus on vaikeaa, toiselle sitä on totuudessa pysyminen ja kolmatta haastaa impulsiivinen asenne elämään yleisesti. Tyypillistä on, että joskus kykenemme ole-

maan hyvin vahvoja, joskus hyvin heikkoja. Minän olisi osattava väistää turhat impulssit ja ärsykkeet ja suuntaamaan tarkkaavaisuuttamme myös silloin, kun tilannetekijät kääntävät huomiotamme pois tärkeistä asioista. Psykologiassa on keskusteltu vilkkaasti sitä, kumpi ohjaa toimintaamme enemmän: tilanne (normit, mallit, palautteet, ympäristön vihjeet) vai persoona (arvot, odotukset, asenteet, tavoitteet)? Tämän tutkimuksen kontekstissa on hyvä yleisesti tiedostaa, että tilanteet ja persoona yhdistettynä toimintaympäristön kulttuuriin rakentavat sellaisia kokonaisuuksia, joissa ihmisen itsehillintää todennäköisesti koetellaan. (ks. Ojanen 2005, 206—207.) Kaikkea ei voida etukäteen koulutuksessa mallintaa.

Et psykologiset taidothan siinä on ne tärkeimmät, et ku siinä shit hits the fence, ni sillehän sä et voi mitään. Etku joku on päättänyt päästää sut päiviltä, ni se on sit ihan sama, mitä taitoja sulla on. Mut hyvin pitkälle pärjää. Et kyl se on niinku pokasta kiinni. Pokasta on kiinni niin paljon, tiettyyn pisteeseen. (H3)

Asiantuntijalta edellytettäviä psyykkisiä ominaisuuksia ovat haastateltavien mukaan pitkäpinnaisuus, paineensietokyky sekä kyky tehdä päätöksiä paineen alla. Itsetuntemuksen ja itsehillinnän näkökulmasta nämä ominaisuudet voi nähdä muihin ihmisiin suhtautumisen kautta, sillä operaation arjessa, tämän aineiston valossa, asiantuntijalle painetta luovat ennen muuta muut ihmiset. Ihmiselle on tyypillistä tehdä nopeita päätelmiä siitä, millainen toinen ihminen on – ja lokeroida tämän perusteella. Tämän lokeroinnin äärellä emme osaa huomioida tilannetekijöiden vaikutuksia, kun taas omaa käyttäytymistämme osaamme perustella tilanteesta johtuviksi. Lokerointi ei kuitenkaan aina ole huono asia, sillä ihmisen kapasiteetti ei yleisesti riitä tarkkaan ja yksityiskohtaiseen vuorovaikutuksen kuvaamiseen. Tarvitsemme skeemoja, tulkinta- ja toimintamalleja sosiaalisissa tilanteissa valintojen ja päätöksenteon taustalle. (ks. Ojanen 2005, 126—131.)

Rakenna tämä asenne sillä tavalla, että sä oot valmis kohtaamaan niin kollegoissa ja kuin sitten paikallisissa ihmisissä hyvinkin erilaista taustaa, mitä meillä. Joka voi olla uskonnollistakin – sehän ei oo meillä mikään juttu, mutta operaatiossa usein yks tärkeimmistä tekijöistä ymmärtää. (H5)

Ammattiosaamisella ja tiedolla ei nähty olevan tehtävissä onnistumisen taustalla kokonaisuuden kannalta suurtakaan merkitystä, ellei yksilön asenne ollut yhteistä tekemistä tukeva. Psyykkistä toimintakykyä tukevaa asennetta sivuttiin monin eri sanakäantein; tulkitsen kuitenkin, että arkikielinen asenne -käsite tarkoittaa tässä yhteydessä *viisautta*. Viisaassa ihmisessä yhdistyvät miellyttävä persoonallisuus ja laaja tietämys ihmiselämästä. Tällainen ihminen on luova, älykäs, empaattinen ja joustava. Viisaalla ihmisellä on halu nähdä ja kohdata muut ihmiset, hän arvostaa keskustelua ja yhteistä tekemistä – hän tunnistaa omat puutteensa ja välttää niiden ominaisuuksia. Viisaus on

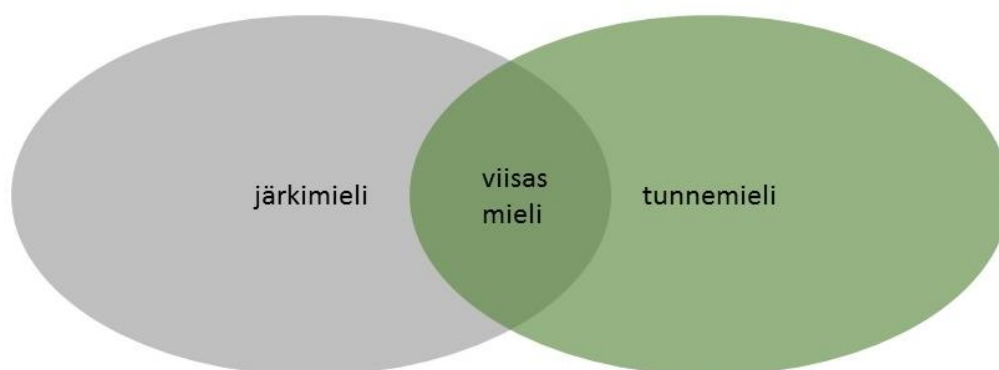
kyky, joka heijastuu ihmiseen yhteisöstä; viisautta näkyy vain siellä, missä ihmiset ratkovat ongelmia yhdessä ja kohtaavat toisiaan aidosti. (ks. Ojanen 2003, 175—177.) Viisaus kietoutuu myös asiantuntijan eettiseen toimintakykyyn, mikä näkyy ulospäin sekä tahtona nähdä vaivaa tehtävän suorittamisessa että käyttää aikaa resurssina.

Mä sanoin aina, kun mä kuulustelin, että nämä kysymykset on hirveen tungettelevia ja ne on epäkohteliaita ja ne voi olla jankuttavia, mut että ne johtuu tästä ja tästä. Ja ne valmistelee sua siihen, et jos joskus ollaan oikeudessa ja siellä niinku puolustuksen asianajaja, kun kysyy, ni hän kyseenalaistaa kaikenlaisia asioita. Hän ei kyseenalaista sen takia, että se olet sinä vaan sen takia, että hänen tehtävänsä on kyseenalaistaa murentaa sun uskottavuutta. Se ei liity sinuun juuri sinuna vaan hänen rooliinsa, kun hän puolustaa sitä ihmistä, niin tota, että kyl siihen pitää nähdä vaivaa, että pohjustaa asioita. (H3)

Inhimillisesti monin tavoin haastavassa siviilikriisiinhallinnan toimintaympäristössä asiantuntijalta vaaditaan vahvaa psyykkistä toimintakykyä. On esimerkiksi oleellista, että asiantuntija tunnistaa hetken, jolloin toisen psyyke ei enää kestä. Vahva psyykkinen toimintakyky ilmenee taitona tukea toista selviytymisessä ja uskon luomisessa siihen, että tilanteesta voi selvitä. Joskus käy niin, että asiantuntija joutuu, säilyttääkseen työkykynsä, kovettamaan tunteensa. Operaatioympäristön psyykkiset kuormitustekijät ovat usein luonteeltaan sellaisia, että asiantuntija joutuu sietämään niitä pitkän aikaa: kriisialueen olosuhteet ovat mitkä ovat, asiantuntijan omat mahdollisuudet vaikuttaa niihin ovat vähäiset. Pitkällä aikavälillä asiantuntijan kyky pakenemisen tai poissulkemisen sijaan hyväksyä epämiellyttävät tunteet pitää hänet kokonaisuena psyykkisesti ja kasvattaa hänen kykyään kohdata vaikeita tilanteita. (Ks. Myllyviita 2016, 104—107, 124—125.)

Toimintaympäristön psyykkisen kuormittavuuden lisäksi, kun asiantuntijan fyysistä toimintakykyä haastetaan runsaalla autolla liikkumisella ja vähäisellä liikunnalla, ovat tunteiden sääntelytaidot mahdollisimman kovalla koetuksella. Jokaisella tunteella on tehtävänsä ja mikä tahansa tunne muuttuu haitalliseksi silloin, kun se kestää kauemmin kuin olisi hyödyllistä. (Myllyviita 2016, 104—105, 124—125.) Tunteet ohjaavat osaltaan ihmisen käyttäytymistä ja vaikuttavat sekä kykyyn tehdä havaintoja että päätöksiä havaintojen pohjalta; jos ihminen on tunteidensa vallassa, on mahdollista, ettei järjellä ole tilanteessa enää tilaa toimia. Yksilötasolla on siksi tärkeää ymmärtää ja tiedostaa, että tunteiden todellisuus on erilainen kuin järjen todellisuus. (ks. Sydänmaanlakka 2008, 176—177.)

Linehan esittää ihmisellä olevan kolme erilaista mielen tilaa, joiden välillä liikumme: järkimieli, tunnemieli ja niiden risteyksessä sijaitseva viisas mieli (kuva 6). Työtä tehdään yleisesti järkimielen tilassa, jolloin havainnoimme tilannetta älyllisesti, empiiristen tosiasioiden pohjalta. Tunnemielen tilassa havaintomme tilanteesta on jonkin tunteen sävyttämä, jolloin tasapuolisuus ja objektiivisuus ovat ihmiselle vaikeita, elleivät mahdottomia: tunnemieli alleviivaa tilanteesta vain yhden näkökulman. Tunteita ei voi poistaa eikä synnyttää järkeilemällä. Silti tunne on koko ajan muuttuva kokemus ja aikalisan ottaminen silloin, kun haluaisi tehdä jonkin dramaattisen ratkaisun, voi olla järkevää. (Linehan1993, Myllyviidan 2016, 228—232 mukaan.)

Kuva 6: Kolme mielen tilaa (Linehan 1993, Myllyviidan 2016, 228 mukaan)

Tunnemielen ja järkimielen yhdistävä viisas mieli voidaan saavuttaa rauhoittumalla, pysähtymällä ja keskittymällä. Viisaan mielen tilassa ihmisellä on kyky kerätä tietoa tarkkailemalla ja analysoida havaintojaan eri näkökulmista. Viisas mieli kerää tietoa myös intuitiivisesti kehon kautta. Jokaisella ihmisellä on viisas mieli, mutta kaikki eivät tietoisesti käytä sitä – eikä kukaan ei ole jatkuvasti viisaan mielen tilassa. Muun muassa sairaus, nälkä, väsymys tai henkilökohtaiset ongelmat altistavat jokaisen ihmisen tunnemielen vaikutuksille. (Myllyviita 2016, 230—231.) Tässä yhteydessä todettakoon, että siviilikriisinhallinnan toimintaympäristö on paikallisten ihmisten näkökulmasta täynnä tunnemieltä negatiivisesti virittäviä asioita, tapahtumia sekä henkilökohtaisia muistoja, mikä vaikeuttanee merkittävästi paikallisten osapuolten kykyä päästä viisaan mielen tilaan.

Fyysinen ja psyykkinen stressi toimivat tunnemielen herättäjinä (Myllyviita 2016, 230). Työskentely siviilikriisinhallintaoperaatioissa edellyttää asiantuntijalta psyykkisen toimintakyvyn näkökulmasta kykyä sietää mieltä ja kehoa kuormittavia olosuhteita pitkäkestoisesti. Käytännössä toimintaympäristö ja työn luonne vaativat asiantuntijalta resilienssiä, henkistä joustavuutta ja kykyä pitää omasta toimintakyvystä huolta siten, että hänellä on jatkuva valmius kohdata eri tavoin haastavia tilanteita ja toimia niissä, vaikka tarkkaa toimintamallia juuri käsillä olevaan ongelmaan ei olisi-kaan. Itsesäätely, josta tässä luvussa puhuttiin jo aikaisemmin, on keskeinen teema resilienssitutkimuksessa ja toimintakyvyssä yleensä. Resilienssin kehittämisen tavoitteena on löytää henkilökoh- tainen tasapaino erilaisten ristiriitaisten kulttuuristen ja organisatoristen sääntöjen kentässä. Osin resilienssiä voi kehittää opettelemalla välttämään stressiä, sillä yleisesti tiedetään stressin vaikutta- van haitallisesti yksilön kognitiiviseen suoriutumiseen sekä kykyyn käsitellä tietoa. (Paananen 2015, 13.)

Oleellista psyykkisen toimintakyvyn kannalta kokonaisuudessa on asiantuntijan kyky ymmärtää, missä tilanteessa *oikeasti* ollaan ja kestää todellisuus itse. Käytännössä kysymys on vaikeiden tun- teiden tiedostamisesta, hallinnasta ja kyvystä purkaa tunnelataus hallitusti. Psyykkisen toimintaky- vyn näkökulmasta on siis ensiarvoisen tärkeää, että asiantuntija on tietoinen siitä, *mitä hänessä it- sessään tapahtuu*, kun tilanne haastaa (ks. Myllyviita 2016, 117). Itsetuntemuksen ytimessä on synnynnäisen temperamentin tunnistaminen: mistä minun stressini syntyy, mikä sen laukaisee ja mikä sen purkaa? Keskeistä on hyväksyvä ajatus siitä, että jokaisessa ihmisessä on synnynnäinen ydin, jota hän ei itse rakenna vaan joka on jo rakentunut. Temperamentti, joukko synnynnäisiä tai- pumuksia tai alttiuksia, selittää ihmisen käytöstä sekä erityisesti ihmisten käytöksessä ilmeneviä eroja. Temperamentin synonyymiksi on ehdotettu termiä yksilöllisyys, koska ihmiset säilyvät sa- moissakin oloissa yksilöinä; temperamentti on suhteellisen pysyvä. (Keltikangas-Järvinen 2016, 99—104, 218.)

Kaikista peruskurssin teemoista merkittävimmäksi psyykkisen toimintakyvyn kannalta nousee Stress Management, jonka toteutumista muut kurssiteemat tukevat (ks. Liite 2). Stressi vaikuttaa eri yksilöihin eri tavoin (Manka 2015, 22—23) – ja koska toimintakyky on itsen ja elämän rakenta- mista yhä uudelleen (Toiskallio 2001, 445) – ei yksilö voi väistellä vastuutaan oman toimintaky- kynsä jatkuvasta arvioinnista ja kehittämisestä. Samalla, kun yksilö kehittää kykyään ymmärtää tapaansa kokea stressiä, tulee hän kehittäneeksi myös asennettaan, ja viisautta.

4.4 Eettinen toimintakyky

Eettisyys on toimintakykyä koossa pitävä ja sitä käytännössä ilmentävä tekijä
(Toiskallio 2009a, 49).

Etiikka tarkoittaa näkemystä oikeasta ja väärästä, hyvästä ja pahasta – ja filosofista pohdintaa siitä, miksi jokin asia on hyvä ja toinen paha (Aalto 2016, 2–3). Hyvän ja pahan käsitteet eivät ole yksiselitteisiä tai itsestään selviä; etiikan tulee rakentua hyvälle ja sen sukulaiskäsitteiden moninaisuuden ymmärtämiselle. Hyvän suorituksen voi yhtäältä nähdä peilautuvan yksilön aikaisempaan ammattiin ja kokemukseen siitä, mikä on oikeanlaista toimintaa. Usein oma suoritus nähdään ja arvioidaan erityisesti teknisen toiminnan kautta – teinkö oikein? Toisaalta hyvä suoritus ei aina ole hyvää toimintaa; tahdonvaraisesti hyväksi tarkoitettu toiminta saattaakin johtaa ei-toivottuun muutokseen maailmassa. On myös mahdollista, että muutos on teon suorittajan näkökulmasta onnistunut, mutta henkilö tai tahot, joihin muutokset vaikuttavat, ovat asiasta eri mieltä. (ks. von Wright 2001, 9–10, 189–219.)

Määrittelin tässä yhteydessä eettisen toimintakyvyn liittyvän yksilön vastuullisuuteen ja oikeustajuun sekä kietoutuvan sosiaaliseen toimintakykyyn ja ruumiillisuuteen. Määritelmä peilaa Levinäsin (1996, 74; 2006, 175) tulkintaa siitä, että ihmisen ihmisyyys tulee näkyviin hänen toimiessaan maailmassa: etiikka on minun velvollisuuttani toiselle konkreetille ihmiselle. (ks. Toiskallio 1998b, 9; 2016b, 48.) Koska postmodernissa ajattelussa samassa ajassa ja paikassa asiat ovat aina sekä oikein että väärin, ihmiset samanaikaisesti aina hyviä ja pahoja, oli määrittelyn taustalla myös ajatus siitä, että etiikan (tai moraalin) ei voi ajatella olevan rationaalista (ks. Huhtinen 2010, 57–58). Näin ollen, tässä tutkimuksessa hyvän ja oikean, pahan ja väärän käsitteen sai määritellä kukin haastateltu asiantuntija tilannekohtaisesti ja omaan näkemykseensä tukeutuen. Riippumatta ympäröivistä normeista tai rakenteista, perustuu ihmisen toiminta henkilökohtaiseen, omatunnon punnitsemaan ratkaisuun, josta vastuuta ei voi millegään toiselle siirtää (Toiskallio 2016b, 48).

Tutkimusaineiston analyysissä kiinnitettiin huomioita siihen, *mitä* asiantuntija puhuu. Käytännön työssä, johon tutkimukseni valokeila kohdistuu, ajattelin eettisen toimintakyvyn ilmentyvän asiantuntijan tekemissä havainnoissa, tulkinnoissa sekä konkreettisia valinnoissa operaatiossa kohtaan tilanteissa. Tässä luvussa näkökulma etikkaan on näin ollen varsin käytännönläheinen; keskiössä ovat ne arkiset tilanteet, jossa asiantuntija oli joutunut pohtimaan käsitystään oikeasta ja

väärästä. Esimerkit ovat kirjavia, koska todellisuus on subjektiivinen käsite ja haastatellut asiantuntijat toimivat keskenään varsin eri tyyppisissä tehtävissä, eri operaatioissa. Lisäksi heillä jokaisella oli tavalla tai toisella erilainen koulutustausta ja siitä ponnistava motiivi hakeutua missiolle. Tämä luku sisältää muita lukuja enemmän suoria sitaatteja aineistosta; asiantuntijan omasanainen kokemus välittää hänen kohtaamansa ristiriidat tulkintaani aidompina. Sitä, millä tavoin tekeminen vaikutti muihin eläviin olentoihin kuin ihmisiin, ei aineistossa käsitelty lainkaan.

Ihminen tekee tilannekohtaisia valintoja aina omista valmiuksistaan ponnistaen. Siviilikriisinhallintaoperaatiossa palvelevien asiantuntijoiden joukko ei tutkimusaineiston perusteella näyttäytynyt kollektiiviselta identiteetiltään yhtenäisenä. Asetelma on luonnollinen; taustoiltaan varsin erilaiset ihmiset toimivat keskenään eri tavoin haastavissa toimintaympäristössä ja eri ammateissa. Käytännössä heitä yhdisti tämän tutkimusaineiston hankintaan liittyvä valintakriteeri: asiantuntijalla oli tuore omakohtainen kokemus sekä siviilikriisinhallinnan peruskurssista että työskentelystä missiossa. Lisäksi heitä yhdisti sekä peruskurssin että mission aikana toimintaa määrittelevä normisto. Normit ovat toimintakyvyn kannalta keskeisiä; ne luovat tilanteet ja ehdot, jotka sekä synnyttävät että haastavat toimintakykämme (Toiskallio 2016, 48).

Sen sijaan, kuten jo aiemmin todettu, asiantuntijan aikaisempi koulutus ja työkokemus näkyivät siinä, mitä he olivat oppineet pitämään hyvänä ja oikeana, mitä pahana tai vääränä – mitä pidetään hyveenä. Esimerkkinä voi jälleen ottaa suhtautumisen komentoketjuun. Kenttärovasti Janne Aalto tarkastelee väitöskirjassaan (2016, 29–32) sotilaan hyveitä opittuina taipumuksina toimia siten, että tulee hyväksytyksi yhteisönsä täysvaltaisena jäsenenä. Siinä, missä sotilastaustainen henkilö kokee komentoketjun kyseenalaistamisen loukkauksena sovittuja toimintamalleja ja hyväksi määrittelemäänsä toimintaa kohtaan, voi siviilitaustainen asiantuntija tulkita komentoketjun noudattamisen loukkauksena hänen asiantuntijuuttaan ja tilannetajuaan kohtaan. Sosiaalista toimintakykyä ryhmän sisällä haastaneissa tilanteissa oli nähtävissä myös eettisiä sävyjä: mikä tilanteessa on hyvää ja oikein, mikä pahaa tai väärin?

Konkreettisena esimerkkinä kulttuurisidonnaisesta merkityserosta sotilas- ja siviilitaustaiselle henkilölle voi ottaa suhtautumisen ambulanssiin, joka tavallisesti kuljettaa vakavasti sairasta ihmistä tilanteessa, jossa ei ole aikaa tuhlattavaksi. Asiantuntija oli tilanteessa, jossa partiolle oli annettu tehtäväksi tarkistaa rajaa ylittävä ambulanssi. Yhtäältä ambulanssin pysäyttämisen rajanylityspaikalla voi tulkita epäinhimillisenä tekona, toisaalta pysäyttämättä jättämisen sinisilmäisenä tekona sekä käskyn noudattamisesta kieltäytymisenä.

Ei. Mä en pysäytä ambulanssia. Et siis niinku ajatuksena, et millä, millä mandaatilla mä pysäytän ambulanssin, joka on siis viemässä ihmistä sairaalasta toiseen, et ei käy. Et siellä on niinku ihminen, joka istuu jossain toimistossa ja antaa käskyn ja mä sanon, että ei käy. Tuu itte pysäyttää se, jos haluut, että minä en lähde.
(H4)

Kertomusta kuunnellessa mieleeni heräsi kysymys, oliko ambulanssi tässä tilanteessa rehellisessä sairaankuljetustehtävässä vai oliko rajaa ylittämässä ambulanssiksi naamioitu kulkuneuvo? Siitä pysäyttämiskäskyn antaneella esimiehellä on voinut olla eri tieto kuin H4:llä, vaikka tämä ei asiantuntijan kertomuksesta käynyt ilmi. Koska komentoketjuun liittyvä ristiriitainen asetelma oli tässä kohtaa niin selkeä, kysyin haastateltavalta, kuinka tilanne päättyi:

No ei me sitä pysäytetty. Ei tietenkään, se oli selvä, et ei. Seurattiin totta kai tilannetta. Mut et ei – ethän sä missään muussakaan tilanteessa lähde pysäyttämään ambulanssia. Et terve järki käyttöön. (H4)

Ristiriitaa aiemmin opitun ja käsillä olevan tilanteen vaatimusten välillä ei ole helppo havaita, sillä henkilökohtaisia toimintatottumuksiaan tai kulttuurisia itsestäänselvyyksiä ei huomaa ennen kuin niitä tarkastelee tutun ympäristön ulkopuolelta (Pitkänen 2001, 25). Erimielisyyttä tulkinnoissa siitä, mitä toimia mandaatti mahdollistaa, oli kuultavissa kaikkien haastateltavien puheessa tavalla tai toisella. Aina komentoketjun ja tehtävänannon seuraaminen ei ollut paras ratkaisu, mikä on huomioitu tutkimuksissa aikaisemminkin (ks. Ylitalo, Penttinen, Henriksson & Jukarainen 2009, 19–20.) Eräs haastateltava tulkitsi oman sotilaallisen taustakoulutuksensa vaikuttaneen niin, että – jälkikäteen ajateltuna – mahdollisia virhearvioita siinä, mikä olisi ollut operaation mandaattiin peilattuna oikein tai väärin, tuli tehtyä.

... joitakin semmosia tilanteita oli, että tavallaan varmaan mut pelasti tää sotilastausta. Et jos partiolla on joku tehtävä, mitä ei tämmösellä opilla tai tämmösellä taustalla jätetä kesken. Kieltämättä pakko sanoa, että oli muutamia sellaisia keikkoja, että olis ollu fiksumpaa keskeyttää tehtävä. (H5)

Kompleksisiin tilanteisiin, joissa asiantuntijalla on käsketty tehtävä, ei lyhytkestoisella siviilikriisinhallinnan peruskurssilla voida juuri vaikuttaa, vaan ihminen toimii aiemmin oppimansa perusteella. Ihmisellä on luonnollinen taipumus luottaa omaan arviointikykyynsä. Mielen joustavuuteen tulisi huomata tietoisesti pyrkiä. Erityisesti nopeassa tilanteessa olisi syytä muistaa vastustaa ihmisen taipumusta nähdä tilanne jonkin aiemmin koetun kaltaisena, sillä muistikuva tuottaa mieleen myös käsillä olevan ongelman kannalta vaarallisia epäolennaisuuksia. (Vapaavuori & Sorsa 2001, 126.)

Eettinen toimintakyky joutui jokaisen asiantuntijan kertomuksissa operaation arjessa jollain tavoin testiin; toimintaympäristö on monin tavoin ristiriitainen. Yleisesti asiantuntija oli tottunut, omaan kulttuuriin ja ammatilliseen viitekehykseen nähden pitämään asioita tai toimintamalleja oikeina tai väärinä. Nyt hän oli yhtäkkiä tilanteessa, jossa opitut rakenteet tuli osata ensin nähdä, kyseenalaistaa ja soveltaa uuteen toimintaympäristöön. Myös ammatillisista ambitioista tuli joissain tilanteissa osata tinkiä tai vähintään aikatauluttaa työtehtävälle asetetut tavoitteet uudelleen. Oli ymmärrettävä, että oma tai kollegan toimintakyky ei yksin ratkaise käsillä olevaa ongelmaa – kunkin operaation paikalliset haasteet nähtiin usein sellaisina, että kotimaan kontekstissa toimiva työkalupakki ei suoraan toimi.

Niinku ajatellaan jotain velkojaa – täällä narkki on velkaa, ni se velkoja koputtaa sen narkin oveen. Ei täällä velkoja koputa sen narkin vanhempien tai siskojen ovee. Mut tuolla se menee – et jos ei sulta saada, ni sun veljeltä tai sun veljen vaimolta, tai sun veljen vaimon sisko on rikas, ni siltä yritetään. Et se menee niinku niin paljon laajemmalle, et se tekee siitä niin helvetin hankalaa. Et ei oo kiinni pelkästään mun tai mun kollegojen tutkinnallisista kyvyistä. Siin tulee niin paljon muita tekijöitä siihen hommaan mukaan. (H3)

Vaikka asiantuntijat puhuivat paljon yhteyksistä paikallisiin, tai yhteyksien puuttumisesta, kokivat he olevansa tekemisistään vastuussa myös veronmaksajille, Euroopan unionille, mission mandaatille sekä yleisesti omalle oikeustajulleen. Operaatiossa kohdatun todellisuuden ei yleisesti ottaen nähty olevan aina lähelläkään sitä, miltä se näytti koulutuksessa saadun ymmärryksen perusteella olevan. Esimerkkinä mainittiin muun muassa Georgian jo kroonistunut kriisi: jos jokin asia etenee, etenee se hyvin vähän tai tavoilla, joita on vaikea havaita. Asiantuntijan ei ollut helppoa tai edes mahdollista havaita, onko hän onnistunut työssään ja oikeasti auttamaan paikallista yhteisöä. Asetelma kysyy asiantuntijan arjessa jatkuvaa viitseliäisyyttä ja motivoitumista tehtävään, siitäkin lähtökohdasta, että työpanoksesta ei olisi näkyvissä ”palkintoa”.

Kyllä me siellä niinku EU:n laulua laulettiin. Ja varmaan niinku EU:n arvoille oltiin vastuussa, et oli näitä hienoja, et naiset ja ihmisoikeudet ja tällaset, korruption vastainen työ, et kyllähän ne oli aina kirjattuina meidän dokumentteihin. Mutta käytännössä oli ihan mahdotonta tehdä, mutta niitä sit aina pyöritettiin paperilla. (H1)

Voimattomuudesta ja vaikutusmahdollisuuksien puuttumisesta huolimatta asiantuntijoilla oli vahva kokemus siitä, että ollaan rauhan ja ihmisoikeuksien asialla. Vahva intentio hyvään oli nähtävissä. Siviilitaustainen asiantuntija, joka oli aikaisemmin tehnyt kehitysyhteistyötä aivan konkreettisella

tasolla, koki operaationsa tarkkailevan mandaatin turhauttavana ja eettisesti ristiriitaisena: hän havaitsi ongelmia ja epäkohtia, joihin olisi osannut puuttua, mutta ei voinut. Useammassa operaatioissa paikallisen yhteiskunnan tilanne nähtiin sellaiseksi, ettei maaperä ollut millään lailla otollinen muutokselle – tai että asiantuntijoiden osaaminen eikä valta olisi riittänyt ratkomaan ongelmia. Pitkään jatkuneissa operaatioissa paikallisten ihmisten havaittiin olleen kyllästyneitä asiantuntijoiden läsnäoloon, koska asiat eivät kehittyneet mihinkään suuntaan. He eivät jaksaneet enää toivoa.

Esimerkiksi ne paikalliset tietää sen, että meillä ei ole mandaattia tehdä yhtään mitään, ni he kertoo sen useasti, että mee muualle häiritsemään, et mä en jaksa. Sua ennen oli sata ja sun jälkeen tulee sata, samoja juttuja ne aina kertoo. Se oli semmonen, mitä mä koin turhauttavana. Mut et tää on sit taas mun, koska mun tausta on mikä on, et se on mun lähestymistapa tähän. En tarkoittanu et niit (kaikkia ongelmia) pitäis ratkaista, mut et jotain pientä. (H4)

Niinku gender mainstreaming – ei ketään tiedä, mitä se on. Ei siellä ainakaan ollut niin hyviä gender advisoreita, et ne olis pystyneet jalkauttamaan sen, että mitä se käytännössä on. Et se on ihan kaunis päätöslauselma, mutta en mä nähnyt käytännössä mitään – et yritetään ottaa naisia huomioon, mut se on niinku semmosta, et pitää ottaa, ku on sanottu. Tosi vaikee käytännössä. (H1)

Yhtä lailla muutama asiantuntija kertoi kyllästyneensä siihen, ettei kriittisiä raportteja saanut kirjoittaa – paperilla kaiken piti näyttää hyvältä. Kritiikistä huolimatta paikallisen omistajuuden kestävän ja oikeudenmukaisen rakentamisen nähtiin olevan peruskurssin sisällön kannalta tärkeimpiä ja laadukkaasti käsiteltyjä teemoja. Näin siitakin huolimatta, että teemoihin ei haastateltujen asiantuntijoiden omien missioiden aikana oltu voitu juurikaan vaikuttaa. Merkittävimpinä esteinä nähtiin sekä operaation mandaatti että syvälle juurtunut korruptio sekä ihmisoikeustilanne. Konfliktista toipuvat maat ovat yleisesti korruptoituneita; moni konfliktin aikana kukoistava liiketoiminta, kuten ase- ja ihmiskauppa sekä salakuljetus ovat juurruttanut epäterveen toimintamallin yhteiskuntaan (Remmert 2016, 5, 22). Toisaalta, toimintaympäristön asiantuntijatyölle asettamat haasteet tuntuivat joskus mahdottomilta taklattaviksi myös siksi, että mission sisällä sääntöjä tulkittiin vaihtelevasti.

Räikeimpänä esimerkkinä operaation arjen ristiriitaisuudessa esiintyi Afganistan, jossa korruptio on tavallista eikä mission sisäinenkään toimintamalli siellä palvelleen asiantuntijan mukaan ei kaikilta osin ollut tarkoituksenmukainen. Hänen kertomuksessaan oli useampia käytännön esimerkkejä tilanteissa, joissa oma eettinen raja tuli vastaan: hän yksinkertaisesti kieltäytyi toimimasta väärin. Erityisesti hankkeet ja hankinnat, joilla ei ollut todellista paikallista vaikuttavuutta tai kes-

tävyyttä, olivat haastateltavan näkemyksen mukaan sellaisia, joiden rahoituspyyntöjä hän ei allekirjoittanut. Lisäksi hän puhui tilanteista, joissa hän olisi halunnut toimia toisin, mutta taipui sosiaalisen paineen alla, koska tiesi vastustelun olevan turhaa. Asiantuntijaa harmitti ja turhautti vaikutelma siitä, ettei sillä, mitä missiolla tehtiin ja minkälaisia vaikutuksia tehdyillä toimilla saatiin aikaan, tuntunut olevan Brysselissä väliä.

Se oli niinku sellainen, että siinä ei ollu mitään kestävyyttä tai se hanke oli sellainen, että joku halus itselleen tai serkulleen jonkun tavaran – tai sit huomas, että projektipäälikkö ei ollu yhtään loopissa siitä todellisuudesta tai ehkä itse pelkäsi, että jos tää paperi ei saa rahoitusta, ni hänen mentorointisuhde romahtaa. (H1)

Mun mielestä turhauttavinta oli se, että me ei niinku mitattu sitä vaikuttavuutta mitenkään ja vaikutti, että Bryssel ei ole siitä edes kiinnostunut, et mitä me siellä tehdään. Et jos koitettiin kriittisesti raportoida Brysseliin, ni sanottiin, että koittaa muuttaa ne haasteet jotenki positiivisemmaks, että ei me voida tällaista raportoida jäsenmaille – tuli semmonen olo, että onko täällä tarkoitukseen saada mitään aikaiseksi, jos teille riittää, tai ette voi edes lukea kriittisiä raportteja? (H1)

Myös aineettoman työn äärellä raha näyttäytyi Afganistanissa ongelmana. Pelättiin, että paikallisille järjestettyihin koulutuksiin ei osallistu kukaan, ellei niistä makseta päivärahoja – ja kun maksettiin, osallistuttiin koulutuksiin rahan takia. Päivärahojen maksamista perusteltiin sillä, että vastaava käytäntö oli olemassa myös muilla toimijoilla, kuten YK:lla. Lisäksi osallistujien määrä saatiin tällä tavoin vastaamaan Brysselistä annettuja tavoitteita. Asiantuntija arvioi maksetun päivärahan määrä olleen liian suuri suhteessa paikalliseen tulotasoon: Euroopan unionin paikalliselle liikennepoliisille järjestämässä koulutuksessa päiväraha saattoi olla suurempi kuin paikallisen lakimiehen kuukausipalkka. Lopputuloksena oli se, että samat ihmiset osallistuivat samaan koulutukseen useampaan kertaan ja päivärahat jaettiin tuttuja kesken.

Mä luulen, että sillä saatiin semmonen numeerinen indikaattori täytettyä, että määrällinen tavoite täyttyy ja sit vaan maksettiin. Kyllä joo se tuhoaa sitä, mitä me tehdään, koska se vaikutti siihen, saatiinko koulutuksiin motivoituneita ihmisiä. Tai sit sä oot vaan hakoteillä, et sä koulutat ihmisiä jostain asiasta, mitä ne ei halua tai ne ei tarte tai nää relevanttina. (H1)

Tilannetietoisuudessa sen välillä, mitä paikalliset ihmiset oikeasti tarvitsivat ja mitä tarjottiin, oli asiantuntijan näkemyksen mukaan puutteita. Paikalliselle poliiseille tarkoitettuja ohjekirjoja käännettiin väärälle kielelle, afgaaneille koulutettiin meripelastusta valtamerilaivoille tai tehtiin Eurooppaan sellaisia opintomatkoja, jotka olisi voitu hoitaa paikallisesti organisoidulla koulutuksella,

paikallisiin olosuhteisiin sopivilla välineillä. Muutamissa esimerkeissä eettinen ristiriita ei koskenut ainoastaan rahaa vaan sitä, miten toiseen ihmiseen ja hänelle totta oleviin asioihin suhtauduttiin. Se, että afgaani vietiin Eurooppaan tutustumaan uutuuttaan kiiltävään ja moderniin poliisin tutkimuslaboratorioon oli asiantuntijan mielestä väärin. Asetelma vaikutti opintomatkan toteuttamisen sijaan ylimieliseltä paikallisia olosuhteita ja niissä puitteissa toimivia ihmisiä kohtaan – ja toisaalta operaation perustarkoitusta kohtaan. Yleisvaikutelma Afganistanissa palvelleen asiantuntijan kertomasta oli, että mandaatissa ja operaation säännöissä pysyminen vaati erityisen vahvaa eettistä toimintakykyä ja tätä olisi syytä peruskurssilla korostaa.

No mun mielestä just näiden asioiden kanssa pitää olla tosi kriittinen – ja myös sanoa ihmisille, että tuutte turhautumaan siinä, että mahdollisuudet tehdä sitä työtä, mitä luulette menevänne sinne tekemään, on niinku tosi vähäiset. Ja et niinku kertoa ehkä enemmän siitä, että EU:lla on jotain poliittisia tavoitteita ja halutaan pitää preesenssiä jossain, että ei oo niinkään tarkoitus, että saadaan siellä mitään aikaan. (H1)

Raha nähtiin ongelmallisina muutamissa kertomuksissa myös oman palkan näkökulmasta; asiantuntijat kokivat huonoa omatuntoa hyvän palkan nostamisesta sellaisesta työstä, jossa ei voinut saada aikaiseksi mitään ja jossa ei ollut lainkaan tulosvastuuta. Nähtiin, että strategia ja kenttätö eivät olleet samasta maailmasta: paperilla linjattiin yhtä, käytännössä tehtiin toista ja raportoitiin siten, että havainnot olivat alkuperäisten linjausten mukaisia. Asiantuntijalle ei aina ollut selvää, miksi missio on olemassa ja mitkä sen tavoitteet oikeasti ovat – muutama kysyi, oliko alun perinkään tarkoitus vaikuttaa paikallisiin olosuhteisiin? Kenen etuja operaatio lopulta ajaa? Asiantuntijoiden käsitys mission tehtävästä oli paikallisiin olosuhteisiin vaikuttaminen kestäväällä ja eettisellä tavalla. Että *homma pyörii* senkin jälkeen, kun sieltä on lähdetty pois.

Suomalainen rehellisyys oli joutunut muutaman kertomuksen mukaan operaatiossa kriisiin: rehellisyys ei kaikissa tilanteissa hyve ja se loukkasi tehtävänsä sitoutunutta asiantuntijaa. Muutamaa asiantuntijaa jopa hävetti, kun suomalaiset ovat niin jäykkää kansaa ja suostuvat loputtomiin muiden maiden asiantuntijoiden jyrättäviksi. Toisaalta koettiin, että kun olet rehellinen ja yrität, et voi paikallisten silmissä loputtomasti epäonnistua. Useampi asiantuntija olikin kokenut arvostusta ja luottamusta paikallisten keskuudessa – suomalaista rehellisyyttä pidettiin arvossa. Tästä kuvaavana käytännön esimerkkinä vuorovaikutustilanne rajalla, jossa suomalainen ja ranskalainen asiantuntija tapasivat paikallisen, aggressiivisesti käyttäytyvän miehen:

Tuli semmonen mies rajalle ja kun se näki ETYJin logon, ni se vihastu ja vaikutti, että kohta se lyö. Minäkään en oo iso mies, mut se oli semmonen just 60 kiloa ja hirveessä humalassa, että liekki ees osunu, jos olis yrittäny. Se yritti siinä provosoida ja saada riitaa aikaiseksi. Mä siinä sitä rauhoittelin. Sit se kysyi, että mistä sä oot ja mä että Suomesta, ni se rauhottu. Mutta sit, kun se kysyi partiokaverilta, että mistäs sä oot ja se, että ranskasta, ni se hermostu uudestaan. Mut ei siinä enää sitte, vaaraton mies, vaikka oli aggressiivinen. Niitä semmosia tuli muutamia. (H2)

Paikallisen omistajuuden kautta ajattelu kuului kaikkien asiantuntijoiden puheessa; oltiin rauhan asialla ja haluttiin auttaa. Tästä syystä useampi asiantuntija koki kiusalliseksi havaittuaan korruptiota tai vähintään sääntöjen rikkomista mission sisällä. Paikallisille ihmisille tärkeiden sääntöjen noudattaminen oli tärkeä arvo, jonka erityisesti tahallinen rikkominen koettiin sekä loukkaavana että ylimielisenä käytöksenä. Esimerkkinä tästä mainittiin luvaton valokuvaaminen raja-alueella, oikominen viranomaisprosesseissa oman edun vuoksi, perheen ja suvun sisäisen hierarkian kunnioittamisen puute sekä paikallisen ihmisen yksityisyyden suojelusta tinkiminen tutkittaessa arkoja asioita. Yksi asiantuntijoista epäili, että heidän oleskelulupa-asioitaan joudutettiin rahalla. Riippumatta siitä, mikä tavanomainen paikallinen käytäntö asiassa oli, koki hän menettelyn olevan väärin.

Venäjällä on semmosia outoja, kuppasia sääntöjä, että ulkomaalaisen pitää aina rekisteröityä – et tällaisia tapahtui, kun niihin rekisteröitymispisteisiin oli aivan älyttömät jonot, ni siinä saattoi käydä sillä tavalla, että nämä, jotka meidän ETYJ-miesten puolesta hoiti niitä rekisteröitymisiä, ni saatettiin oikoa jotain mutkia. Et siinä saattoi olla jotain korruptioo pienellä tasolla, jotta niiden jonojen ohi päästiin. Mähän olin onnellinen, että joku hoiti asioita mun puolesta, mutta se ei ollu semmonen suomalainen tapa – en mä sen kummemmin slaaveja kritisoi, mutta ne hoidettiin ehkä sillee, että mä en olis. (H2)

Eniten asiantuntijoita puhutti kansainvälisen rekrytoinnin ympärillä nähdyt käytännöt, jotka eivät kaikilta osin kestäneet päivänvaloa. Oli esimerkiksi tavattu väärennettyjä asiakirjoja, työ- tai opintotodistuksia sekä rekrytointivaiheen puhelinhaastattelussa oli huomattu esiintyneen eri ihmisen kuin hakijan ja valitun, joka ei enää osannutkaan puhua englantia missioon töihin tullessaan. Eri-tyisen ongelmallinen tilanne oli, kun oman ryhmän päällikön toiminta ei kestänyt eettistä tarkastelua. Päällikön roolia kaiken toiminnan eettisyyden linjaamisessa ja varmistamisessa korostettiin. Ammatilainen odottaa työstään parasta tuottoa myös itselleen; jos päällikköä seurataan pakosta tai velvollisuudesta, yksilön sitoutuminen ryhmään heikkenee (Huhtinen 2010, 56). Rationaalinen itsekkyys ei tue yhteistyötä (Glover 1999, 41), eettisyys ei ole rationaalista – siispä voi kysyä, onko se, että esimies koetaan huonoksi johtajaksi oikea vai väärä peruste etäännyttää itseään ryhmästä?

Onko mahdollista, että tällaisessa tilanteessa etääntyminen ei tapahdu ryhmän toimintaa haittaavassa tarkoituksessa?

Keskeisenä eettisen toimintakyvyn näkökulmasta arveluttavien toimintamallien taustalla näyttäytyy toiminnan intentionaalisuus: onko kyseessä puhdas tietämättömyys vai tahallinen teko, jolla tiedetään olevan muille ihmisille haitallisia vaikutuksia? Toisaalta myös se, mihin toiminnalla pyritään ja osataanko sen seurauksia ennakoida, on merkityksellistä. (ks. von Wright, 2001, 189—219.) Ihminen arvioi itseään ja tekemisiään suhteessa muihin; itsetuntemus kietoutuu ihmistunteemukseen. Ihmisen teolle voi siis löytyä hyvä selitys siitäkin huolimatta, että se näyttää itsekkäältä ja vaikuttaa muihin ihmisiin haitallisesti. Teon taustalla voi piillä kollektiivinen harha: ihminen luulee, että *kaikki* muutkin toimivat samoin ja oikeuttaa oman tekemisensä sillä. Itsepetoksessa elävä ihminen ei ymmärrä tekojensa aiheuttavan haittaa myös hänelle itselleen. On myös mahdollista, että ihminen vertaa itseään vain niihin ihmisiin, joihin vertaaminen on itselle edullista. (Ojanen 2011, 13—15.) Useimmat välittävät ainakin jonkin verran siitä, minkälaisia ihmisiä ovat; *meillä on tarve olla rauhassa itsemme kanssa* (Glover 1999, 46—47).

Ihmisen onneksi on olemassa tiettyjä inhimillisiä taipumuksia, jotka murentavat itsekästä käyttäytymistä: *moraaliresursseja*. Moraaliresurssit liittyvät ymmärrykseemme omasta *moraali-identiteetistämme* ja ilmentyvät käytännössä reagoiessamme muiden ihmisten tekemisiin. Erityisesti kaksi inhimillistä reaktiota hillitsee käyttäytymistämme oleellisesti: taipumuksemme suhtautua toiseen ihmiseen jonkinlaisella kunnioituksella sekä myötätunnon kokeminen. Immanuel Kantin mielestä kaikki ihmiset ansaitsevat kunnioitusta arvokkuuttaan kohtaan; käytännössä on kuitenkin niin, että ihminen voi kunnioittaa toisessa pelkästään statusta. Myötätunnon on nähty kasvavan omakohtaisista kärsimyksen kokemuksista, mutta ei automaattisesti. Suhtaudumme omaan onnettomuuteemme eri tavoin: toiset sulkeutuvat ja kääntyvät sisäänpäin, jolloin muiden onnettomuutta ei enää huomaa. (Glover 1999, 41—44.)

Moraali-identiteetin ydin muodostuu ihmisen sitoumuksista, joita emme aina tiedosta. Yleisesti sitoumuksia ei ole helppo luetella ennen kuin ne kyseenalaistetaan. Kuitenkin, esimerkiksi, sitoumuksemme näkyvät siinä, että haluamme olla lojaaleja ystävillemme tai instituutioille, joihin uskomme. (Glover 45—46.) Edellä kuvattu esimerkki huonoksi koetun esimiehen vaikutuksesta ryhmään peilaa sitoumuksia: esimies työskentelee todennäköisesti mission tehtävissä eri syistä kuin muu ryhmänsä. Eettisen ristiriidan äärellä ryhmä valitsee sitoutua mission tavoitteisiin enemmän kuin esimieheen, johon sitoutuminen tapahtuisi vain tämän statuksen perusteella.

Siviilikriisinhallintaoperaatiot toimivat alueilla, joissa ihmisten moraali-identiteetti on monin tavoin murentunut; osa julmiin tekoihin syyllistyneistä ihmisistä on ennen kriisiä saattanut pitää itseään aivan toisenlaisena ihmisenä. On nähty, että ihmiset luisuvat pikkuhiljaa tekoihin, joita eivät tekisi, jos alussa olisi ollut selkeä valinnan mahdollisuus. Ongelma on siinä, että kriisit tapaavat kehittyä hiipien ja ensimmäiset askeleet kohti pahaa tuntuvat niin vähäisiltä, ettei niiden merkitystä ymmärretä. Siinä vaiheessa, kun ymmärretään, tuottaa huoli moraalista rajoista enää vain epämiellyttävän tunteen siitä, että ne ovat aikaa sitten ylitetty. Tässä tilanteessa on todennäköistä sekin, että uhrien toiseutta korostetaan esimerkiksi ideologiaan perustuen; ihmisen voi olla helpompi kohdella kaltoin toista, jonka voi nimetä tavalla tai toisella vääräuskoiseksi kuin sellaista, joka on vain ihminen. (ks. Glover 1999, 56—57.)

Aineistossa oli eettisen toimintakyvyn näkökulmasta yksi merkittävä poikkeus: poliisi, joka oli saanut missionsa aikana aikaan parlamentaarisen keskustelun sodassa raiskattujen naisten asemasta Kosovossa. On mahdollista, että kyseisen asiantuntijan positio oli vaikutusmahdollisuuksiltaan konkreettisempi kuin muiden ja haluan tässä yhteydessä korostaa, että en pidä hänen toimintakykyään parempana kuin muiden haastateltavien. Hänen kertomuksensa oli ainoastaan poikkeava, monin tavoin erilainen kuin muut. Kyseisen asiantuntijan puheesta kuuli kunnioituksen ja myötätunnon paikallisia ihmisiä kohtaan – samalla hän myös kunnioitti itseään ammattilaisena. Hänen tekemisessään oli muutokseen tähtäävä suunta, vaikka hän kertoikin epäröineensä omaa riittävyyttään useaan kertaan.

Kyseinen poliisi ymmärsi oman ammattinsa asettamat vaatimukset tehtäville, mutta myös sen, mitä poliisitutkinta kohteelle käytännössä tarkoittaa. Toisaalta hän selvästi ymmärsi, että hirmuteot eivät vain tapahdu vaan *ihmiset* tekevät ne ja että sodan aikainen moraalinen ilmapiiri oli sellaisen mahdollistanut (ks. Glover 1999, 65). Poliisi kertoi lukeneensa afrikkalaisista sodassa raiskatuista naisista, jotka oikeudenkäynnin sijaan halusivat korvaukseksi kärsimyksistään yhden lehmän. Lehmän. Oikeudenkäynnin koettiin aiheuttavan lisää häpeää, mutta ei minkäänlaisia eväitä tulevaisuuteen. Afrikassa yksi lypsävä lehmä mahdollistaa perheelle päivittäisen ruuan ja pieniä tuloja – mahdollisuuden katsoa tulevaan menneen sijaan. Tällä ajatuksella poliisi päätti toimia toisin kuin tiesi Kosovossa aikaisemmin toimitun ja aloitti verkostoitumalla paikallisten naisjärjestöjen kanssa:

Ilman sitä (verkostoitumista paikallisten kanssa) mä en olis koskaan pystynyt menestymään tossa raskaassa tutkinnassa. Se oli ihan ehdoton. Ensin piti rakentaa luottamus näiden paikallisten järjestöjen kanssa, koska ne oli tekemisissä niiden naisten kanssa, jotka olivat kohdanneet seksuaalista väkivaltaa sodassa. Heitä ei pysty lähestymään suoraan, koska se olis ollu kardinaalivirhe, mikä oli tehty, että kun oli jotain raportteja sodasta, Punaisen ristin tai jonkun järjestön kautta, että tän ja tän nimisiä, tästä ja tästä kylästä, ni jonkun naapurin tai silminnäkijän kertomana – ni heitä mentiin tapaamaan. Mentiin siis koputtamaan ovelle, että ootko tämmönen henkilö, muka niitä näitä juttelemaan ja koko kylähän sen arvasi, että miksi siellä käydään – tällä laillahan sä saat ihmiset ihan takajaloilleen. (H3)

Kosovon sodan kaltaisissa olosuhteissa moraaliresursseja ei ainoastaan sivuutettu vaan ne on kadotettu: sota aiheuttaa muutoksia ihmisen emotionaalisiin tiloihin. Voidakseen tehdä karmivia tekoja toiselle, tulee ihmisen toimia ilman normaalien reaktioiden esteitä. (Glover 1999, 70.) Kyseinen poliisi kykeni näkemään, mitä paikalliset ihmiset olivat todella kokeneet ja toimi sen perusteella. Hän arvioi hyötyneensä yhtäältä siitä, että on valinnut poliisin ammatin vasta myöhemmällä iällä ja toisaalta siitä, että on kotimaassa toiminut lähipoliisin tehtävissä. Inhimillinen hätä tavoitti hänet ja hän kykeni toimimaan sen keskellä; hän ei ottanut myötätuntoa ja vastuuntuntoa vähentävää etäisyyttä paikallisiin ihmisiin yhtään enempää kuin tehtävän suorittamisen kannalta oli tarpeellista. Ihmisen on helpompaa hypätä jo vakiintuneen menettelytavan liikevoiman vietäväksi kuin päättää kokonaan uudesta tavasta toimia – kyseinen poliisi valitsi jälkimmäisen. (ks. Glover 1999, 134, 153.)

Keskeisintä eettisen toimintakyvyn kannalta peruskurssilla opitusta on kyky hahmottaa kokonaisuus ja ymmärtää oman toiminnan merkitys siinä. Operaatiossa tarvittava eettinen toimintakyky kietoutuu käytännön viisauteen, jota tarkastellaan seuraavassa luvussa.

5 KÄYTÄNNÖLLISTÄ VIISAUTTA

Käytännön toiminta operaatiossa mielletään, kuten edellisessä luvussa totesin, vaikkapa nelive-toajamisen ja viestintävälineiden hallintana. Taitona toimia siinä ympäristössä, jossa on ja tekni-sesti käyttää niitä härveleitä, joita työssä onnistuminen edellyttää. Samaan kategoriaan voi lisätä myös proseduuriosaamisen: asiantuntija tietää, mikä on mission tapa toimia ja suorittaa tehtä-väänsä ymmärrykseensä tukeutuen. Vaikka autolla ajaminen tai muu tekninen toiminta ja mitatta-vissa olevat suoritukset täyttävät asiantuntijan työpäivästä valtaosan, näkyy aineistossa, osin rivien väleissä, siviilikriisinhallinnan todellisen vaikuttavuuden taustalla *käytännöllinen viisaus* (fronesis), käsitteen filosofisessa merkityksessä. Todellisella vaikuttavuudella tarkoitan paikalli- sessa toimintaympäristössä tapahtuvaa, havaittavissa olevaa suunnanmuutosta, joka kriisistä toipu- misen kautta rakentaa elämää uudelleen.

Toimintakyky määriteltiin tässä tutkimuksessa, emeritusprofessori Jarmo Toiskallioon (2001) tu- keutuen, tarkoittamaan valmiutta toimia luovasti, kehittävästi ja vastuullisesti tehtävissä, tilanteissa ja vuorovaikutusjärjestelmissä, joille muutokset, epävarmuus, ainutlaatuisuus, kompleksisuus, arvo-ongelmat sekä henkilökohtainen vastuun otto ovat ominaisia. Toimintakykyä on yleisesti tar- kasteltu holistisena kokonaisjärjestelmänä, jossa ihmisen fyysinen, henkinen, sosiaalinen ja eetti- nen olemus vaikuttavat systeemisesti hänen ajatteluunsa, toimintavalmiuteensa ja kykyynsä tehdä päätöksiä sekä toimia yllättävissä ja muuttuvissa olosuhteissa (Kangas 2010, 103).

Kun edellisessä luvussa toimintakyvystä keskusteltiin neljän osa-alueensa kautta, on nyt aika aset- taa toimintakyky takaisin suurempaan kokonaisuuteen, jossa eettisyys on toiminnan ydin, ja peilata käsitettä tutkimusaineiston kuvaamaan käytäntöön. Koetan tässä luvussa tuoda esiin, mitä käytän- nöllistä viisautta ymmärtämään pyrkivä, Aristoteleen filosofiasta ponnistava keskustelu voisi tä- män tutkimuksen valossa antaa siviilikriisinhallinnan peruskoulutukselle ja toimintaan operaati- ossa. En ole filosofi. Käsittelen käytännöllistä viisautta aineiston kertoman kautta, oman ymmär- rykseni nojalla, käytännönläheisesti.

5.1 Mikä fronesis?

Mitä monimutkaisemmasta ja kulttuurisesti haastavammasta toimintaympäristöstä on kyse, sitä kokonaisvaltaisemmaksi kasvavat vaatimukset yksilön toimintakyvylle (Toiskallio 1998b, 2009a). Toimintakyvyn, kykymme toimia vastuullisesti uusissa, oudoissa, yllättävissä ja normaalia elämänmenoa järkyttävissä ja siksi painostavissa tilanteissa, ytimessä, sydämessä ja kulmakivenä on eettisyys käytännöllisenä viisautena (Toiskallio 2016b, 54). Aristoteleen filosofian *fronesis*, josta käytetään synonyymeinä käsitteitä käytännöllinen viisaus ja käytännöllinen järki, voidaan ymmärtää keskeisenä hyveenä; Nikomakhoksen etiikkaan viitaten, *kun käytännöllinen järki on läsnä, ovat muutkin hyveet läsnä*. Aristoteleen froneettinen toimintavalmius asettuu aina kulloisenkin yhteiskunnan arvotaustaan ja toimintaympäristöön, jolloin fronesis on muutokseen liittyvä hyve. Tunnetuin Aristoteleen käytännöllisen tieteen yksittäinen aihe on praktinen syllogismi, jonka mukaan intentionaalisessa toiminnassa ihminen tavoittelee jotakin arvostamaansa, mutta samalla uskoo, ettei sitä voi saavuttaa, ellei itse tee jotakin. Käytännöllinen viisaus ei siis ole tieteellistä tietoa eikä taitoa vaan totuudenmukaiseen päättelyyn kykenevää toimintavalmiutta niiden asioiden äärellä, jotka ovat ihmiselle hyviä. (Niinivirta 2014, 293—297.)

Mitä pidämme hyvänä, mitä pahana, on tilanne- ja henkilösidonnaista. Todellisuus nähdään tässä tutkimuksessa subjektiivisena käsitteenä ja haastatelluilla asiantuntijoilla oli yhteisesti sellainen käsitys, että missioiden perimmäinen tarkoitus oli saada aikaan paikallisessa yhteiskunnassa *hyvää*. Hyvällä tarkoitettiin pyrkimystä oikeudenmukaisuuden ja hyvän elämän tasapuoliseen jakautumiseen. Asiantuntijoiden näkemyksiä ei voi arvottaa keskenään paremmiksi tai huonommiksi, mutta oli nähtävissä, että toisilla ajatus paikallisten ihmisten auttamisesta oli enemmän pinnassa kuin toisilla. Asetelma saattoi peilata asiantuntijoiden ihmiskäsitykseen, mutta siitä ei ollut kenenkään kanssa suoraan puhetta. Oli kuitenkin kuultavissa, että jotkut asiantuntijat olivat puheessaan lähempänä paikallista näkökulmaa kuin toiset. Yksinkertaistaen sanottuna näkemysten äärilaidoissa saattoi havaita parhaiden käytänteiden opettamisen paikalliselle sekä paikallisten ihmisten näkemien ihmisinä, joiden osallisuus oman elämänsä uudelleenrakentamiseen oli ensiarvoisen tärkeää.

Ja sit mä kans aina sanoin, että monilla missioilla monet luulee, että ollaan tekemisissä täysin kouluttamattomien villi-ihmisten kanssa, jotka ei niinku tiedä mistään mitään tai mitään oikeusjärjestelmää ei koskaan ollutkaan ja sitten on sen seittämäntoista sotarikostutkijaa, jotka tulee selittämään samoja asioita tai se kymmenes advisori, joka tulee sanomaan, että kuinka sun pitää ajatella – ne on jo ihan tätä myöten täynnä ja ei pidä aliarvioida niitä ihmisii. (H3)

Myös operaation omien sääntöjen sekä mandaatin nähtiin joskus toimineen hyvää vastaan; ei voitu tehdä sitä, mikä tilanteessa nähtiin parhaaksi, koska järjestelmä ei taivu tai esimies ei suostu. Toisin sanoen tilanteessa, jossa olisi tarvittu käytännöllistä järkeä, oli tukeuduttu tekniseen. Maailmassa on loputtomasti tilanteita, joissa ihmisenä oleminen ja tapahtumien hallinta kyseenalaistuu (Toiskallio 2016b, 54). Voidakseen vertailla käytännöllisen ja teknisen järjen käsitteitä, voi ajatella teknisen järjen peilaavan seuraavia teknisen rationaalisuuden standardeja:

- 1) objektiivisuutta (subjektiiviset kokemukset ja ennakkoluulot jätetään huomiotta)
- 2) yleistettävyyttä (paikallista ja partikulaarista kontekstia ei suvaita)
- 3) toistettavuutta ja kontrollia (poikkeamia tai ennakoimattomuutta ei hyväksytä)
- 4) läpinäkyvyyttä ja julkisuutta (henkilökohtaisiin kykyihin ja intuitioihin ei luoteta)
- 5) selvän kriteeristön käyttöä menestyksen arviointiin ja luottamuksen vakiointiin (moniselitteisiä tuloksia ja loputtomia väittelyitä ei hyväksytä).

Teknisen järjen valossa käytännöllinen järki näyttää haavoittuvaiselta sekä olevan taipuvainen epäluotettavuuteen, muuttuvaisuuteen, selittämättömyyteen ja elastisuuteen. Ihmisen toiminnasta halettaisiin teknisen järjen valossa löytää samankaltaisia lainalaisuuksia kuin materiaalisesta maailmasta; tästä syystä talouden ja tehokkuuden mittareita on keksitty. Halutaan tietää tarkasti ja varmasti – harkinta nähdään tässä paradigmassa liian inhimillisenä. (Niinivirta 2014, 288—289.)

Sokrates haastoi pohtimaan sitä, kuinka meidän tulisi elää ja fronesis on pyrkimystä vastata tähän kysymykseen. Fronesis on toiminnan moottori ja ajattelun linja, joka painottaa henkilökohtaista vastuullisuutta, ehdotonta sitoutumista, ”elämän laittamista peliin” – vastakohta pelkälle osaamiselle, mielipiteiden esittämiselle, tiedon välittämiselle tai sokealle normien noudattamiselle.

Fronesis ei ole, kuten edellä todettu, teknistä tai teoreettista tietoa eikä tuotantoa vaan se tarkoittaa, että olemme kasvatuksemme, kulttuurimme ja kokemuksemme myötä rakentuneen persoonallisen sivistyksen ja omatuntomme varassa. Aristoteleen mukaan mielipiteemme eivät vielä osoita sitä, keitä olemme ihmisenä, se näkyy valinnoissa ja sitoutumisessa. (Toiskallio 2016b, 49—54.)

5.2 Maailmankuvasta ja tilannetietoisuudesta

Maailmankuva, joka rakentuu ihmisen toimiessa, on toiminnan eräänlainen ydin (Toiskallio 1998, 166). Yksilön sisäinen maailmakuva tekee hänestä toimijan ja yhdessä yksilöiden elämismaailman merkitykset ja niiden suuntaama toiminta tuottaa joukon voiman. Joukon toimintakykyyn kietoutuu ihmiselle ominainen historiatietoisuus; menneisyys—nykyisyys—tulevaisuus -horisontti konstruoii yksilön tässä hetkessä olevaa identiteettiä. Maailmankuvamme ei ole kiveen hakattu, vaan se

saattaa hajota ja muuttua äkillisesti kriisin todellisuudessa. (Kangas 2010, 95—96.) Kantin näkemys mukaan maailmankuvamme rakentuu ihmistajunnassa, jossa kokemuksen ja havainnon lisäksi vaikuttavat tunne ja tahto. Tiedon muodostaminen on ihmishengessä teoreettisen järjen tehtävä, mutta moraalien kehittäminen ja noudattaminen tapahtuvat käytännöllisen järjen alueella. (Rauhala 1992, 33, Niinivirran 2014, 299 mukaan.) Ihmiselle on siis mahdollista tahtoa ja pyrkiä oman maailmankuvan pysyvyyteen, jolloin tämä, esimerkiksi sääntöihin viitaten, haluaa toimia toisin kuin tilanne muiden mielestä edellyttäisi.

On syytä sanoa ääneen, että maailmankuvan rakentuminen on samanlainen prosessi sekä asiantuntijalle että paikalliselle ihmiselle. Millä tavoin maailmankuvat voivat missiolla yhdistyä ja kietoutua toisiinsa, vilahti aineistossa ja varovasti voi tulkita, että tämä tapahtuu todennäköisimmin silloin, kun asiantuntija rehellisesti uskoo paikallisen väestön osallisuuteen. Toisaalta asiantuntijan tilannetietoisuus, sillä tavoin kuin käsite filosofiassa määritellään, on maailmankuvan kannalta merkityksellinen; tilannetietoisuus on sukua taiteilijan herkkyydelle tiedostaa, aistia ja tuntea tilanteet syvällisemmin kuin mitä tavanomaiset analyysit mahdollistavat. Tilannetietoisuuden tavoitteena on autenttinen dialogi yksilöiden välillä. Sen kautta pyritään tarkastelemaan myös prosessiluontoista, liikkuvaa ja elävää tapahtumaa sekä tunteita – jopa ihmisen kehittymään pyrkivää potentiaalia. Tilannetietoisuus on käytännöllisen viisauden kehittymisen kannalta keskeistä. (Niinivirta 2014, 308.)

Haastavaa tilannetietoisuuden kannalta on kuitenkin se, että operaatioiden toimintaympäristöissä on paljon sellaista, minkä asiantuntija – yhtä lailla kuin paikallinen ihminen – kokee vääränä ja pahana ja sen katsominen aiheuttaa kärsimystä. Kärsimys on ihmiselle haasteista suurin. Uskonto, sen rituaalit ja usko yliluonnolliseen, antaa ihmiselle tukea ja luo pakoteita äärimmäisten emotionaalisten paineiden äärellä. (Kangas 2010, 97.) Vaikka turvallisesta maasta paikalle lähetetyllä asiantuntijalla olisi yöpöytänsä laatikossaan samansisältöinen kirja kuin mitä paikallinen väestö lukee, on sen merkitys jokaiselle ihmiselle erilainen. Paikallisen henkisen ilmaston tunteminen nähtiinkin tärkeänä: ei riitä, että asiantuntija muistaa, kuka on ollut minäkin vuonna pääministerinä ja kuka vaikuttanut minkäkin epäoikeudenmukaisuuden taustalla. Paikallisen kulttuurin ja uskonnon ymmärtämisen voisi äkkiseltään mieltää sosiaalisen toimintakyvyn osa-alueeksi, mutta aineiston kertoman perusteella se näyttäytyy ennen muuta toimintakyvyn holistisen näkökulman kautta, osana käytännöllistä viisautta.

Kaikki operaatioiden toimintaympäristössä elävät ihmiset kokevat stressiä. Käytännössä tämä tarkoittaa, että asiantuntijan olisi edullista tunnistaa stressin merkit itsensä lisäksi myös toisessa ihmisessä. Äärimmäisen stressaavassa, jopa henkeä uhkaavassa tilanteessa ihmisten käyttäytyminen voidaan jaotella neljään kategoriaan:

- 1) harkitseva ja realistinen käyttäytyminen
- 2) joustamaton ja jäykkä käyttäytyminen, joka ei ota tilanteen vaatimuksia huomioon
- 3) epäitsenäinen käyttäytyminen; seurataan kritiikittömästi muita
- 4) avuton ja passiivinen käyttäytyminen

Stressaavassa tilanteessa oleellisinta on ihmisen henkilökohtainen kokemus siitä, voiko hän selvitä tilanteesta; mikäli yksilö kokee, ettei selviytyminen ole mahdollista, on lamaantumisen riski suuri. Paniikin esiintyminen on todennäköisintä silloin, kun ihminen tiedostaa vain yhden pakotien tilanteesta ja huomaa sen sulkeutuvan. Vanhemmat ihmiset, joiden fyysinen toimintakyky on heikentynyt, kokevat selviytymismahdollisuutensa nuorempia huonoimmiksi. (Vapaavuori & Sorsa 2001, Liite 1, s.1—3.) Yleisesti toimintakyvyn kannalta keskeistä on, että sekä asiantuntijoilla että paikallisilla ihmisillä olisi pyrkimys nähdä, että tilanteista selvitään.

Ihmisen toipumiskykyä traumaattisista ja vaikeista asioista usein myös aliarvioidaan (Ojanen 2011, 189) ja kun puhutaan operaatioiden paikallisesta omistajuudesta, nousee tärkeäksi keskustelun teemaksi asiantuntijan kyky uskoa paikallisen ihmisen toimijuuteen ja tukea sitä. Asiantuntijoiden kertoman perusteella monet missioiden tavoitteista puhuttelevat ihmisen teknistä järkeä käytännöllisen sijaan, jolloin katsominen kärsimyksen ohi ja paperille määriteltyjen tavoitteiden oikein suorittaminen voidaan nähdä tehtävän onnistuneena toteutuksena. Havainnot siitä, että raporteissa oli edellytetty kaunisteltavan operaatiossa koettua totuutta tai siitä, että operaatiossa toteutettiin hankkeita, joita paikalliset eivät halunneet tai tarvinneet, mutta jotka vastasivat missiolle kirjattuja tavoitteita, tukevat huomiota siitä, että tekemistä operaatioarjessa saattaa ohjata käytännöllisen järjen sijaan tekninen järki. Sekin, että voi kokea pääsevänsä stressaavasta ja mahdottomalta tuntuvasta tilanteesta suorittamalla jotain proseduuria, on keino selviytyä. Näin erityisesti silloin, jos asiaan ei kiinnitetä huomiota eikä tilannekohtaista harkintaa käytetä.

Onko Euroopan unionin siviilikriisinhallinta vaikuttavuuden tavoittelun näkökulmasta liian kiinni Heideggerin tarkoittamassa ”puitteessa” (Gestell), joka määrää koko länsimaista elämää pelkistäen maailman hallittaviksi ja hyödyllisiksi resursseiksi? Puite tarkoittaa vuosituhansien kuluessa kulttuuriimme sisäistynyttä maailmakuvaa, ei mitä tahansa helposti muokattavaa asenne- tai mielipi-

deympäristöä. Voi kysyä, onko suhteemme olemiseen ajattelevan sijaan laskeva, kalkyloiva? Nykypuheessa, kun sivistys rinnastetaan suorituskyykyyn ja tuottavaan osaamiseen, tuntuu se kiinnittävän puitteeseen entistä voimakkaammin. Levinasia seuraten, olisi ihmisen alituisesti havahduttava kysymään, missä ajassa ja maailmassa oikeastaan elää (Toiskallio 2016b, 44, 59.) Maailmankuvan ja tilannetietoisuuden risteyksen hahmottamisella voisi mahdollisesti saada näkyväksi yhden merkittävimmistä siviilikriisinhallintaoperaatioiden vaikuttavuuden taustalla vaikuttavista voimista, operaatioiden kaikilla tasoilla.

5.3 Ristiriitoja, silleen jättämistä

Muutamat asiantuntijat olivat erityisen turhautuneita korruption määrään ja yleiseen asioiden tilaan; koettiin, että nähtiin kehityskohteita, mutta syystä tai toisesta niihin ei voitu vaikuttaa. Toimintakyky perustuu yksilön henkilökohtaiseen, omatunnon punnitsemaan ratkaisuun, josta ei voi sysätä vastuuta ulkoisille normeille tai rakenteille (Toiskallio 2016b, 48). Tämän vuoksi havaittu ristiriita on ollut asiantuntijalle myös omatunnon kysymys ja haastanut toimintakyvyn erityisen konkreettisella tavalla. Valtavan tavaramäärän lahjoittaminen tuntui väärältä tavalta vaikuttaa, koska sen ei nähty johtavan hyvään vaan ainoastaan epärehellisen toiminnan ruokkimiseen ja jatkumiseen.

’Tavaran jakaminen’, kuten asiantuntijat toiminnan kuvasivat, ei kuitenkaan ole mustavalkoisesti väärin. Vaikka monissa asiantuntijoita operaatioihin lähettävissä valtioissa korruptio ymmärretään rikkeenä neutraaliuteen pyrkivää byrokraattista hallintomallia kohtaan, on nähtävissä, että onnistuneissa kriisinhallintaoperaatioissa on poliittisen tunnustuksen lisäksi tarvittu paikallisen eliitin materiaalisin hyvinvoinnin ja statuksen nostamista (Remmert 2016, 6, 22—23). Asetelman voi nähdä haasteena suhteessa sekä mandaatin että paikallisen omistajuuden tulkintaan. Myös Gilles Deleuze muistuttaa, että aina ei ole viisasta pyrkiä etsimään ongelmaan rationaalisesti oikeaa ratkaisua. Ennemminkin on syytä kysyä, onko kyseessä todella ongelma, joka vaatii ratkaisua vai onko näennäisen ongelman taustalla pyrkimys ajaa piilotettuja päämääriä? Asiat ovat aina sekä oikein että väärin, samoin ihminen on samanaikaisesti hyvä ja paha. (Huhtinen 2010, 57.)

Asiantuntijat saattoivat myös toimia osin rajoitetun tilannekuvan varassa tuomitessaan koulutuksen järjestämisen tai tavaran jakamisen tapahtuneen väärin perustein. Silti huoli paikallisesta avun ja tuen todellisesta tarpeesta oli kuitenkin varmasti aiheellinen. Moni asiantuntija kertoi varsin ohuista suhteista paikalliseen väestöön ja heidän arkeensa; yhteistä, jaettua yhteisöä ei ollut. Tämä

puolestaan tarkoittaa operaation kannalta asiantuntijan toimintakyvyn rakentumiselle heikkoa maaperää. Yksilön toimintakyky ja ”tietämisen prosessi” kehittyy sosiaalisesti, vuorovaikutuksessa yhteisön elämänmuodon, käytäntöjen ja kulttuurin kanssa (Toiskallio 2001, 446) ja paikallisten kanssa jaetun yhteisön puuttuessa jää tietämiseen ja tilannekuvaan väistämättä työn onnistumisen kannalta merkittäviä aukkoja.

Postmoderni yhteiskunta, jonka viitekehyksessä siviilikriisinhallinnan operaatioita suunnitellaan, ei ole ristiriidaton sekään. Yksin globaali markkinatalous liikkeineen aiheuttaa ilman sotaa tai muuta yhteiskunnan perustaa horjuttavaa kriisiäkin jokaisen ihmisen arkeen jatkuvaa muutosta, maailman pysymättömyyttä ja kiinteiden perusteiden ravistelua. Toisaalta kansainvälinen kauppa tarvitsee rauhaa – ilman taloutta olisi politiikka nykyistä sotaishampaa. Tässä ajassa kuvaamme lähes kaikkea verkoston metaforalla ja absolutismin kieltävä verkosto tekee kaikesta suhteellista. Verkosto ei sulje ketään sisälleen eikä ketään pois, se on rajaton. (Huhtinen 2010, 54, 58.) Loputon toisin tekemisen mahdollisuus ja valinta-avaruus uhkaa pudottaa ihan jokaisen toimijan jokaisessa teossaan tilanteisiin, joissa oma eheys murtuu. Mikään ei ole varmaa. Maailma tuntuu tietoyhteiskunnan informaatiotulvan myötä räjähtävän käsiin, muuttuvan keinoitekoiseksi ja pakottavan ihmiset yksilöllistymään, etsimään jatkuvasti uusia varmuuksia itselle ja muille. (Toiskallio 2001, 449—456.)

Riskiyhteiskuntateoreetikko Beckin mukaan olemme tulossa tilanteeseen, jossa yksilön lisäksi valtion, lain ja politiikan käsitteet tulisi määritellä uudelleen; aiemmin kategoriset periaatteet, kuten kollektiivisuus, alueellisuus ja rajallisuus korvautuvat järjestelmällä, jossa yksilöllistymisen ja globalisoitumisen välissä ei ole mitään. Niinpä *orientoituminen* on yhä tärkeämpi osa ihmisen toimintakykyä. (Toiskallio 2001, 449—459.) Vaikka organisaatio olisi kuinka tarkoin ”manageroitu”, ei siitä voida ihmisyyttä koskaan poistaa. Oleellista on asennoitua niin, että ymmärtää muille tapahtuvan epäonnen voivan käydä myös itselle – länsimainen ihminen on tottunut pakenemaan todellisuutta silloin, kun se käy liian ahdistavaksi. (Huhtinen, 2010, 53, 63.) On itsestään selvää, että todellisuudelta ei siviilikriisinhallintaoperaatiossa tule pyrkiä pakoon.

Ristiriidat aiheuttavat ihmiselle stressiä, jonka jokainen yksilö kokee ja käsittelee eri tavoin. Haastatellut asiantuntijat arvioivat stressin merkityksen keskeiseksi taustatekijäksi toimintakyvyn operaatioissa. Pitkittyessään stressin on havaittu vaikuttavan sekä ihmisen tilannetietoisuuteen että päätöksentekokykyyn, myös riskinotto kasvaa (esim. Vapaavuori & Sorsa 2001). Toimintakyvyn kehittämisen kannalta on tarpeellista ajatella käännetyn intentionaalisuuden suunnasta ja olla aset-

tamatta keskiöön kaiken suvereenisti hallitsevaa yksilöä (Toiskallio 2016b, 51). Käytännön kokemus on, että stressaantuneet ihmiset pyrkivät ”ottamaan tilanteen hallintaan” rakentamalla suorituskyykyään: joku opettelee vimmaisesti erilaisia järjestelmiä tai sääntöjä, joihin tukeutua, toinen harjoittelee kehonsa fyysisen suorituskyyvyn rajoilla. Yhteistä näille ilmiölle on tilannetietoisuuden kadottaminen – kehittäväksi tarkoitettu toiminta lisää elimistön kokemaa kokonaiskuormaa heikentäen toimintakyykyä. Rivien välistä saattoi lukea, että tämä ilmiö on olemassa myös operaatioarjessa. Tilanne halutaan ”pitää hallinnassa” ja siksi itsetuntemuksen ja sitä kautta stressinhallinnan kehittäminen näyttäisi olevan merkittävä yksittäinen asia asiantuntijan toimintakyyvyn taustalla.

Toisaalta, rakentaakseen toimintakyykyään suorituskyyvyn sijaan, voisi asiantuntija hyötyä *silleen jättämisen* käsitteen aivan pinnallisen tason tarkastelusta. Silleen jättäminen (Gelassenheit), joka on Martin Heideggerin myöhäistuotannon tunnetuimpia käsitteitä kiinnittäen huomion teknologian ja ajattelun yhteiseloön maailmassa, jossa ihminen on yhä enenevässä määrin juureton. Heidegger ei ehdota teknologian hylkäämistä vaan korostaa ajattelun merkitystä ja myös sen näkemistä, ettei teknologinen toimintamalli ole ainoa oikea tie maailmassa toimimiseen. Käsite on moniulotteinen ja siitä keskustellaan myös kristilliseen mystiikkaan sekä zen-buddhismiin liittäen. (Kupiainen 2002, 7—9.) Näin ollen tässä yhteydessä yksinkertaistan ja esitän huomion kiinnittämistä siihen, että ihmisen on mahdollista kadottaa teknologiaväritteisessä maailmassa kyykinsä ajatella.

Heidegger sanoo, että jätämme ajattelukyykymme kesannolle juuri ajattelemattomuuttamme ja että vain sellainen alusta voi olla kesannolla, missä on kasvun mahdollisuus. Ajattelemisen voi nähdä kahdella tapaa: laskevana ja mietiskelevänä. Laskeva ajattelu ryntäilee mahdollisuuksista toiseen jatkuvasti päämäärätietoisesti kalkyloiden – se ei ole koskaan hiljaa eikä tule mietiskeleväksi. Mietiskelevä ajattelu vaatii erityistä harjoittelua, koska se edellyttää ihmiseltä sellaiselle antautumista, mikä ei aluksi näytä sopivan kuvaan lainkaan. (Heidegger 1959/2002, 13—28.) Tällaisen ajattelun voi nähdä heijastuvan käytännössä erityisesti toimintakyyvyn sosiaaliseen ja eettiseen ulottuvuuteen.

Ajattelemattomuus on ihmiselle nykyajassa helppo valinta, koska maailmassa pääsee ja mahtuu kaikkialle ja tiedon äärelle pyritään löytämään aina nopein ja halvin tie. Kun tiedon äärelle päästään, on sieltä yhtä nopea tie myös ulos. Heidegger ajattelee nykyihmisen olevan *paossa ajattelemista*, mikä tarkoittaa myös sitä, ettei ihminen halua nähdä ajattelemattomuuttaan eikä varsinkaan myöntää sitä. Ennemminkin oikeastaan kiellämme pakenevamme ajattelemista. Voimme kuitenkin valita toimia toisin: on mahdollista käyttää teknisiä objekteja kuitenkin olematta niiden vallassa

kyeten päästämään niistä milloin tahansa irti, jos tiedostamme mietiskelevän ajattelun merkityksen ja uskallamme myös toteuttaa sitä. (Heidegger 1959/2002, 13—28.) Teknisenä välineenä voi tässä yhteydessä nähdä myös mission mandaatin ja proseduurit; oikeassa kohdassa ajattelu ja toiminnan soveltaminen voi tukea operaation tavoitteita merkittävällä tavalla, kuten edellä on asiantuntijoiden kertomien käytännön esimerkkien perusteella huomattu.

Silleen jättämistä voi harjoitella, mutta se ei ole konkreettinen työkalu, jonka voisi varastoida ja ottaa tarvittaessa ottaa käyttöön. Silleen jättäminen tapahtuu vuorovaikutuksessa muiden ihmisten kanssa, siinä ymmärryksessä, että usein jotakin tapahtuu juuri siksi, että jotakin ei oleteta tapahtuvan. Silleen jättämistä voi ajatella myös asennoitumalla tilanteessa niin, että ”myös minulle voisi käydä noin”. (Huhtinen 2010, 62—63.) Tämän tutkimuksen kontekstissa ajattelen, että silleen jättämisen tarkastelu peilaisi ihmisen näkemiseen järjestelmien takaa. Rohkeaa ajattelua ja ajatusten vaihtoa siitä, mikä olisi sellainen inhimillinen jalansija, johon paikallinen ihminen voisi kriisistä toipuessaan kiinnittyä ja juurtua.

6 PERUSKURSSIN VAIKUTTAVUUDESTA

Siviilikriisinhallinnan peruskurssin tavoite on antaa osallistujalle valmiudet toimia kaikissa niissä operaatioissa, joihin Suomi asiantuntijoita lähettää. Tämän tutkimuksen tehtävänä oli selvittää, tuottaako kurssi sellaista toimintakykyä, jota operaatiossa tarvitaan. Tässä luvussa esittelen aineiston ja teorian yhdessä lukemisen äärellä tutkimuskysymyksiin löytämiäni vastauksia sekä uusia kysymyksiä, käytännönläheisessä tutkimusotteessa pitäytyen. Tarkastelun keskiössä on tätä tutkimusta varten haastateltujen asiantuntijoiden omasanaiset kokemukset koulutuksen vaikuttavuudesta toimintakykyensä operaatiossa.

Toimintakyky on, kuten edellä todettu, ennen muuta yksilön henkilökohtaista *valmiutta* toimia yksin ja yhdessä monin tavoin kuormittavissa ja monimutkaisissa toimintaympäristöissä; tässä tutkimuksessa siviilikriisinhallinnan kontekstissa. Mitä monimutkaisemmaksi valmiuden vaatimukset käyvät, sitä hankalampi niihin on kouluttautua. (Ks. Kangas 2010, 112.) Toisaalta, yleisesti koulutuksen vaikuttavuuden arvioinnin perusongelmana on havaittu, että mikään tutkimus ei kykene aukottomasti osoittamaan, mikä koulutuksessa toimii ja mikä ei – eikä tulokselliselle koulutukselle voida asettaa arvoista riippumattomia kriteereitä (Raivola 2000a, 16, 2000b). Siksi tutkimusongelmaa lähestyttiin tässä tutkimuksessa toimintakyvyn teoriaan tukeutuen.

Luvun lopuksi nostan esiin muutamia konkreettisia kehitysehdotuksia, jotka kuuluivat aineistosta läpi. Tässä yhteydessä on vielä paikallaan todeta, että huomioni perustuvat tämän tutkimuksen äärellä tekemiini havaintoihin – en ole osallistunut siviilikriisinhallinnan peruskurssille enkä palvellut siviilikriisinhallintaoperaatiossa.

6.1 Peruskurssi täyttää tehtävänsä hyvin

Mä muistan vaan sen, että kun kävin sen kurssin aikanaan, mä olin niinku tyytyväinen. Mä muistan sen tunteen. (H4)

Kokonaisuutena kaikki tähän tutkimukseen haastatellut asiantuntijat olivat tyytyväisiä sekä CMC Finlandin antamaan siviilikriisinhallinnan peruskurssiin että organisaation toimintaan kokonaisuutena. Sisällöltään siviilikriisinhallinnan peruskurssi on tätä tutkimusta varten kerätyn aineiston perusteella relevantti suhteessa operaatioympäristössä koettuun tarpeeseen. Sama ja yhteinen koulutus kaikille taustasta tai tulevasta tehtävästä riippumatta koettiin arvokkaana; asiantuntijat kokivat oppivansa kouluttajien fasilitoimien tilanteiden lisäksi paljon myös toisiltaan.

On tyypillistä, että ihminen osaa tunnistaa hetken, jolloin on oppinut jotain teknistä – niin tässäkin yhteydessä. Käytännön asiat, kuten nelivetoautolla ajaminen, selviytyminen uhkaavasta (hostile) tilanteesta osattiin yhdistää peruskurssilla opittuun ja nähtiin omaa toimintakykyä operaatiossa vahvistavana. Toisaalta esimerkiksi viestintävälineiden käyttö tunnistettiin joko kurssilla opituksi tai aikaisemmassa ammatissa opituksi taidoksi. Muutama haastateltava osasi yhdistää myös ei-teknistä oppimistaan peruskurssiin – tästä esimerkkinä havainnot eri ammattiryhmien erilaisista tavoista ymmärtää ja tulkita kaikille sama tilanne.

Tutkimuskysymysten äärellä haastateltavat pohtivat yksilölle ennen siviilikriisinhallinnan peruskurssille hakeutumista kertynyttä osaamista ja sen merkitystä sekä kurssilla oppimiseen että toimintakykyyn operaatiossa. Yksilön ammatillisen taustan nähtiin vaikuttavan vahvasti, mutta myös suomalainen koulutusjärjestelmä ja kulttuuritausta nähtiin merkittävänä taustavaikuttajana sille, kuinka yksilö asettaa itsensä siviilikriisinhallinnan kontekstiin ja mitä hän toimillaan haluaa saavuttaa.

Mulla tuli tästä vaan mieleen se, että jos nyt jätetään tää CMC:n koulutus ja mis-iokoulutus kokonaan huomiotta, ni meidän niinku suomalainen yleinen koulutusjärjestelmä ja suomalainen niinku kulttuuritausta, niin se on omiaan antamaan hyvää toimintakykyä näissä kansainvälisissä kriisinhallintatehtävissä. (H5)

Yleisesti pohjoismaista näkemystä kriisinhallintatehtävien hoitamisesta pidettiin selkeänä ja tarkoituksenmukaisena. Kukaan ei suoraan käyttänyt sanaa *sydämen sivistys* (civility), mutta sen merkityksestä puhuttiin; itsetuntemus ja ihmistuntemus ovat sen taustalla keskeisiä. Sydämen sivistys on ystävällisyyden ja hyväntahtoisuuden ohella vielä jotakin enemmän – se kietoo sisäänsä myös itsehillinnän ja tahdikkuuden. Sydämen sivistys perustuu kolmeen asiaan: kykyyn ottaa muut ihmiset huomioon, kulttuurillista opittuihin, yhteiselämää helpottaviin ja kohteliaisiin tapoihin sekä ennen muuta kiinnostukseen ja haluun eläytyä toisen ihmisen tarpeisiin ja toiveisiin. Myös toisen kunnioittaminen ja tunnustus ovat sydämen sivistykseen liittyviä ominaisuuksia. (Ojanen 2011, 214—

216.) Yksinkertaistaen voi sanoa, että toimintakyky näkyy operaatioarjessa myös asiantuntijan kulttuuristaan pohjautuvana sydämen sivistyksenä, jota koulutuksessa tuettiin useamman paikallista toimintaympäristöä ja sen tapoja ja kulttuuria käsittelevän teeman tarkastelun kautta.

Käytännön asiat, kuten mihin ottaa ongelmatilanteissa yhteyttä tai kuinka toimia uhkaavassa tilanteessa, koettiin tarpeellisiksi ja toimintakykyä tukeviksi. Samoin riskianalyysien tekemistä koulutuksessa kiiteltiin, koska harjoittelun hyödyt tunnistettiin operaatiossa. Stressi oli yksi merkittävimmistä toimintakyvyn taustavaikuttajista asiantuntijoiden kokemuksen mukaan; he eivät eritelleet, kuinka stressinhallintaa oli peruskurssilla koulutettu, mutta se, että ”tiesin, että osaan tarvittaessa toimia, koska Kuopiossa sanottiin” esiintyi haastateltavien puheissa useamman kerran jossain muodossa. Stress Management nostettiin myös peruskurssin teemalistalta (liite 2) esiin kaikkien haastateltavien toimesta tärkeänä teemana.

Pitkien päivien ehkä yks tarkoitus on, tai ei ollut vaan se, että saadaan mahdollisimman paljon asioita käytyä läpi, vaan sitä jaksamista testattiin. Palaako pinna, miten sä käyttäydyt siinä, kun pitkän päivän jälkeen joudut vielä jonku perkeleen projektiryhmän kanssa jotain juttua vielä illalla vääntämään – ja sit se, että menään vielä pubiin ja otetaan pari. (H3)

Jokaisen asiantuntijan sosiaalisen ja eettisen toimintakyvyn merkitys kokonaisuudessa nähtiin ensiarvoisen tärkeänä ja siksi koulutuksen aikainen pienryhmätyöskentely koettiin erityisen arvokkaana. Ongelmien määrittely ja ratkaiseminen eri taustaisten ihmisten kanssa myös väsyneenä, pitkän päivän päätteeksi, oli tärkeä kokemus. Yleisesti ottaen se, että kurssilla joutui venymään oman mukavuusalueensa rajoille eri tavoin ja sopeutumaan uusiin tilanteisiin koettiin tarpeelliseksi operaatiossa onnistumisen kannalta.

6.2 Lisää yhdessä tekemistä ja oppimista

Aikaisemmassa tutkimuksessa on havaittu peruskurssin haasteena olevan sen yleisluonteisuus; voidakseen ymmärtää muita, tulisi ymmärtää omaa toimenkuvaa ja roolia operaatiossa, mikä ei yleensä peruskurssivaiheessa ole vielä mahdollista (Ylitalo, Penttinen, Henriksson & Jukarainen 2009, 20). Asetelma tuli esille tämänkin tutkimuksen äärellä, mutta yleisluonteisuus nähtiin ennen muuta voimavarana, josta voisi ammentaa enemmän. Eräs haastateltavistani oli kiinnittänyt erityistä huomiota ammatillisten taustojen erilaisuuteen ja koki sen rikkautena: voidakseen parantaa *valmiuksiaan*, ei koulutusvaiheessa asioiden tulisikaan olla liian itsestään selviä. Koska jokainen

asiantuntija on operaatiossa uuden edessä, toivottiin erilaisuuden ymmärtämisen ohella, että sitä, mitä kaikkea asiantuntijoilla on *yhteistä*, tuotaisiin nykyistä ponnekkaammin näkyviin.

Jo nyt hyväksi ja tarkoituksenmukaiseksi koetun siviilikriisinhallinnan peruskurssin viilaaminen siten, että kokonaisuus tukisi sosiaalisen ja eettisen toimintakyvyn vahvistumista, voisi tuoda lisää kaivattua osaamista operaatiossa. Tässä tutkimuksessa kävi selkeästi ilmi, ettei aikaisemman ammattinsa perustella peruskursseille ja tehtäviin valittujen asiantuntijoiden ollut kaikissa tilanteissa luontevaa löytää yhteistä, tilanteeseen ja mandaatin raameihin sopivaa ammatillista identiteettiä.

Käytännön esimerkkinä yhteistä määrittelyä kaipaavasta käsitteestä nostan edelleen komentoketjun, johon edellä viittasin useampaan kertaan. Tämän tutkimuksen äärellä olen huomioinut, että komentoketjun merkitys on eri ammattitaitaisille ihmisille varsin erilainen. Näkemysten äärilaidoissa näkyi tarkkaan sääntöjä noudattava sotilas ja tilanteessa improvisoiva siviili. Juuri siviilikriisinhallintaoperaatioihin soveltuva käsitys komentoketjusta lienee jotakin näiden äärilaitojen välistä. Toisaalta kansainvälisessä toimintaympäristössä käsitys vallasta vaihtelee, jolloin koulutuksen aikainen moniammatillinen ja mieluusti myös monikansallinen pienryhmätyöskentely nousee oppimisen kannalta erityisen merkittävään rooliin. Eräs haastateltavista kaipasi koulutustilanteisiin ja keskusteluihin myös kansalaisjärjestöjen edustajia, joiden toiminta on toimialueella merkityksellistä tuntea.

Yleisesti ottaen peruskurssille kaivattiin keskustelua – asia sanottiin joko suoraan tai se tuli näkyväksi operaatioarjessa koettujen ongelmien kuvausten kautta. Kun ajatellaan toimintakyvyn olevan nimenomaan valmiutta toimia yllättävissä tilanteissa, tulisi koulutuksessa luoda rohkeasti uusia näkökulmia hakevien keskustelujen paikkoja, joissa eri taustaisten asiantuntijoiden näkemykset ja käsitykset tulevat näkyviin. Tällaisten keskustelujen teemoiksi voisi olla tarkoituksenmukaista etsiä enenevissä määrin sellaisia asetelmia, joissa oikean ja väärän erottaminen ei ole yksinkertaista millään metodilla. Pohdittaisiin, kenen etuja kulloisessakin tilanteessa jollain itsestään selvältä tuntuvalla ratkaisulla tulisi ajaneeksi ja mikä on yksittäisen päätöksen ja yksilön merkitys kokonaisuudessa. Toisaalta keskustelun äärellä voi halutessaan reflektoida omaa suhtautumistaan erilaisiin näkemyksiin, aikapaineeseen ja tilanteen epämääräisyyteen.

Kuten edellä totesin, infoähky tuli esille asiantuntijoiden puheessa sekä hyvänä, mutta myös kehitettävänä asiana. Muutama olisi ollut valmis tarttumaan itseopiskelumateriaaliin ennen kurssin al-

kua selvittääkseen itselleen tuntemattomia teemoja, kyetäkseen paremmin osallistumaan keskusteluun aiheesta. Näin ollen joitain yleisiä asioita voisi olla tarjolla verkkokurssina ennen lähiopetusjaksoa, jolloin valittuihin teemoihin voisi uppoutua lähiopetuksessa syvällisemmin. Osallistujia voisi myös aktivoida tuomaan keskusteluihin jo valmiiksi taustoittamiaan teemoja.

Yleisiä aiheita, joista sosiaalisen ja eettisen toimintakyvyn äärellä voisi olla asiantuntijoille hyötyä, olisi ymmärrys tilannetietoisuuden rakentumisesta omassa ryhmässä, kansainvälisessä ryhmässä tai suhteessa paikallisiin ihmisiin. Asioiden painotuksia tarkastelemalla voisi tuottaa peruskurssin osallistujille kokemuksen siitä, että asiantuntijuus nykyaikaisissa siviilikriisinhallintaoperaatiossa merkitsee ennen muuta toimintakykyä, valmiutta, jonka rakentamisesta yksilö on itse vastuussa. Keskeistä tällaisen valmiuden rakentamisessa on oppimaan oppiminen, jonka asiantuntijoiden tavallisesti yli 30 vuoden ikään peilaten tarkoittaa omien käsitysten ravistelua tiedon rakentumisesta, koulutuksesta ja oppijan omasta roolista oppimisensa äärellä.

Haastattelutilanteiden lopussa tarjosin asiantuntijoille mahdollisuutta ottaa puheeksi teemoja, joista ei vielä oltu puhuttu (ks. Liite 2). Muutama asiantuntija otti tässä yhteydessä puheeksi peruskurssin jälkeisen, operaatiokohtaisen Pre-deployment -koulutuksen, jonka kriittistä tarkastelua toivottiin. Käytännön ongelmina nähtiin esimerkiksi projektityökalujen epäsoveliaisuus operaation tarpeisiin ja kohdattuihin tilanteisiin. Koettiin, että tällaisissa tilanteissa projektin tavoitteiden määrittäminen ja mittaaminen olivat vaikeita toteuttaa, ja siksi ongelmien ratkaisemiseen toivottiin linjauksia jo koulutusvaiheessa. Myös toimintamalleja tilanteeseen, jossa todellisuus on kaukana mission tavoitteista, kaivattiin. Lisäksi konkreettisenä käytännön osaamistarpeena nähtiin kyky kirjoittaa tarkoituksenmukaisia raportteja.

6.3 Mitä tekisin nyt toisin?

Rajatakseni tutkimusasetelmaani hallittavissa olevaan viitekehykseen, valitsin tämän tutkimuksen keskiöön aineiston lukemisen yhdessä toimintakyvyn teorian kanssa; keskeisenä havaintona se, että vahvistamalla oppijan sosiaalista ja eettistä toimintakykyä, voitaisiin parantaa operaatioiden vaikuttavuuden edellytyksiä. Tässä alaluvussa tuon vielä esiin huomioita, joita aineiston analyysin äärellä tein, mutta joihin en rajauksen vuoksi perehtynyt raportissa tarkemmin.

Koulutuksen vaikuttavuuden näkökulmasta, tulisi tämän aineiston perusteella tarkastella kouluttajan ja oppijan välistä suhdetta tarkemmin. Asiantuntijat olivat yleisesti tyytyväisiä saamaansa koulutukseen, mutta puhuivat infoähkystä ja kalvosulkeisista sekä ryhmäkeskusteluista. He eivät puhuneet suhteestaan kouluttajiin. Rivien välissä paistaa kysymys peruskurssin pedagogisesta mallista ja oppijan osallistamisesta: kumpaa peruskurssi on enemmän, hyvin järjestetty koulutustapahtuma vai ajanjakso, joka mahdollistaa oppimisen? Keskeinen kysymys koulutuksen vaikuttavuuden taustalla on, nähdäänkö koulutus osana itseään kehittävää järjestelmää, jonka tavoitteena on muuttaa todellisuutta (vrt. Toiskallio 1998b, 7) vai onko koulutustapahtuma luonteeltaan toteuttavaa ja järjestettyä? Entä mitä oppija tekee – ”käykö” hän kurssin vai opetteleeko tietoisesti uutta?

Aineiston, joka toki ei ollut niin kattava, että havaintoa voisi yleistää, perusteella kurssista piirtyy vaikutelma front end -tyyppisestä koulutuksesta, joka ”käydään” ennen operaatioon hakeutumista. Oppijoiden yli 30 vuoden ikä antaa viitteitä siitä, että heidän kokemuksensa koulutuksesta painottuvat enemmän tai vähemmän autoritäärisen opettajan johtamiin tilanteisiin, joissa oppijalle on varattu kuuntelijan rooli. Toisin päin ajateltuna, on mahdollista, että oppija olettaa, että peruskurssi tuleekin ”käydä” – onhan operaatiossa tarvittava ammattitaito jo kurssille valittaessa hankittu ja sen pätevyys tarkistettu. Aikuinen on selektiivinen oppija (Illeris 2005, 87–100) eikä välttämättä osaa kuunteluoppilaan roolista käsin tarttua kaikkeen tarvitsemaansa tietoon. Tarkempi hyväksi koettujen ryhmäkeskustelujen sisältöön ja dynamiikkaan kohdistuva tarkastelu olisi kurssin vaikuttavuuden arvioinnin kannalta voinut tuoda lisäarvoa. Toisaalta se, kuinka asiantuntija kuvaa oman oppimisensa ohjaamista kurssilla, olisi kiinnostavaa.

Koska aikaisempi koulutus ja ammatti vaikuttivat niin monin tavoin haastateltavien havaintoihin ja tulkintoihin toimintakyvystään operaatiossa, olisi kiinnostavaa tietää tarkemmin, kuinka asiantuntijat määrittelisivät siviilikriisinhallinnan asiantuntijan identiteetin? Identiteettiä kuvaavan vastauksen olisi voinut saada käytännössä kysymällä esimerkiksi *kerro, kuka sinä olet ja keitä te olette*. (Ks. esim. Aalto 2016, 29.) Tämän kysymyksen avulla olisi voinut saada viitteitä siitä, mitä tulisi huomioda, kun koulutuksella halutaan vaikuttaa asiantuntijan eettiseen toimintakykyyn. Toisaalta, identiteetin liittyessä koko yhteisön arvoihin ja ihanteisiin (vrt. Aalto 2016, 29), voi samalla odottaa vaikutettavan myös sosiaaliseen toimintakykyyn ja yleisesti eri taustaisten asiantuntijoiden ryhmäytymiseen kaikille uudessa kontekstissa.

Itsetuntemuksen merkitys toimintakyvyille tuli tässä tutkimuksessa esiin monin tavoin. Kun toimintakyvyssä on pohjimmiltaan kysymys henkilökohtaisesta valmiudesta, tarkoittaa sen rakentaminen

myös rehellistä omien motiivien tarkastelua; kiinnostavaa lisätietoa toisi myös kysymys, *miksi* asiantuntija on hakeutunut siviilikriisinhallintatehtäviin? Onko päämotiivi hankkia uusia kokemuksia, kehittyä ammattilaisena, oikeasti auttaa vai mahdollisesti paeta kotimaassa olevia henkilökohtaisia ongelmia? Tässäkin tutkimuksessa (ks. luku 4, vrt. Ylitalo, Penttinen, Henriksson & Jukarainen 2009, 21—22) kävi ilmi, että ”mission junky” -tyyppinen ryhmä, joka liikkuu operaatiosta toiseen ja turtuu tehtäviinsä kansainvälisen toiminnan akvaariotodellisuudessa, aiheutti ongelmia sekä sosiaalisen toimintakyvyn että operaation vaikuttavuuden näkökulmista.

Stressin kokemus tai sen ilmeneminen läpäisi tässä tutkimuksessa kaikki toimintakyvyn osa-alueet; stressin ymmärtämisen, kuvaamisen ja hallinnan tarkempi tutkiminen voisi tuoda lisäarvoa koulutuksen vaikuttavuuden kehittämiseen. Stressin kokonaisvaltaisempaa ymmärrystä yhdistettynä itse-tuntemukseen voisi saada näkyväksi esimerkiksi narratiiveja tutkimalla; kuinka asiantuntija kuvaa ymmärrystään itsestään tilanteesta? Tässäkin tutkimuksessa olisi voinut esittää suurempia kysymyksiä siitä, mikä juuri kyseistä asiantuntijaa erityisesti stressaa, missä tilanteessa stressinhallinta on pettänyt ja kuinka on oppinut stressiä hallitsemaan. Lisäksi voisi kysyä konkreettisemmin, kuinka asiantuntija oli kompensoinut normaalielämää vähäisempää liikunnan määrää ja kuinka toiminut, kun koti-ikävä iski. Paikallisen omistajuuden vahvistamisen kannalta keskeistä olisi ollut kysyä, kuinka asiantuntija arvioi paikallisen väestön toimintakyvyn ja stressitason vaikutuksen operaatioympäristön kehitykseen.

Orientoitumisesta on tullut koko ajan tärkeämpi osa toimintakykyä. Orientoituminen on ontologiseen uteliaisuuteen perustuvaa toimintaa, itsen paikantamista suhteessa maailmaan tai sen osaan. Näin ollen, toimintakyvyn kehittymistä tavoitellessa, on koulutuksen suunnittelussa ja toteutuksessa oleellista tiedostaa ”valmiin tiedon siirtämisen” seuraukset oppijan mielelle. Freire puhuu mielen byrokratisoitumisesta, joka tekee sekä kouluttajasta että oppijasta ”puhtaan metodologisin”, kaavoja seuraavan ja ”tietoa välittävän”, usein todella tehokkaan suorittajan. Käytännössä mielen byrokratisoituminen ilmenee oppijan hankaluutena sietää sellaista koulutusta, joka ilmentää todellisuuden monimutkaisuutta tai ristiriitaisuuksia, eikä tarjoa selkeitä malleja tai tietoa. Ihminen voi siis olla varsin tehokas suorittaja olematta vuorovaikutuksessa fyysisen, sosiaalisen ja kulttuurisen ympäristönsä kanssa – ymmärtämättä tapahtumien, ilmiöiden tai omien tekemisiensä merkitystä. Suorittaja on valmiiden suunnitelmien läpiviejä ja samaan aikaan toimintakyvytön. (Toiskallio 2001, 453—463.) Mitä se tarkoittaa yksilön toimintakyvylle, jos peruskurssi *käydään suorittajan*?

Kouluttajilla on peruskurssilla ilmeisen merkittävä rooli, jolloin kiinnostavaa olisi tarkastella peruskurssia myös kouluttajien näkökulmasta. Kouluttajien ensisijaisena tehtävänä tulisi nähdä koulutuksen kokonaistavoitteeseen tähtäävien oppimisprosessien edistämisenä; on kyettävä näkemään ero tavoitteen ja prosessin välillä (Toiskallio 1998b, 8). Tätä asetelmaa voisi lähestyä muun muassa kysymällä, *mitä kouluttaja tekee ja mihin hän pyrkii*, kun hän ”kouluttaa”? Kuinka keskeiseksi toimintakyvyn kannalta piirtynyt stressin käsite ja sen hallinta koulutettiin ja millaisia siltoja koulutuksesta rakentui käytäntöön? Entä miten kurssi ja sen osat ovat pedagogisesti rakennettu: onko keskiössä asia vai asiantuntija sekä hänen suhteensa sekä asiaan, kolleegaan että työlle asetettuihin tavoitteisiin? Kuinka asiantuntijan suhde paikallisiin ihmisiin määritellään koulutuksessa? Mikä ero on vaikuttavuuden kannalta sillä, että tekeekö asiantuntija operaatiossa asioita oikein vai tekeekö hän oikeita asioita?

Koulutuksen kehittäminen on jatkuva prosessi ja sen mahdollisuudet ovat rajattomat. Yhdysvaltalainen filosofi Richard Rorty varoittaa pedagogeja ylifilosofoinnista; edes filosofia ei kykene osoittamaan kasvatukselle varmoja perusteita. Filosofiansa Rorty ehdottaa kasvatuksessa varmuuden tavoittelun sijaan edifiointin käsitettä (edification), jota hän käyttää sivistyksen sijaan, ja jolla tarkoittaa konstruointia, uuden ja uusien mahdollisuuksien luovaa tuottamista. Rortyn näkemys kasvatuksesta on, ettei sillä pyritä joskus saavutettavaan lopulliseen täydellisyyteen ja täsmälliseen määriteltävyyteen; jatkuvien uusien avausten ja mahdollisuuksien etsiminen on tärkeämpää. (Toiskallio 2001, 446—447.) Sekä toimintakyvyn ymmärtämisen että siviilikriisinhallinnan peruskurssin kehittämisen äärellä uuden löytämiseen voisi saada työkaluja myös etnografisen tutkimusotteen, toimintatutkimuksen tai Delfoi-menetelmän keinoin.

No ihmisen kohtaaminen on aina ihmisen kohtaamista, että ei siinä mikään koulutus riitä joissain tilanteissa, et se on niinku elämäkokemus, kun vaikuttaa paljon, oma persoona ja sit se pokaan pitäminen. Et se on niinku monen summa mun mielestä. (H3)

On myös mainittava, että tutkimuskysymys olisi ollut syytä muotoilla toisin: sen sijaan, että kysyin, tuottaako koulutus operaatiossa tarvittavaa toimintakykyä kysyisin nyt, *tukeeko* koulutus operaatiossa tarvittavaa toimintakykyä? Sillä lopulta hyvää toimintakykyä ei voi millään elämänalueella saavuttaa ”koulutusta” tehostamalla, vaan kokempohjaista oppimista tukemalla. Toimintakykyisyys voidaan nähdä yksilön refleksiivisyytenä; pyrkimyksenä sekä oman että kyseisen ammatin toiminnan kehittämiseen. (Toiskallio 1998b, 12—13.) Turvallisuus ja hyvä elämä eivät koskaan voi saavuttaa lopullista muotoaan (Toiskallio & Mäkinen 2009, 5) ja vaikka toimintaa kuinka

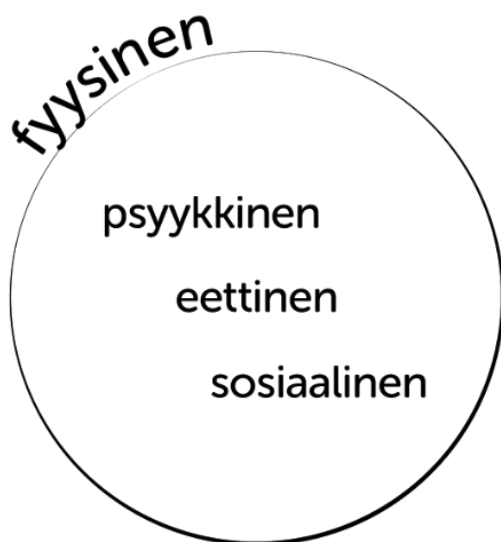
järjestelisi, ei ihmisyyttä voida poistaa organisaatioista koskaan (Huhtinen 2010, 53). Niinpä tämän tutkimuksen valossa, koulutuksen vaikuttavuuden lisääntyminen, tavoitteena aiempaa toimintakykyisempi asiantuntija operaatiossa, tapahtuisi ennen muuta niin, että asiantuntijat valmennettaisiin aiempaa monipuolisemmin *ihmisen* ymmärtämiseen ja kohtaamiseen. Tiedostaen, että asiantuntija on ihminen itsekkin.

7 LOPUKSI

Tämän tutkimuksen tavoitteena oli osallistua keskusteluun siviilikriisinhallinnan koulutuksen kehittämiseksi kuin myös osaltaan vastata ulkoasianministeriön (2009) linjaukseen siitä, että kriisinhallinnan tutkimus- ja kehitystyötä tulisi monipuolistaa. Tutkimuksen tehtävänä oli selvittää, tukeeko CMC Finlandin tarjoama siviilikriisinhallinnan peruskurssi sellaista toimintakykyä, jota asiantuntija operaatiossa tarvitsee. Aikaisempaa tutkimusta, jossa suomalaisen siviilikriisinhallinnan viitekehykseen tuodaan elementtejä sotilaspedagogiikan sekä lentoturvallisuuden kontekstista koulutuksen kehittämisen äärellä, en löytänyt. Nopeasti ajateltuna siviilikriisinhallinnalla, sotilaspedagogiikalla ja kaupallisen matkustajalentoliikenteen turvallisuudella ei tuntuisikaan olevan yhteyttä, mutta ihmistutkimuksen laajempaan yhteyteen kokonaisuus kietoutuu monin tavoin.

Edellä mainituille erityisalueille yhteinen ja samalla merkittävin tekijä on ihminen. Erityisesti sellainen ihminen, joka työskentelee kompleksisissa toimintaympäristöissä, joiden rajoja on vaikea hahmottaa, ja joissa henkilökohtainen vastuunotto on keskeistä. Lisäksi, kun ammatillisesti kaikissa mainituissa ihmiseltä edellytetään sekä rajattua erityisosaamista että kykyä suhteuttaa oma toiminta suurempaan kokonaisuuteen aikapaineessa, oli tutkimuksen asetelma mielekäs ja toimintakyvyn käsitteen nosto tutkimuksen keskiöön perusteltua.

Aloitin tutkimuksen tarkastelemalla toimintakykyä neljän toisensa leikkaavan ympyrän (ks. kuva 4) avulla. Nyt, kun tutkimusprosessi on tältä erää loppusuoralla, hahmottuu toimintakyky minulle yhtenä, kaikki osa-alueet sisäänsä kietovana ympyränä. Tässä kuvassa (kuva 6) ihmisen fyysinen toimintakyky – osa, joka on toimintakykymme perusta – kätkee sisälleen muut ja osa-alueiden rajapinnat ovat käytännössä näkymättömiä. Kuvaa 6 tarkastellessa on oleellista tiedostaa, että tämäkin versio toimintakyvystä on *pysäytyskuva*; toimintakyvyn osa-alueet ovat jatkuvassa liikkeessä ihmisen ollessa vuorovaikutuksessa ympäristönsä kanssa.

Kuva 6: Ihmisen fyysiseen olemukseen kietoutunut toimintakyky (Ruolanto 2017)

Eettinen toimintakyky asuu ihmisen ytimessä ja asetin sen siksi kuvan keskelle. Jos eettinen toimintakyky puuttuu, voi ajatella, että ihmisen keskellä, sydämen välittömässä läheisyydessä on reikä. Tunneälyteoriaan peilaten (esim. Goleman 2009) asetin sosiaalisen toimintakyvyn ulkokehän lähelle, fyysisen ulottuvuuden viereen: sosiaalisen toimintakyvyn kautta muut osa-alueet ikään kuin tulevat ulos ja muiden tulkittavaksi. Fyysinen ja psyykinen ovat kuvassa niin ikään lähellä toisiaan, koska ihmisen fyysinen ja psyykinen hyvinvointi ovat yhteydessä toisiinsa monin tavoin; mieltä ja ruumista ei voi erottaa, kuten aiemmin ennen muuta Toiskallioon tukeutuen sanoin.

Stressin kokemus on merkittävä pysäytyskuvan (ks. kuva 6) heiluttaja: stressi vaikuttaa toimintakyvyn kaikkiin osa-alueisiin ja näyttäytyi tässä tutkimuksessa keskeisimpänä yksittäisistä toimintakykyyn vaikuttavasta tekijöistä. Subjektiiivinen stressin kokemus puolestaan peilaa jälleen takaisin ihmisenä olemiseen. Tutkimuksen rajausten vuoksi tässä yhteydessä piiloon jäänyt paikallisen ihmisen kokemus toimintakyvystään, stressistä sekä tunteista suhteessa käsillä olevaan yhteiskunnalliseen tilanteeseen voisi tuoda peruskurssin suunnittelun taustalle uutta tietoa. Parhaimmillaan syvällisempi ymmärrys paikallisten ihmisten kokemuksista voisi johtaa siihen, että asiantuntija kykenisi antamaan operaatiossa kohtaamalleen ihmiselle tunnustusta – vaikka mitään muuta ei olisi siinä tilanteessa antaa. Tunnustuksen kokeminen voisi puolestaan vahvistaa toivon kokemusta ja pikkuhiljaa maaperää todelliseen kriisistä toipumiseen. Se, kuinka ihmisten välinen tunnustus tai

sen puute vaikuttaa paikallisen yhteiskunnan kehityksen suuntaan, olisi monista eri näkökulmista lähestyttävä, hyödyllinen tutkimushanke.

Toimintakyvyn tutkimisen tarve eri yhteyksissä korostuneet tulevaisuudessa. Euroopan unionin ulko- ja turvallisuuspoliittinen globaalistrategia toteaa maailmassa eletävän eksistentiaalisen kriisin aikoja: toisaalta maailma on entistä verkottuneempi ja monimutkaisempi, toisaalta monenvälisiin sääntöihin perustuva maailmanjärjestys on uhattuna ja vastakkainasettelu korostuu. Kaikki kriisit eivät tapahdu reaali maailmassa vaan erilaiset kyberuhat haastavat tiedon tallentamisen, jakamisen ja saatavuuden turvallisuuden. Kriisien ja konfliktien äärellä pyritään noudattamaan moniulotteista lähestymistapaa, joka hyödyntää kaikkia käytettävissä olevia keinoja ja välineitä. Kansainvälinen ja kansallinen yhteistyö eri toimijoiden kesken korostuu – puhutaan *monenvälisestä* ja *kokonaisvaltaisesta* lähestymistavasta konfliktiin. (European Union 2016.) Tästä syystä asiantuntijan valmius nähdä, mikä kulloinkin on tarkoituksenmukaisin keino tai väline, korostuu entisestään. Toisaalta kyky hyväksyä se, ettei tarkoituksenmukaisuuden arviointi ole aina selkeää eikä varmaa, on myös merkityksellistä.

On havaittu, ettei oman operaation mandaatti aina salli todellisuudessa tarvittavaa toimintaa, mutta että toisen organisaation keinovalikoima olisikin juuri kyseiseen yhteyteen sopiva. Monenvälisessä ja kokonaisvaltaisessa lähestymistavassa ei mandaatin taakse ole enää millään tavoin perusteltua piiloutua. Kiinnostava jatkotutkimusasetelma selvittäisi toimialueella vaikuttavien eri organisaatioiden toimintatapojen eroja sekä siiloutumista. Esimerkiksi: mikä saa ihmiset ylläpitämään siiloja ja kuinka tähän käyttäytymiseen voitaisiin koulutuksella vaikuttaa? Tai toisinpäin, mitä ihmiset tekevät niillä toimialueilla, joissa siiloja ei käytännössä ole ja yhteistyö toimii? Kuinka käytännön hyvää yhteistyötä voidaan mallintaa ja monistaa muihin operaatioihin? Voidaanko jopa löytää jokin malli, jota voitaisiin kouluttaa yhteisesti kaikille toimijoille? Pyrkimys monenväliseen ja kokonaisvaltaiseen kriisinhallintaan merkinnee tulevaisuudessa myös uudenlaisia kansainvälisiä koulutusmalleja.

Peilaan tulevaisuuden näkymiä tämän tutkimuksen aikana tekemiini huomioihin sekä aikaisemmin oppimaani: lentoliikenteen operaatioympäristössä eri organisaatioiden välinen yhteistyö on arkea, sillä yksittäisen lentokoneen ympärille rakentunut verkosto on monimutkainen ja elävä. Näin ollen se on myös haavoittuvainen ja altis ei-toivotulle kehitykselle sekä erilaisille virheille. Tästä syystä erityisesti silloin, kun puhutaan lentoturvallisuuden varmistamisesta, lähdetään siitä perusajatuk-

sesta, että ihminen tekee virheitä eikä ole toimijana niin luotettava kuin haluaisi olla. Vaikka rakennamme erilaisia järjestelmiä ja sopimuksia hallitsemaan tekemistämme, emme aina onnistu saavuttamaan tavoitteitamme. Saatamme jopa aiheuttaa ei-toivotun kehityksen tarkoittaessamme hyvää. Kun keskitymme juuri oman työtehtävämme ympärille rakennettuun järjestelmään, emme aina huomaa tekevämme hallaa yhteiselle tavoitteelle ja siksi yksilön ei-tekeminen osaaminen on viranomaisvaatimusten mukaisessa koulutuksessa niin keskeisessä roolissa (ks. EASA 2016). Siviilikriisinhallinnan kontekstissa tuo yhteinen tavoite on paikallinen omistajuus ja vaikuttavuus.

Monenvälinen ja kokonaisvaltainen kriisinhallinta tarkoittaa käytännössä määrätietoista *suunnanmuutosta*, jossa kriisiin joutuneen yhteiskunnan kehityksen suuntaan vaikutetaan kansainvälisten toimijoiden tilanteenmukaisella interventiolla. Poliittisesti sävyttyneet operaatioiden mandaatit ovat monin tavoin kompromisseja, mutta sillä argumentilla paikallisen vaikuttavuuden ongelmien yksiselitteinen kuittaminen olisi väärin. Kriisistä toipuvan yhteiskunnan integroitumista olemassa oleviin verkostoihin, joissa politiikalla ja diplomatialla on keskeinen rooli, tulee tukea. Asianmukaisesti ammattitaitonsa perusteella tehtävään rekrytoitu asiantuntija tarvitsee tulevaisuuden kriisinhallintatehtävissä myös ymmärrystä siitä, mitä tarkoittaa *olla ihminen* ja miten ihmisen toimintakyky rakentuu ympäristössä, jota kukaan ei voi hallita. Etnografisen tutkimusotteen kautta voisi kysyä, missä määrin tietoisella yksilötason eettisen tai sosiaalisen toimintakyvyn tarkastelulla voi tukea suunnanmuutosta eri yhteyksissä.

Toisaalta, sotilaspedagogiikassa keskeisen pedagogisen johtamisen käsitteen peilaaminen monenvälisen ja kokonaisvaltaisen lähestymistavan tarkasteluun voisi olla hedelmällistä. Yleistäen voi sanoa pedagogisella johtamisella tarkoitettavan jaetun asiantuntijuuden ketterää käyttämistä uutta luovassa organisaatiokulttuurissa kulloinkin agendalla olevan tavoitteen saavuttamiseksi (ks. esim. Tuominen, 2015). Käytännössä pedagoginen johtaminen tarkoittaa sitä, että jokainen yksilö organisaatiossa sitoutuu jakamaan asiantuntijuuttaan sekä antamaan ja vastaanottamaan palautetta osaamisen ja organisaation kehittämisen äärellä. Operaatioarjessa pedagoginen johtaminen voisi tarkoittaa jopa niinkin yksinkertaiselta tuntuvia toimia, kuin esimerkiksi kokous- ja tapaamiskäytäntöjen sekä raporttien kirjoittamisen ja käsittelyn jatkuvaa tarkastelua ja kehittämistä. Mahdollisesti viestinnän tai käyttäytymistieteiden tutkimusalueille sijoittuen, edellä mainittujen käytäntöjen tutkiminen voisi tuoda uutta kiinnostavaa tietoa operaatioiden vaikuttavuuden kehittämiseen. Lisäksi pedagogisen johtamisen äärellä tulee mieleen kysymys siitä, kuinka operaatioarjessa osaamista kehitetään ja johdetaan. Nykytiedolla työssä oppimisen merkitystä ei voine toimintakyvyn kehittämisenkään äärellä sivuuttaa.

Tämän tutkimuksen viitekehyksenä oli kymmenen lähipäivän mittainen siviilikriisinhallinnan peruskurssi. Peruskurssi koettiin relevanttina tarkoitukseensa: ollaan tilanteessa, jossa hyvää halutaan kehittää paremmaksi. On selvää ettei, pedagogisesta mallista riippumatta, reilussa viikossa ehditä syvällisesti paneutumaan kaikkiin teemoihin, jotka olisivat merkityksellisiä asiantuntijan toimintakyvyille operaatiossa. Kuitenkin on mahdollista herättää asiantuntija ravistelemaan omaa käsitystään siitä, miten hänen osaamisensa taipuu uuden toimintaympäristön tarpeisiin ja mitä haasteita hän saattaa kohdata toimialueella. Eri teemojen ja eettisten ristiriitojen integroiminen kurssin agendalle voi silti toimia ajatusten ravistelijana: toimialueella mikään ei ole itsestään selvää ja asiantuntijana yksilön tulee ymmärtää, ettei tähän mennessä opittu tai aiemmin hyväksi havaittu toimintatapa mahdollisesti toimi uudessa kontekstissa.

Sen sijaan, että peruskurssi alleviivaa valmiita vastauksia ja toimialueella hyväksi havaittuja käytäntöjä, olisi tarkoituksenmukaista korostaa oman valmiuden merkitystä, josta tämän tutkimuksen asiantuntijat puhuivat muun muassa *avoimena mielenä* ja *asenteena*. Tällä tarkoitan myös sitä, ettei asiantuntijan tule olla liian sinisilmäinen. Pienten, ajatusta koukuttavien ja ravistelevien yksityiskohtien integroiminen peruskurssin agendalle voisi toimia käytännön keinona tuomaan kurssiin lisää vaikuttavuutta. Otan tästä vielä esimerkiksi tutkimuksen ulkopuolelle jääneen luottamuksen, joka on tilannekohtaisesti määrittyvä ilmiö. Luottamus lienee totuuden ohella merkittävimpiä aineettomia kärsijöitä kriisialueilla. Luottamuksen merkityksen ja sen rakentumisen ymmärtämisen voisi nähdä yhtenä sosiaalisen toimintakyvyn keskeisistä rakennuspalikoista, sekä suhteessa itseen että toiseen.

Lopuksi haluan vielä palata luvussa 4.4 (s. 66) mainitsemaani esimerkkiin, josta asiantuntijan kertoman perusteella saattoi huomata kyseessä olleen erityisen onnistunut, konkreettinen vaikuttaminen paikalliseen tilanteeseen. Pelkästään yhden tutkimushaastattelun perusteella onnistumista näyttivät tukevan tämän yksittäisen asiantuntijan luova, kehittävä ja vastuullinen työskentelytapa sekä kyky sopeuttaa oma osaaminen tukemaan suurempaa kokonaisuutta. Tässä tapauksessa onnistumisen taustalla näytti olevan myös asiantuntijan kyky käyttää aikaa resurssina: hän ymmärsi, mitä hyvää voi saavuttaa sillä, että antaa toiselle ihmiselle tunnustuksen lisäksi aikaa hahmottaa, mitä suunnanmuutos tältä vaatii. Yleisesti tämä yksittäinen kertomus olisi ansainnut tarkempaa tarkastelua kuin mitä tässä yhteydessä oli tarkoituksenmukaista. Kertomuksessa oli paljon sellaisia sivujuonteita, joiden kautta olisi voinut löytää pieniä yksityiskohtia peruskurssin agendalle, tulevien asiantuntijoiden toimintakyvyn kehittymistä tukemaan.

Kaikkiaan vastauksia siviilikriisinhallinnan koulutuksen kehittämiseen ja asiantuntijoiden toimintakyvyn vahvistamiseen kannattanee jatkossakin etsiä pienistä, vaikuttavuudeltaan merkittävistä ei-teknisistä yksityiskohdista.

LÄHTEET

- Aalto, J. 2016. *Hyvä sotilas – oikea toiminta. Miksi asevoimissa opetetaan sotilasetiikkaa?* Akateeminen väitöskirja. Maanpuolustuskorkeakoulu. Julkaisusarja 1: Tutkimuksia nro 7.
- Abbott, A. 2004. *Methods of Discovery. Heuristics for the Social Sciences*. New York, NY: W.W.Norton & Company, Inc.
- Alasuutari, P. 2011. *Laadullinen tutkimus 2.0*. 4. painos. Tampere: Vastapaino.
- CMC Finland. 2015. *Asiantuntijan opas*. Päivitetty 12.2.2015. Kriisinhallintakeskus.
- CMC Finland. 2016. Kriisinhallintakeskuksen virallinen verkkosivusto. Luettu: 18.05.2016. Saatavana: www.cmcfinland.fi
- EASA. 2015. *Crew Resource Management training*. Verkkolähde. Saatavana: <https://www.easa.europa.eu/newsroom-and-events/news/crew-resource-management-crm-training> Luettu: 14.11.2016.
- Eränen, L. & Harala, J. 2016. Psyykkinen, sosiaalinen ja eettinen toimintakyky. Teoksessa: Vaara, J. & Kyröläinen, H. (toim.) 2016. *Reserviläisten toimintakyky vuonna 2015*. Pääesikunta. Koulutusosasto. 64—76.
- Eskola, J. 2001. Laadullisen tutkimuksen juhannustaiat: laadullisen aineiston analyysi vaihe vaiheelta. Teoksessa: Aaltola, J. & Valli, R. (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin II – näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin*. Jyväskylä: PS-Kustannus. 133—157.
- Furnham, A. 2005. Culture Shock, Homesickness and Adaptation to a Foreign Culture. Teoksessa: Vingerhoets, A.J.J.M., van Tilburg, M.A.L., International College of Psychosomatic Medicine. *Psychological Aspects of Geographical Moves: Homesickness and Acculturation Stress*. 2nd ed. Amsterdam: Amsterdam University Press. eBook. 17—34.
- European Union. 2016. *Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe A Global Strategy for the European Union's Foreign And Security Policy*. Saatavana: <http://www.iss.europa.eu/uploads/media/EUGS.pdf> Luettu: 24.02.2017.
- Glover, J. 1999. *Ihmisyys. 1900-luvun moraalihistoria*. Helsinki: Like Kustannus Oy.
- Goleman, D. 2009. *Tunneäly*. Lahjakkuuden koko kuva. 11. painos. Helsinki: Otava.
- Grossman, D. & Christensen, L. 2008. *On Combat. The psychology and physiology of deadly conflict in war and in peace*. 3rd Edition. USA: Warrior Science Publications.

- van Heck, G.J., Vingerhoets, J.J.M., Voolstra, A., Gruijters, I., Thijs, H. & van Tilburg, M.A.L. 2005. Personality, Temperament and Homesickness. Teoksessa: Vingerhoets, A.J.J.M., van Tilburg, M.A.L., International College of Psychosomatic Medicine. *Psychological Aspects of Geographical Moves: Homesickness and Acculturation Stress*. 2nd ed. Amsterdam: Amsterdam University Press. eBook. 161—179.
- Dunderfelt, T. 2006. *Voimavarana itsetuntemus*. Helsinki: Kirjapaja.
- Halonen, A. 2005. Kuusi vuotta siviilikriisinhallinnan historiaa. Teoksessa: Korhonen, S. & Sumu-vuori, J. (toim.) *Konflikteista kehitykseen. Johdatus Euroopan unionin siviilikriisinhallintaan*. 16—29.
- Hannula, A. Systemaattinen tekstianalyysi. Teoksessa: Syrjäläinen, E., Eronen, A. & Värri, V-M. 2007. (toim.) *Avauksia laadullisen tutkimuksen analyysiin*. Tampere: Tampere University Press. 111—125.
- Heidegger, M. 1959/2002. Silleen jättäminen. Toinen, tarkistettu painos. Tampere: niin & näin -lehden filosofi-nen julkaisusarja.
- Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 2008. *Tutkimushaastattelu*. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Gaudeamus.
- Holmes, R. 2004. *Acts of War. The Behaviour of Men in Battle*. Cassell Military Paperbacks.
- Huhtinen, A-M. 2010. Johtamisen kärsivällisyys. Teoksessa: Mäkinen, J. & Tuominen, J. (toim.) *Toimintakykyä kehittämässä: Jarmo Toiskallion juhla kirja. Military pedagogical reflections*. Maanpuolustuskorkeakoulu. Johtamisen ja sotilaspedagogiikan laitos. Julkaisusarja 1: No 6/2010. 53—64.
- Häikiö, A. 2015. Onko kriisinhallinta vain kriisin hallintaa – vain vaikutus ratkaisee. Teoksessa: Mäntymäki, E. (toim.) *Suomalaisten siviilikriisinhallinnan asiantuntijoiden kokemuksia vaikuttavuudesta*. CMC Finland Working Papers, Vol. 7: No. 1/2015. 2—4.
- Hänninen, V. 2016. *Kuinka paljon on tarpeeksi? Aineiston määrä laadullisessa tutkimuksessa*. Aikuiskasvatus 2/2016. 109—113.
- Ikäheimo, H., Laitinen, A. & Quante, M. 2003. Soveltuuko ansio-oikeudenmukaisuus kulttuuristen erityispiirteiden tunnustuksen periaatteeksi? Teoksessa: Ikäheimo, H. *Tunnustus, subjektiviteetti ja inhimillinen elämänmuoto. Tutkimuksia Hegelistä ja persoonien välisistä tunnustussuhteista*. Akateeminen väitöskirja. Jyväskylä: Jyväskylä University Press. 152—156.
- Illeris, K. 2005. A comprehensive understanding of human learning. Teoksessa: Jarvis, P. & Parker, S. (toim.) *Human learning. An holistic approach*. New York: Routledge. 87—100.
- Jabe, M. & Kuusela, S. 2013. *Hyvä paha valta*. Helsinki: Talentum.
- Jackson, A.Y. & Mazzei, L.A. 2012. *Thinking with Theory in Qualitative Research. Viewing data across multiple perspectives*. New York: Routledge.

- Jyväskylän yliopisto. 2015a. *Konstruktivismi*. Verkkolähde. Saatavana: <https://koppa.jyu.fi/avoimet/hum/menetelmapolkuja/menetelmapolku/tieteenfilosofiset-suuntaukset/konstruktivismi> Luettu: 14.11.2016.
- Jyväskylän yliopisto. 2015b. *Hermeneutiikka*. Verkkolähde. Saatavana: <https://koppa.jyu.fi/avoimet/hum/menetelmapolkuja/menetelmapolku/tieteenfilosofiset-suuntaukset/hermeneutiikka> Luettu: 14.11.2016.
- Kakkuri-Knuutila, M. & Heinlahti, K. 2006. *Mitä on tutkimus?* Argumentaatio ja tieteenfilosofia. Helsinki: Gaudeamus.
- Kangas, S. 2010. Sotilassielunhoidon kivijalka – näkökulmia teoriaan ja käytäntöön. Teoksessa: Mäkinen, J. & Tuominen, J. (toim.) *Toimintakykyä kehittämässä: Jarmo Toiskallion juhla kirja. Military pedagogical reflections*. Maanpuolustuskorkeakoulu. Johtamisen ja sotilaspedagogiikan laitos. Julkaisusarja 1: No 6/2010. 95—116.
- Keltikangas-Järvinen, L. 2016. ”Hyvät tyypit” - temperamentti ja työelämä. WSOY.
- Kokkonen, M. 2010. *Ihastuttavat, vihastuttavat tunteet*. Opi tunteiden sääntelyn taito. 2. painos. Jyväskylä: PS-Kustannus.
- Koro-Ljungberg, M. 2016. *Reconceptualizing Qualitative Research. Methodologies without Methodology*. Thousand Oaks, CA: SAGE.
- Kupiainen, R. 2002. Suomentajan alkusanat. Teoksessa: Heidegger, M. *Silleen jättäminen*. Toinen, tarkistettu painos. Tampere: niin & näin -lehden filosofinen julkaisusarja. 7—9.
- Kuula, A. 2006. *Tutkimusetiikka*. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys. Tampere: Vastapaino.
- Langinvainio, M. 2005. Siviilikriisinhallintakäsitteen monet tulkinnat. Teoksessa: Korhonen, S. & Sumuvuori, J. (toim.) *Konflikteista kehitykseen. Johdatus Euroopan unionin siviilikriisinhallintaan*. 34—61.
- Laukkanen, R. 2014. *Näkökulmia koulutuksen vaikuttavuuden aikaansaamisen haasteeseen*. Ammattikasvatuksen aikakauskirja 16 (2). OKKA-säätiö. 64—73. Saatavana: http://www.okka-saatio.com/aikakauskirja/pdf/Aikak_2014_2_D_Laukkanen.pdf
- Lehtonen, M. 2004. *Merkitysten maailma*. 5. painos. Tampere: Vastapaino.
- Manka, M-L. 2015. *Stressikirja. Mistä virtaa?* Helsinki: Talentum.
- Mastroianni, G., Palmer, B., Penetar, D. & Tepe, V. 2011. *A warrior's guide to psychology and performance. What you should know about yourself and others*. Washington, D.C.: Potomac Books, Inc.
- Mustonen, J. 2016. Avauspuheenvuoro, Kiasman Kriisinhallintaseminaari 14.6.2016. Helsinki.
- Myllyviita, K. 2016. *Tunne itsesi*. Helsinki: Duodecim.
- Mäkinen, J. 2009. Sotilaspedagogiikka tieteen ja käytännön kentässä. Teoksessa: Toiskallio, J. &

Mäkinen, J. *Sotilaspedagogiikka: Sotiluuden ja toimintakyvyn teoriaa ja käytäntöä*. Maanpuolustuskorkeakoulu. Johtamisen ja sotilaspedagogiikan laitos. Julkaisusarja 1: No 3/2009. 81—115.

Mäntymäki, E. (toim.) 2015. *Suomalaisten siviilikriisinhallinnan asiantuntijoiden kokemuksia vaikuttavuudesta*. CMC Finland Working Papers, Vol. 7: No. 1/2015.

Niiniluoto, I. 1997. *Johdatus tieteenfilosofiaan. Käsitteen- ja teorianmuodostus*. Keuruu: Otava.

Niiniluoto, I. 2002. Tieteen tunnuspiirteet. Teoksessa: Karjalainen, S., Launis, V., Pelkonen, R. & Pietarinen, J. (toim.) *Tutkijan eettiset valinnat*. Helsinki: Gaudeamus Kirja.

Niinivirta, M. 2014. Fronesia opettajankoulutuksen taustafilosofiassa. Kertomus käytännöllisen viisauden hukkaamisesta uudella ajalla ja pyrkimyksestä palauttaa se kasvatustietoa ja -toimintaa koavaksi käsitteeksi. Teoksessa: Saari, A., Jokisaari, O-J & Värri, V-M. (toim.) *Ajan kasvat. Kasvatusfilosofiaa aikalaismietintä*. Tampere: Tampere University Press. 285—321.

Novak, J.D. 2002. *Tiedon oppiminen, luominen ja käyttö. Käsitekartat työvälineinä oppilaitoksissa ja yrityksissä*. Jyväskylä: PS-Kustannus.

Nummelin, T. 2008. *Stressi haastaa työkyvyn. Varhainen puuttuminen esimiehen työkaluna*. Helsinki: WSOYpro.

Ojanen, M. 2005. *Minä ja muut. Itsetuntemuksen kirja*. Helsinki: Kirjapaja.

Paananen, S. 2015. Toimintakyvystä toiminnan tutkimukseen – pohdintoja Vuosangan kenttätutkimuksista. Teoksessa: Aunala, A. (toim.) *Toimintakyky turvallisuuden johtamisessa*. Maanpuolustuskorkeakoulu. Johtamisen ja sotilaspedagogiikan laitos. Julkaisusarja 2: Artikkelikokoelmat No. 16. 9—20.

Palm, A. 2005. Kansalaisjärjestöjen tietotaito kriisinhallinnassa. Teoksessa: Korhonen, S. & Sumu-vuori, J. (toim.) *Konflikteista kehitykseen. Johdatus Euroopan unionin siviilikriisinhallintaan*. 153—160.

Peltomaa, H. 2015. *Stressi, palautuminen ja hyvinvointi*. Ihmisen mahdollisuudet vaikuttaa kehon- ja mielentilaan. Opintoverkko.

Perttula, J. 2008. Kokemus ja kokemuksen tutkimus: fenomenologisen erityistieteen tietenteoria. Teoksessa: Perttula, J. & Latomaa, T. (toim.) *Kokemuksen tutkimus. Merkitys – tulkinta – ymmärtäminen*. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus. 115—162.

Pitkänen, P. 2001. Platon ja nykyaika. Teoksessa: Huhmarniemi, R., Skinnari, S. & Tähtinen, J. (toim.) *Platonista transmodernismiin. Juonteita ihmisyyteen, ihmiseksi kasvamiseen, oppimiseen, kasvatukseen ja opetukseen*. Suomen Kasvatustieteellinen Seura. 13—27.

Pulkka, A-T. 2010. Sotiluuden haasteita suomalaiselle upseeriprofessiolle. Teoksessa: Teoksessa: Mäkinen, J. & Tuominen, J. (toim.) *Toimintakykyä kehittämässä: Jarmo Toiskallion juhla-kirja. Military pedagogical reflections*. Maanpuolustuskorkeakoulu. Johtamisen ja sotilaspedagogiikan laitos. Julkaisusarja 1: No 6/2010. 163—176.

- Raivola, R. (toim.) 2000a. *Vaikuttavuutta koulutukseen*. Suomen Akatemian koulutuksen vaikuttavuusohjelman tutkimuksia. Helsinki: Edita. Saatavana: <http://www.aka.fi/globalassets/awanhat/documents/tiedostot/julkaisut/vaikuttavuutta-koulutukseen.pdf>
- Raivola, R. 2000b. *Tehoa vai laatua koulutukseen?* Juva: WSOY.
- Raivola, R., Valtonen, P. & Vuorensyrjä, M. 2000. Käsitteet, mallit ja indikaattorit koulutuksen tehokkuutta ja vaikuttavuutta arvioitaessa. Teoksessa: Raivola, R. (toim.) *Vaikuttavuutta koulutukseen*. Suomen Akatemian koulutuksen vaikuttavuusohjelman tutkimuksia. Helsinki: Edita. 11—28. Saatavana: <http://www.aka.fi/globalassets/awanhat/documents/tiedostot/julkaisut/vaikuttavuutta-koulutukseen.pdf>
- Rantanen, J. 2011. *Tunteella! Voimaa tekemiseen*. Helsinki: Talentum.
- Ravitch, S.M. & Carl, N.M. 2016. *Qualitative Research. Bridging the Conceptual, Theoretical and Methodological*. Thousand Oaks, CA: SAGE Publications, Inc.
- Remmert, D. 2016. *Small is Beautiful? The Effects of international Peace Missions on Corruption*. Paper prepared for the panel on Corruption and Anti-Corruption Reforms in Fragile and Conflict-Affected Countries at the ECPR General Conference, September 7.-10.2016. Prague.
- Rock, D. 2009. *Your Brain at Work. Strategies for overcoming distraction, regaining focus, and working smarter all day long*. New York, NY: Harper Business.
- Rantapelkonen, J. & Koistinen, L. 2016. *Pohdintoja sotatieteellisistä käsitteistä*. Maanpuolustuskorkeakoulu. Sotataidon laitos. Julkaisusarja 2: Tutkimusselosteita nro 1.
- Räkköläinen, M. & Meriläinen, R. 2014. *Koulutuksen vaikuttavuus – mitä se oikein on?* Ammattikasvatuksen aikakauskirja 16 (2). OKKA-säätiö. 4—11.
- Saaranen-Kauppinen, A. & Puusniekka, A. 2006. *KvaliMOTV – Menetelmäopetuksen tietovaranto* [verkkojulkaisu]. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto. Luettu: 02.03.2016. Saatavana: <http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus>
- Salo, U-M. 2015. Simalabim, sisällönanalyysi ja koodaamisen haasteet. Teoksessa: Aaltonen, S. & Högbacka, R. (toim.) *Umpikujasta oivallukseen*. Tampere: Tampere University Press. 166—190.
- Silvennoinen, H. 2016. *Helppo ja halpa haastattelu*. Aikuiskasvatus 2/2016. Pääkirjoitus. 82—83.
- STM. 2015. *Istu vähemmän – voi paremmin!* Kansalliset suositukset istumisen vähentämiseen. Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö. Luettu: 18.05.2016. Saatavana: http://www.ukkinstituutti.fi/filebank/1889-Kansalliset_suosituksset_istumisen_vahentamiseksi.pdf
- Sydänmaanlakka, P. 2008. *Älykäs itsensä johtaminen*. Näkökulmia henkilökohtaiseen kasvuun. Helsinki: Talentum.
- Syrjäläinen, E., Eronen, A. & Värri, V-M. 2007. (toim.) *Avauksia laadullisen tutkimuksen analyysiin*. Tampere: Tampere University Press.

Toiskallio, J. 1998a. *Sotilaspedagogiikan perusteet*. Puolustusvoimien Koulutuksen Kehittämiskeskus.

Toiskallio, J. 1998b. Miksi toimintakykyä? Johdanto julkaisun sisältöön. Teoksessa: Toiskallio, J. (toim.) *Toimintakyky sotilaspedagogiikassa*. Maanpuolustuskorkeakoulu, Koulutustaidon laitos, Julkaisusarja 2, N:o 4, 7—14.

Toiskallio, J. 1998c. Kohti sotilaan toimintakyvyn teoriaa. Teoksessa: Toiskallio, J. (toim.) *Toimintakyky sotilaspedagogiikassa*. Maanpuolustuskorkeakoulu, Koulutustaidon laitos, Julkaisusarja 2, N:o 4, 161—185.

Toiskallio, J. 2001. Postmodernin pedagogiikkaa – kuinka käy toimintakyvyn ja viisauden? Teoksessa: Huhmarniemi, R., Skinnari, S. & Tähtinen, J. (toim.) *Platonista transmoderniin: Juonteita ihmisyyteen, ihmiseksi kasvamiseen, oppimiseen, kasvatukseen ja opetukseen*. Turku: Suomen Kasvatustieteellinen seura, 445—470.

Toiskallio, J. 2009a. Toimintakyky sotilaspedagogiikan käsitteenä. Teoksessa: Toiskallio, J. & Mäkinen, J. *Sotilaspedagogiikka: Sotiluuden ja toimintakyvyn teoriaa ja käytäntöä*. Maanpuolustuskorkeakoulu. Johtamisen ja sotilaspedagogiikan laitos. Julkaisusarja 1: No 3/2009. 48—73.

Toiskallio, J. 2009b. Johdanto. Teoksessa: Toiskallio, J. & Mäkinen, J. *Sotilaspedagogiikka: Sotiluuden ja toimintakyvyn teoriaa ja käytäntöä*. Maanpuolustuskorkeakoulu. Johtamisen ja sotilaspedagogiikan laitos. Julkaisusarja 1: No 3/2009. 9—11.

Toiskallio, J. & Mäkinen, J. 2009. Esipuhe. Teoksessa: Toiskallio, J. & Mäkinen, J. *Sotilaspedagogiikka: Sotiluuden ja toimintakyvyn teoriaa ja käytäntöä*. Maanpuolustuskorkeakoulu. Johtamisen ja sotilaspedagogiikan laitos. Julkaisusarja 1: No 3/2009. 4—7.

Toiskallio, J. 2016. Eettisyys ja toimintakyky. Teoksessa: Niinivirta, M. & Wilenius, M. (toim.) *Reijo Wilenius. Henkisen kasvun ja toiminnan filosofi*. Helsinki: Snellman-korkeakoulu. Snellman-korkeakoulun tutkimusosaston julkaisu 1/2016. 83—105.

Toiskallio, J. 2016b. Hyvä elämä, toimintakyky, sivistys. Teoksessa: Mutanen, A., Kantola, M., Kotila, H. & Vanhanen-Nuutinen, L. (toim.) *Hyvä elämä. Käytäntö, tutkimus ja ammattipedagogiikka*. Turun ammattikorkeakoulun tutkimuksia 44. 47—67.

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2009. *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. 11. uudistettu laitos. Helsinki: Tammi.

Tuominen, J. 31.12.2015. *Pedagogista johtamista, laadukasta osaamista ja ketterää suorituskkyä*. Luettu: 24.02.2017. Saatavana:

<http://www.kylkirauta.fi/index.php/ct-menu-item-9/506-blogi-joulukuu-2015>

UM. 2009. *Suomen kokonaisvaltainen kriisinhallintastrategia*. 13.11.2009. Ulkoasianministeriön julkaisuja 15/2009. Luettu: 30.05.2016. Saatavana: <http://formin.finland.fi/public/download.aspx?ID=49684&GUID=%7B77E14EB2-C317-4A87-8477-48A14FF8EDEA>

Valkeapää, K. 2016. *Toimintakyky*. Luento, Sotilaspedagogiikan kesäkoulu 22.8.2016. Helsinki: Maanpuolustuskorkeakoulu.

Vapaavuori, E. & Sorsa, M. 2001. *Human Performance & Limitations*. Ilmailufysiologian ja -psykologian perusteet Ilmailulupakirjoja varten. Helsinki.

VNK. 2014. *Siviilikriisinhallinnan kansallinen strategia*. Valtioneuvoston kanslian julkaisuja 8/14. Luettu: 30.05.2016. Saatavana: <http://vnk.fi/julkaisu?pubid=801>

von Wright, G.H. 2001. *Hyvän muunnelmat*. Helsinki: Otava.

Ylitalo, E., Penttinen, E., Henriksson, K. & Jukarainen, P. 2009. *Kriisinhallinnan asiantuntijuus muutoksessa: siviili- ja sotilastehtävien rajapinnat sekä identiteetti*. Loppuraportti (Matine). CMC Finland & Tampere Peace Research Institute TAPRI. CMC Finland Working Papers Vol. 3: No. 2/2009. Saatavana: http://cmcfinland.fi/download/41601_WP-2009-2_Matine.pdf?d93428b27a13d488

Seminaarit:

Finnish Defence Forces International Centre. 09.06.2016. *EU, UN and AU Seminar*. Helsinki, Santahamina.

Laajan turvallisuuden verkosto WISE ja Kokonaisvaltaisen kriisinhallinnan osaamiskeskus (CMC Finland ja Puolustusvoimien kansainvälinen keskus FINCENT). 14.06.2016. "*Kriisinhallintaa 1950-luvulta 2020-luvulle: Kohti kokonaisvaltaisempaa toimintaa*", Kiasman kriisinhallintaseminaari. Helsinki, Modernin taiteen museo Kiasma.

Maanpuolustuskorkeakoulu. 22.08.2016. *Sotilaspedagogiikan kesäkoulu*. Helsinki, Santahamina.

Laajan turvallisuuden verkosto WISE. 10.-11.11.2016. *Turvallisuuspoliittinen Akatemia*. Helsinki, Helsingin pääpostin auditorio.

Ministry of the Interior Finland & Ministry of Justice Sweden. 15.02.2017. *The Future of Civilian Crisis Management*. Helsinki. Verkkotallenne: <http://platform.goodmood.fi/goodmood/sisaministerio/crisismanagement>

Tutkimusesittely

Millaista toimintakykyä siviilikriisinhallinnan peruskoulutus tuottaa?

Vastuullinen tutkija:

Tampereen yliopiston opiskelija (Kasvatuksen ja yhteiskuntatutkimuksen maisteriohjelma) Minna Ruolanto, puhelin: 0400-415714, sähköposti: ruolanto.minna.m@student.uta.fi

Tutkimuksen tehtävänä on selvittää, tuottaako siviilikriisinhallinnan peruskoulutus osallistujien kokemusten mukaan sellaista toimintakykyä, jota operaatioissa tarvitaan? Tutkimus on tasoltaan pro gradu.

Toimintakyvyllä tarkoitetaan tässä tutkimuksessa Toiskallioon (2001) peilaten valmiutta toimia luovasti, kehittevästi ja vastuullisesti tehtävissä, tilanteissa ja vuorovaikutusjärjestelmissä, joille muutokset, epävarmuus, ainutlaatuisuus, kompleksisuus, arvo-ongelmat sekä henkilökohtainen vastuun otto ovat ominaisia.

Tutkimuksen tavoite on löytää siviilikriisinhallinnan kontekstissa tarvittavan toimintakyvyn keskeisiä elementtejä, joista voidaan johtaa tulevaisuuden koulutuksen painopistealueita.

Tutkimus on laadullinen; aineisto kerätään teemahaastattelulla ja on mahdollista, että tutkimuskysymykset tarkentuvat aineiston tarkemman analyysin myötä.

Kasvokkain tapahtuvat teemahaastattelut tallennetaan litterointia varten. Haastattelutallenteet hävitetään hetken jälkeen, kun ne on litteroitu. Litterointivaiheessa tutkittavien tunnistetiedot poistetaan eivätkä tutkittavat ole tutkimusjulkaisusta tunnistettavissa. Sähköpostitse tapahtuvan haastattelun tunnistetiedot poistetaan niinkään ennen analyysivaihetta.

Tutkimusaineistoa käytetään pääasiassa tutkijan kasvatustieteen maisterin tutkielman tarkoituksiin. Lisäksi tutkimusaineistoa reflektoidaan CMC Finlandin koulutuksen kehittämisen tarkoituksiin.

Tutkimus toteutetaan yhteistyössä CMC Finlandin kanssa. Yhteyshenkilönä toimii kehittämisspäällikkö Jari Mustonen, sähköposti: Jari.Mustonen@cmcf Finland.fi

Porvoossa 16.02.2016

Minna Ruolanto

Pro gradu Minna Ruolanto/ Tampereen yliopisto, Kasvatustieteen yksikkö

Millaista toimintakykyä siviilikriisinhallinnan peruskoulutus tuottaa?

Tutkimuksen tausta, tutkimuskysymykset ja tutkimushaastattelukysymykset

Tutkimuksen tausta-asetelma:

Tutkimuksen tehtävänä on selvittää, tuottaako siviilikriisinhallinnan peruskoulutus osallistujien kokemusten mukaan sellaista toimintakykyä, jota operaatioissa tarvitaan?

Toimintakyvyllä tarkoitetaan tässä tutkimuksessa Toiskallioon (2001) peilaten valmiutta toimia luovasti, kehittevästi ja vastuullisesti tehtävissä, tilanteissa ja vuorovaikutusjärjestelmissä, joille muutokset, epävarmuus, ainutlaatuisuus, kompleksisuus, arvo-ongelmat sekä henkilökohtainen vastuun otto ovat ominaisia.

Tutkimuksen tavoite on löytää siviilikriisinhallinnan kontekstissa tarvittavan toimintakyvyn keskeisiä elementtejä, joista voidaan johtaa tulevaisuuden koulutuksen painopistealueita.

Informantit ovat siviilikriisinhallinnan nykymuotoisen peruskoulutuksen käyneitä, vähintään yhdessä operaatiossa toimineita henkilöitä. Haastattelun tukena käytetään CMC Finlandin palautekyselyn teemoja (sivu 3), joihin haastateltavat ovat ottaneet kantaa jo kertaalleen, peruskoulutuksen päättymisen yhteydessä. Listan käyttämisen tarkoituksena on auttaa haastateltavaa palauttamaan mieliin koulutustapahtuma, josta voi olla jonkin verran aikaa.

Tutkimuksen pääkysymykset:

- 1) Minkälaisia valmiuksia siviilikriisinhallinnan peruskoulutus antaa operaatiossa toimimiseen?
- 2) Millaisia valmiuksia tarvittaisiin nykyisten lisäksi?
- 3) Millaisissa tilanteissa osallistujat ovat kokeneet hyötyneensä peruskoulutuksessa opituista asioista?

Tutkimushaastattelun kysymykset:

Taustatiedot:

Ammatti:

Koulutustausta:

Operaatio, jossa palvelut:

Tehtävä operaatiossa:

Orientaatio haastatteluun:

Aloitetaan tarkastelemalla peruskoulutukseen sisältyneitä teemoja.

- Mikä teemoista tuntuu jälkikäteen tärkeimmältä? Miksi?

Syvennämälle aiheeseen:

- Koulutusteemoihin peilautuen: kuinka peruskurssin tarjoamat valmiudet vastasivat kokemuksesi mukaan siviilikriisinhallintatehtäväsi vaatimuksiin?
- Millaisissa tilanteissa peruskurssilla saatu koulutus auttoi sinua toimimaan?
- Minkälaisia haastavia tilanteita koit operaatiossa?
- Miten jälkikäteen arvioisit toimintaasi edellä kuvaamissasi haastavissa tilanteissa? Mitä tekisit toisin? Tunnistitko itsessäsi jotain kehitystarpeita tilanteen jälkeen?
- Kohtasitko tilanteita, joissa huomasit eettisiä ristiriitoja? Jos kyllä, mihin vedät omat rajasi?
- Kenelle ja minkälaisille arvoille koit olevasi vastuussa operaatiossa toimiessasi?
- Koitko jotain sellaista, mihin ei olisi koulutuksella voinut mitenkään valmistautua? Jos kyllä, mitä?
- Mitä peruskoulutuksessa voisi tehdä jotenkin toisin?

Ulos haastattelusta:

Tässä tutkimuksessa tarkastellaan toimintakykyä, jolla tarkoitetaan valmiutta toimia luovasti, kehittävästi ja vastuullisesti tehtävissä, tilanteissa ja vuorovaikutusjärjestelmissä, joille muutokset, epävarmuus, ainutlaatuisuus, kompleksisuus, arvo-ongelmat ja henkilökohtainen vastuun otto ovat keskeisiä.

Palataan reaktiopalauteen teemalistaan.

- Puuttuuko tältä listalta mielestäsi jotain operaatioissa tarvittavan toimintakyvyn kannalta oleellisia teemoja?
- Kuinka painottaisit asioita koulutuksessa nyt?
- Mitä neuvoja antaisit operaatioon ensi kertaa lähtevälle henkilölle?
- Tuleeko vielä mieleen jotain, mitä haluaisit tuoda esiin?

Reaktiopalauteen teemat (CMC Finland 2014):

Conflict Analysis ja Conflict Resolution
Common Security and Defence Policy
Making a Risk Assessment
UNSCR 1325 and Gender Mainstreaming
Communication Means and Procedures (e.g. satellites and radios)
Mobile Security (inc. Convoy Route Selection and Safety and Security)
Emergency Medical Care
Fire Safety and Explosives Awareness
4 x 4 Driving
Maps and GPS
Monitoring
Reporting
Working with Interpreters
Training
Advising and Mentoring
Human Rights & Human Security & International Humanitarian Law
Democratization
Mission Security Procedures
Personal Security Awareness / Individual Security
Code of Conduct
Working with Media
Capacity Building and Local Ownership
International Actors
Good Governance and Anti-Corruption
Project Management
Stress Management
Hostage Incident Survival
Intercultural Competence and Communication